ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної
Кафедра дошкільної освіти

К В А Л І Ф І К А Ц І Й Н А Р О Б О Т А

на тему: **«РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ЕКСКУРСІЙ У КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ»**

Студентки 2 курсу, МВД групи
Освітньої програми: Дошкільна освіта.
Логопедія
Спеціальності 012 Дошкільна освіта.
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістр
Козярчук Лариси Станіславівни
Науковий керівник: **Перетяга Л.Є.**,
доктор педагогічних наук,
прооfесор кафедри дошкільної освіти

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії _____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени Екзаменаційної комісії _____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)
_____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)
_____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця – 2025

АНОТАЦІЯ

Козярчук Лариса Станіславівна. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами екскурсій у контексті використання вітчизняного та європейського досвіду. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2025 р.

Дана робота присвячена теоретичному обґрунтуванню та експериментальному дослідженню особливостей розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами екскурсій з урахуванням вітчизняного та європейського досвіду. Актуальність теми зумовлена необхідністю модернізації дошкільної освіти та пошуку ефективних засобів формування комунікативної компетентності дитини в умовах інтеграції у європейський освітній простір. У роботі розкрито психолого-педагогічні засади розвитку зв'язного мовлення, проаналізовано його сутність та структуру, охарактеризовано методичні аспекти використання екскурсій (пізнавальних, природничих, культурологічних, соціальних) як дієвого засобу мовленнєвого розвитку.

Об'єкт дослідження - процес розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Предмет дослідження - екскурсії як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з урахуванням українського та європейського досвіду. Мета дослідження - діагностувати рівень розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників, обґрунтувати методичні підходи до застосування екскурсій у цьому процесі та перевірити їх ефективність.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (76 найменувань), містить рисунки, таблиці, додатки. Загальний обсяг - 134 сторінки.

Ключові слова: європейський досвід, екскурсія, зв'язне мовлення, інтегроване навчання, комунікативна компетентність, мовленнєвий розвиток, старший дошкільний вік.

Koziarchuk Larysa Stanislavivna. Development of connected speech in older preschool children by means of excursions in the context of using domestic and European experience. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, 2025.

This work is devoted to the theoretical substantiation and experimental research of the features of connected speech development in older preschool children by means of excursions, taking into account domestic and European experience. The relevance of the topic is driven by the necessity of modernizing preschool education and searching for effective means of forming a child's communicative competence in the context of integration into the European educational space. The work reveals the psychological and pedagogical foundations of connected speech development, analyzes its essence and structure, and characterizes the methodological aspects of using excursions (cognitive, naturalistic, cultural, social) as an effective means of speech development.

The object of the study is the process of connected speech development in older preschool children. The subject of the study is excursions as a means of developing connected speech in older preschool children, taking into account Ukrainian and European experience. The purpose of the study is to diagnose the level of connected speech development in older preschoolers, substantiate methodological approaches to the application of excursions in this process, and verify their effectiveness.

The work consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of references (76 titles); it contains figures, tables, and appendices. The total volume is 134 pages.

Keywords: European experience, excursion, connected speech, integrated learning, communicative competence, speech development, older preschool age.

ЗМІСТ

ВСТУП 4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 10

1.1 Психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку 10

1.2. Особливості формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку 15

1.3. Методи та засоби розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку 21

Висновки до розділу 1 27

РОЗДІЛ 2. ЕКСКУРСІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД 29

2.1. Роль екскурсій у мовленнєвому розвитку дітей старшого дошкільного віку 29

2.2. Досвід використання екскурсій у розвитку зв'язного мовлення в Україні 40

2.3. Європейський досвід розвитку мовлення дітей засобами екскурсій 47

Висновки до розділу 2 52

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЕКСКУРСІЙ НА РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 54

3.1. Методи та організація емпіричного дослідження 54

3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження 62

3.3. Методичні рекомендації щодо організації екскурсій для розвитку зв'язного мовлення 86

Висновки до розділу 3 91

ВИСНОВКИ 93

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 97

ДОДАТКИ 108

ВСТУП

Реформування системи дошкільної освіти у наш час спрямовується на виховання гармонійно розвиненої особистості, здатної активно взаємодіяти із соціумом та навколишнім середовищем. Одним із ключових завдань цього процесу є розвиток мовленнєвої компетентності, яка забезпечує дитині можливість спілкуватися, висловлювати думки й адаптуватися до умов сучасного світу. В Україні це завдання реалізується відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, який визначає державні стандарти розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку. Цей документ спрямований на забезпечення гармонійного фізичного, інтелектуального, емоційного та соціального розвитку дитини, включаючи мовленнєву компетентність як одну з ключових складових.

Досвід закордонних педагогів, зокрема Марії Монтессорі, Фрідріха Фребеля та сучасних європейських методистів, акцентує увагу на важливості інтегративного підходу до освіти, де мовленнєвий розвиток поєднується з практичною діяльністю та взаємодією із середовищем. Серед різноманітних підходів до досягнення цієї мети особливе місце посідають інтегровані методи, зокрема використання екскурсій як засобу розвитку зв’язного мовлення.

Екскурсії відіграють важливу роль у розвитку мовлення дітей дошкільного віку, оскільки поєднують емоційно-насичену діяльність із практичним засвоєнням мовленнєвих навичок. Вони сприяють збагаченню словникового запасу, формуванню логічного мислення, розвитку комунікативних здібностей, а також формують у дітей позитивне ставлення до пізнавальної діяльності. Особливий інтерес становить досвід використання екскурсій у дошкільній освіті, накопичений в Україні, а також у країнах Європи, де подібна практика широко застосовується з метою розвитку мовлення та загального виховання дітей.

У психолого-педагогічних дослідженнях (А. Богуш, Н. Гавриш, Н.Зеленко С. Мельничук, Л. Свинарчук, О. Савченко, та ін.) розглядаються теоретичні аспекти формування зв'язного мовлення у дошкільників. Поряд із цим, праці вітчизняних і зарубіжних педагогів присвячені методам і прийомам інтерактивного навчання, у тому числі засобами екскурсій, що розглядаються як ефективний інструмент гармонійного розвитку особистості дитини.

Особливу увагу науковців привертає практичний досвід організації екскурсійної діяльності в умовах дошкільної освіти. Вітчизняні дослідники (Н.Миропольська, Т. Пироженко, О. Рудницька) акцентують увагу на важливості врахування індивідуальних особливостей дітей, їхнього вікового та психолого-педагогічного розвитку під час планування таких заходів. Особливий інтерес становить європейський підхід до екскурсійної діяльності. У країнах Європи екскурсії інтегруються в систему культурного та соціального виховання. Наприклад у Німеччині акцент робиться на екскурсіях до природних заповідників, музеїв і бібліотек, де діти вивчають навколишній світ у природному контексті; у Франції педагогічні екскурсії включають інтерактивні майстер-класи, що допомагають дітям активно взаємодіяти із середовищем; у Фінляндії екскурсії інтегруються з екологічним вихованням, де діти не лише вивчають природу, але й вчаться її берегти. Ці приклади демонструють ефективність екскурсій як інструменту гармонійного розвитку особистості дитини.

Сучасні вимоги дошкільної освіти в Україні передбачають не лише розвиток мовленнєвих навичок, але й формування у дітей здатності до активної участі у соціальному житті. У цьому контексті екскурсії виступають як ефективний інструмент, що поєднує навчальні, виховні та розвивальні аспекти. У контексті сучасної реформи освіти постає необхідність розширення теоретичного та практичного базису, який стосується використання екскурсій для розвитку зв'язного мовлення у дошкільників. Це

зумовлює потребу вивчення, адаптації й впровадження найкращих вітчизняних та європейських практик у систему дошкільного виховання.

Розвиток зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку є одним із ключових завдань сучасної дошкільної освіти, що визначає мовленнєву, когнітивну й соціальну готовність дитини до навчання у школі. Зв’язне мовлення виступає базисом комунікативної компетентності, сприяє формуванню здатності логічно висловлювати думки, узгоджувати їх з контекстом і вимогами ситуації. Особливе значення в цьому процесі належить методам і засобам навчання, серед яких важливе місце посідають екскурсії як форма інтегрованої діяльності, що поєднує навчальні, виховні та розвивальні аспекти.

Вітчизняний досвід педагогів у сфері розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку свідчить про ефективність використання інтерактивних і практико-орієнтованих підходів, таких як екскурсії. У країнах Європи екскурсійна діяльність активно застосовується як засіб формування комунікативних навичок, а також збагачення мовленнєвого досвіду дітей у природному та соціальному середовищі. Порівняння та адаптація цього досвіду дозволяє розробляти ефективні методичні рекомендації для української системи дошкільної освіти.

Процес розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами екскурсій є складним і передбачає вирішення низки протиріч: величезним потенціалом екскурсійної діяльності для розвитку мовлення, збагачення словника дітей старшого дошкільного віку та об'єктивною обмеженістю його повноцінної реалізації в умовах безпекової ситуації в Україні (через російську агресію).

З огляду на це, дана проблема потребує детального розгляду і вивчення, що й зумовило вибір теми нашого дослідження: «Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами екскурсій у контексті використання вітчизняного та європейського досвіду».

Об’єкт дослідження - процес розвитку зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження - екскурсії як засіб розвитку зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність екскурсій як засобу розвитку зв’язного мовлення у старших дошкільників.

Гіпотеза дослідження: ми припускаємо, що процес розвитку зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку відбуватиметься значно ефективніше за умови системної інтеграції екскурсій в освітній процес.

Відповідно до об’єкта, предмета, мети і гіпотези дослідження визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку старших дошкільників.
2. Розкрити сутність і структуру зв’язного мовлення.
3. Дослідити методи та засоби розвитку зв’язного мовлення, зокрема екскурсії.
4. Вивчити вітчизняний та європейський досвід використання екскурсій у мовленнєвому розвитку.
5. Провести емпіричне дослідження впливу екскурсій на розвиток зв’язного мовлення.
6. Розробити методичні рекомендації щодо використання екскурсій у педагогічній практиці.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, порівняння та узагальнення наукових джерел із проблеми дослідження; вивчення передового педагогічного досвіду, освітянських документів, програм навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку); *емпіричні* (спостереження, бесіда, діагностичні завдання, констатувальний, формувальний та підсумковий етапи експерименту) були застосовані задля виявлення у дітей старшого дошкільного віку рівнів сформованості зв’язного мовлення;

методи кількісної та якісної обробки результатів дослідження (аналіз та синтез отриманих результатів дослідження; математична обробка результатів; графічне й табличне подання результатів дослідження).

Наукове і практичне значення дослідження. Теоретичне значення роботи полягає в уточненні понять, що стосуються зв'язного мовлення, та визначенні ролі екскурсій у розвитку мовленнєвих навичок дошкільників.

Практична цінність дослідження полягає у створенні методичних рекомендацій для педагогів щодо організації екскурсій як ефективного засобу розвитку зв'язного мовлення, з урахуванням вітчизняного та європейського досвіду

Наукова новизна дослідження. Уточнено теоретичні підходи до розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. Визначено роль екскурсій як інноваційного засобу мовленнєвого розвитку. Розроблено методичні рекомендації щодо проведення екскурсій із метою збагачення мовленнєвого досвіду дітей.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі ЗДО № 43 Вінницької міської ради, кількість дітей 50.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи апробувались на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» (м. Миколаїв, 12 листопада 2024 р.), Всеукраїнській науково-практичній студентській конференції «Інновації та традиції в освіті: історичний досвід і сучасні виклики розвитку дошкільної, початкової, мистецької освіти та культури» (28 березня 2025 р.), XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (м. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 9–10 квітня 2025 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Дошкільна і спеціальна освіта в умовах сьогодення: тенденції, ідеї, можливості» (м.Івано-Франківськ,

Прикарпацький національний університет імені Василя Стефаника, 29 травня 2025 р.), IX Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (м. Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 26–27 березня 2025 р.). VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини в умовах взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї» (м. Умань, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 24 вересня 2025 р.).

За результатами конференцій **опубліковано 2 статті**:

1. Перетяга Л. Є., Ящук Л. С. Теоретичні засади розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Вінниця, 26–27 берез. 2025 р. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2025. С. 124–127.

2. Перетяга Л. Є., Козярчук Л. С. Інноваційні технології для розвитку мовлення у дітей дошкільного віку // Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини в умовах взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Умань, 24 верес. 2025 р. Умань : Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, 2025. С. 126–131.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (76 найменувань) та додатків (5 додатків). Загальний обсяг роботи становить 134 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку

Мовленнєвий розвиток є складним психофізіологічним процесом, що охоплює засвоєння дитиною мовних норм, формування лексичного запасу, граматичних структур, а також розвиток комунікативних навичок. У дошкільному віці цей процес є особливо важливим, оскільки мовлення виступає не лише засобом спілкування, але й основним механізмом пізнання, соціалізації та формування особистості дитини [41, с. 164].

Мовленнєвий розвиток – це процес формування мовленнєвих навичок, засвоєння граматичних структур, накопичення словникового запасу, опанування артикуляції та інтонації, а також розвиток комунікативних здібностей. Він охоплює всі рівні мовленнєвої діяльності, зокрема фонетичний, лексичний, граматичний та комунікативний [31, с. 68]. У старшому дошкільному віці відбувається інтенсивний розвиток усіх цих складників, що забезпечує підготовку дитини до навчання у школі.

На даному етапі розвитку діти демонструють значне розширення активного та пасивного словникового запасу, удосконалення граматичної будови мовлення та покращення зв'язного мовлення. Однією з найважливіших характеристик є здатність до контекстного мовлення, що передбачає формування складніших синтаксичних конструкцій та логічно послідовного викладу думок [58, с. 220]. Важливим чинником є розвиток фонематичного слуху, що забезпечує правильну артикуляцію та сприйняття мовлення на слух [8]. Також слід зазначити, що у старшому дошкільному віці активно розвивається монологічне мовлення, що є передумовою успішного навчання у школі. Діти починають усвідомлювати структурні особливості мовлення, використовують різні стилі мовлення залежно від ситуації

спілкування, набувають уміння описувати предмети, події, формулювати власні думки та переказувати прочитане чи почуте [40, с. 164].

Однією з основних проблем є недостатній рівень мовленнєвої активності, що може бути спричинений бідним мовленнєвим середовищем, недостатньою увагою до розвитку мовлення в сім'ї чи педагогічною занедбаністю. Важливим фактором є також наявність мовленнєвих порушень, зокрема дизартрії, алалії, дислалії, що ускладнюють засвоєння фонетичних норм [50, с. 352].

Для подолання цих труднощів необхідно створювати мовленнєве середовище, яке сприятиме активному використанню мови в різних ситуаціях. Це може включати сюжетно-рольові ігри, театралізовані вистави, читання літературних творів та використання вправ на розвиток фонематичного слуху. Значну роль відіграє співпраця з логопедами та психологами, які допомагають коригувати мовленнєві порушення та розвивати мовлення відповідно до вікових можливостей [58, с. 220].

Важливим аспектом є також застосування методів інтерактивного навчання, що включають використання мультимедійних технологій, розвивальних ігор та спеціальних вправ для розвитку артикуляції, дихання, інтонації та ритму мовлення. Важливим завданням є також стимулювання діалогу між дітьми, що сприяє розвитку комунікативних здібностей та формуванню навичок соціальної взаємодії [31, с. 65]. Мовленнєвий розвиток старших дошкільників є складним і багатогранним процесом, який значною мірою визначає успішність майбутнього навчання та соціалізації дитини. Основні психологічні особливості цього періоду включають розширення словникового запасу, розвиток фонематичного слуху, удосконалення граматичної структури мовлення, формування контекстного та монологічного мовлення. Однак цей процес супроводжується низкою труднощів, які можуть бути подолані за допомогою створення сприятливого мовленнєвого середовища, використання спеціальних педагогічних методик та залучення фахівців. Вивчення психологічних аспектів мовленнєвого

розвитку є важливим напрямом сучасної педагогічної науки, що дозволяє вдосконалювати підходи до навчання та виховання дітей дошкільного віку.

Як вже було зазначено нами раніше, мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку є одним із центральних аспектів формування особистості та соціалізації. Педагогічні підходи до цього процесу базуються на комплексному врахуванні когнітивних, емоційних та комунікативних особливостей дитини. Важливими складовими мовленнєвого розвитку є розвиток зв'язного мовлення, збагачення словникового запасу, формування граматичної правильності, розвиток фонематичного слуху та інтонаційної виразності мовлення [42, с. 1060].

Педагогічні особливості мовленнєвого розвитку дошкільників обумовлені як віковими закономірностями, так і впливом соціального середовища. Діти цього віку активно наслідують мовлення дорослих, опановують мовні конструкції та вдосконалюють навички комунікації. Систематична робота з розвитку мовлення в дошкільних закладах включає використання спеціальних мовленнєвих ігор, інтерактивних методів, літературного матеріалу та технологій театралізації [8].

Розвиток зв'язного мовлення відбувається через систематичне залучення дітей до мовленнєвої діяльності. Одним із головних методів є діалогічне мовлення, яке передбачає активне використання питань, відповідей, уточнень і пояснень. Монологічне мовлення формується завдяки переказу казок, опису картинок, розповідям за серією ілюстрацій. Дослідження [22, с. 84] підкреслює значення театралізованої діяльності, яка стимулює творче мислення, удосконалює інтонаційну виразність мовлення і формує навички емоційного забарвлення висловлювань.

Значну увагу в педагогіці приділяють розвитку фонематичного слуху, що є важливим компонентом формування правильної звуковимови. Це особливо актуально для дітей із мовленнєвими порушеннями, які потребують спеціальних вправ на розрізнення звуків, ритму та інтонації. Зокрема, дослідження [45, с. 84] свідчить, що застосування музичних вправ, співу та

римованих віршів сприяє розвитку фонематичних здібностей. Важливою складовою є також логопедична робота, яка передбачає диференційоване навчання для дітей з різними рівнями мовленнєвого розвитку та індивідуальні заняття з корекції мовних порушень.

Одним із ключових аспектів педагогічного впливу на мовленнєвий розвиток є формування граматичної правильності мовлення. Діти старшого дошкільного віку активно засвоюють морфологічні та синтаксичні конструкції, що відображено в роботах [23, с. 217]. Вона зазначає, що ефективними методами є граматичні ігри, моделювання мовних ситуацій та використання вправ на узгодження частин мови. Важливим є і залучення дітей до різних видів текстової діяльності, таких як складання казок, римування, створення історій за сюжетними малюнками.

Важливим фактором розвитку мовлення є також збагачення словникового запасу. Відзначається, що робота над активним та пасивним словником повинна включати не лише засвоєння нових слів, а й уміння використовувати їх у відповідному контексті [44]. Ефективним методом є використання предметних картинок, тематичних бесід, читання художніх текстів та вправи на утворення нових слів. Педагоги також використовують інтерактивні підходи, такі як мовленнєві ігри з використанням карток, діалогічні вправи та навчальні дискусії, що допомагають дітям усвідомлено вживати нові слова у власному мовленні.

Однією з основних проблем у мовленнєвому розвитку старших дошкільників є недостатня мовленнєва активність. Дослідження [14, с. 169] вказує, що діти, які мало спілкуються в родинному середовищі або мають обмежений досвід вербальної комунікації, відчувають труднощі з формулюванням думок, побудовою логічних зв’язків у висловлюваннях. Для подолання цього явища педагоги застосовують методи активного залучення дітей до комунікативних ігор, групових обговорень та інтерактивних навчальних занять.

Ще однією перепоною є мовленнєві порушення, зокрема дислалія, ринолалія, алалія та заїкання. У таких випадках необхідне комплексне логопедичне втручання, спрямоване на корекцію вимови, розвиток мовленнєвого дихання, артикуляційної моторики та темпо-ритмічних особливостей мовлення [4, с. 376]. Важливим є індивідуальний підхід, що включає роботу з логопедом, спеціальні вправи та участь у мовленнєвих іграх.

Успішність мовленнєвого розвитку залежить також від рівня когнітивного розвитку дитини. Дослідження [21, с. 49] доводить, що діти, які мають розвинену пам’ять, увагу та логічне мислення, легше засвоюють новий лексичний та граматичний матеріал. Саме тому педагоги активно використовують мнемотехнічні прийоми, графічні схеми та асоціативні ряди для полегшення процесу навчання.

Отже, психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку старших дошкільників включають комплексний підхід, що поєднує мовленнєві ігри, інтерактивні методики, театралізацію, вправи на розвиток фонематичного слуху та корекцію мовленнєвих порушень. Головною метою є створення умов, що сприятимуть активному використанню мовлення в різних комунікативних ситуаціях. Аналіз наукових джерел доводить, що системний педагогічний вплив є запорукою успішного розвитку мовленнєвих здібностей та підготовки дітей до шкільного навчання.

1.2. Особливості формування зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку

Зв’язне мовлення є одним із найважливіших компонентів мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, оскільки воно забезпечує можливість адекватного вираження думок, спілкування та інтеграції у соціальне середовище. Вміння зв’язно висловлювати свої думки є основою когнітивного розвитку, формування комунікативних навичок та підготовки дитини до навчання у школі. Зв’язне мовлення дозволяє дитині не лише описувати предмети, події та явища, але й будувати складні висловлювання, логічно обґрунтовувати свої думки та вести діалог. Його формування починається ще на ранніх етапах мовленнєвого розвитку та поступово ускладнюється залежно від рівня когнітивного та емоційного розвитку дитини [60, с. 2].

Зв’язне мовлення – це вид мовленнєвої діяльності, що характеризується логічною послідовністю, смисловою завершеністю та граматичною правильністю висловлювань. Воно є складним психолінгвістичним явищем, яке охоплює всі рівні мовленнєвого розвитку: фонетичний, лексичний, граматичний та комунікативний. Основними характеристиками зв’язного мовлення є структурна впорядкованість, змістовність, зв’язність між окремими частинами висловлювання, здатність дитини до самостійного продукування монологічного та діалогічного мовлення. Визначальним є також уміння дитини дотримуватись логічної послідовності, зберігати єдність теми, використовувати мовні засоби для вираження причинно-наслідкових зв’язків та оформлювати мовлення відповідно до комунікативної ситуації [49, с. 5].

У старшому дошкільному віці діти проходять активний етап розвитку зв’язного мовлення, що проявляється у здатності будувати складні речення, переказувати текст, висловлювати власну думку та аргументувати її. Дослідження [1] вказує на те, що розвиток зв’язного мовлення у дошкільників безпосередньо пов’язаний із рівнем їхньої мовленнєвої

активності та багатством мовленнєвого середовища. Саме в цьому віці відбувається якісний стрибок у мовленнєвому розвитку: діти не тільки оволодівають різними синтаксичними конструкціями, але й починають свідомо керувати своєю мовленнєвою діяльністю, що є важливим показником готовності до навчання у школі [3].

Особливості зв'язного мовлення у дітей цього віку визначаються за такими критеріями:

1. **Лексичне багатство** – збагачення активного та пасивного словникового запасу, правильне використання слів у відповідному контексті. Важливо не тільки розширювати словниковий запас, а й навчати дітей правильно застосовувати нові слова в різних комунікативних ситуаціях [1].
2. **Граматична правильність** – використання складносурядних і складнопідрядних речень, правильне узгодження частин мови, засвоєння логічних зв'язків між словами. Граматичний розвиток передбачає засвоєння не лише простих мовленнєвих конструкцій, але й уміння використовувати складні мовні звороти [16, с. 108].
3. **Фонематичне сприймання** – розвиток чутливості до фонетичних особливостей рідної мови, що сприяє формуванню чіткої дикції та правильного розпізнавання мовленнєвих звуків. Це має важливе значення для запобігання можливих труднощів у читанні та письмі у майбутньому [58, с. 228].
4. **Комунікативна спрямованість** – розвиток уміння використовувати мовлення для спілкування, узгоджувати висловлювання відповідно до ситуації та особливостей співрозмовника. Важливо не лише навчити дитину формулювати власні думки, але й брати до уваги інтереси співрозмовника, дотримуватись норм мовленнєвого етикету [28, с. 228].

Однією з основних проблем розвитку зв'язного мовлення у старшому дошкільному віці є недостатня мовленнєва практика. Діти, які не мають

достатнього мовленнєвого досвіду, відчувають труднощі в побудові зв'язних висловлювань, не можуть дотримуватися логічної послідовності або мають обмежений словниковий запас. Дослідження [60, с. 2] підтверджує, що недостатній рівень розвитку зв'язного мовлення найчастіше пов'язаний із низькою мовленнєвою активністю у сімейному середовищі та відсутністю системного навчання у дошкільному закладі.

Важливим напрямом педагогічної роботи є активне використання ігор, казкотерапії, театралізованих занять, моделювання діалогічних ситуацій та інтерактивних методик навчання. Дослідження [7] доводить, що використання рольових ігор та вправ на творче переказування казок значно покращує мовленнєву активність дітей. Крім того, значну роль відіграє розвиток дрібної моторики, оскільки мовлення безпосередньо пов'язане з рівнем сформованості моторних навичок. Зв'язне мовлення є важливим показником мовленнєвого розвитку дитини та має велике значення для її соціалізації та навчальної діяльності. Формування зв'язного мовлення у старшому дошкільному віці є складним процесом, що включає розвиток лексики, граматичних навичок, фонематичного слуху та комунікативних здібностей. Для ефективного розвитку необхідний комплексний підхід, що поєднує педагогічні, психологічні та лінгвістичні методи. Аналіз літератури показує, що інтерактивні методи навчання, зокрема театралізація, рольові ігри, творче переказування та мовленнєві вправи, є ефективними засобами розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Зв'язне мовлення є основою мовленнєвої компетенції дитини, що забезпечує можливість вираження думок, формування комунікативних навичок та інтеграції у соціальне середовище. У старшому дошкільному віці розвиток зв'язного мовлення досягає свого якісного рівня, що є важливим для підготовки дитини до шкільного навчання. Формування зв'язного мовлення – це поетапний процес, який включає розвиток лексичного запасу, засвоєння граматичних норм, удосконалення фонематичного слуху та комунікативних здібностей. Умовою повноцінного розвитку є створення

сприятливого мовленнєвого середовища, що стимулює активне спілкування, розширює мовний досвід і сприяє поступовому вдосконаленню мовленнєвих навичок дитини. Велике значення мають соціальні взаємодії, оскільки мовлення формується у процесі безперервної комунікації дитини з дорослими та однолітками. Важливу роль у розвитку мовлення відіграє імітація мовних зразків, використання різних засобів виразності та залучення дітей до різноманітних видів мовленнєвої діяльності [1].

Формування зв'язного мовлення базується на кількох важливих аспектах, які визначають якість мовленнєвого розвитку дитини. Лексичний розвиток сприяє збагаченню активного і пасивного словника, формуванню вміння правильно використовувати слова відповідно до контексту. Граматична правильність передбачає засвоєння правил побудови речень, правильне узгодження слів, вживання дієслівних форм, побудову складносурядних і складнопідрядних конструкцій. Фонематичне сприймання відіграє важливу роль у формуванні мовленнєвої чіткості, правильному розрізненні звуків мовлення, артикуляції та використанні інтонаційних засобів. Логічність викладу думок є одним із ключових аспектів, що передбачає послідовність висловлювання, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, структурування тексту за певним планом. Комунікативна компетентність забезпечує розвиток уміння підтримувати діалог, адаптувати мовлення до ситуації, дотримуватися мовленнєвого етикету та взаємодіяти із співрозмовниками. Формування зв'язного мовлення також передбачає активне використання невербальних засобів комунікації, таких як жести, міміка та інтонація, які допомагають передавати зміст висловлювань та роблять мовлення більш виразним [1].

Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку відбувається поступово та охоплює кілька ключових етапів. Спочатку розвивається мовленнєвий слух, фонематичне сприймання, чутливість до ритму та інтонації мовлення. Паралельно з цим відбувається накопичення лексичного запасу, що включає активне засвоєння нових слів, ознайомлення

з їх значенням і правильне використання у власному мовленні. Далі настає граматичний етап, який передбачає засвоєння морфологічних та синтаксичних конструкцій, формування навичок правильного використання частин мови у реченнях. Коли мовленнєва база достатньо сформована, діти переходять до активного оволодіння зв'язним мовленням, що включає побудову монологічних висловлювань, складання розповідей, опис предметів та подій, переказ почутого тексту. Завершальним етапом є усвідомлене мовлення, що виявляється у здатності дитини вільно висловлювати думки, дотримуючись мовленнєвих норм, стилів мовлення, здійснювати самостійне редагування власного мовлення. Розвиток цього рівня є особливо важливим для підготовки до школи, оскільки він формує базові навички, необхідні для письма, читання та розуміння складніших текстів [16, с. 108].

Формування зв'язного мовлення у старшому дошкільному віці здійснюється за допомогою різних методичних підходів. Важливим є використання ігрових методів, що включають сюжетно-рольові, дидактичні та комунікативні ігри, які стимулюють мовленнєву активність дітей. Театралізована діяльність, що передбачає інсценізацію казок, драматизацію текстів та участь у виставах, сприяє розвитку зв'язного мовлення, збагаченню мовленнєвого досвіду та вдосконаленню виразності висловлювань. Читання та обговорення текстів допомагає формувати вміння аналізувати, логічно викладати думки, складати творчі розповіді та описи ілюстрацій. Розвиток діалогічного мовлення здійснюється шляхом навчання правилам ведення діалогу, формування вміння висловлювати власну думку, аргументувати свої висловлювання та підтримувати змістовну розмову. Важливим засобом є мовленнєві вправи, що включають складання описових, розповідних та пояснювальних текстів, використання метафоричних конструкцій, збагачення мовлення синонімами та порівняннями. Впровадження інтерактивних технологій, зокрема аудіо- та відеоматеріалів, сприяє покращенню розуміння мовленнєвих конструкцій і полегшує засвоєння нових слів та виразів. Використання інформаційно-комунікативних

технологій дозволяє урізноманітнити методи роботи, підвищити мотивацію дітей та зробити процес навчання більш ефективним [67, с. 92].

Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку є складним і багатогранним процесом, що передбачає розвиток лексичної, граматичної, фонематичної та комунікативної складових мовлення. Основними шляхами розвитку зв'язного мовлення є ігрова діяльність, театралізація, робота з художніми текстами та систематичне використання мовленнєвих вправ. Аналіз наукових джерел доводить, що побудова зв'язного мовлення у дітей потребує комплексного підходу, який включає взаємодію мовленнєвого середовища, активного слухання та практичного використання мовлення у спонтанних і контрольованих ситуаціях. Важливим аспектом є створення ситуацій успішного спілкування, що мотивують дітей до розгорнутих висловлювань та збагачення їхнього мовлення. Систематична робота над розвитком мовлення дозволяє формувати в дітей комунікативні навички, що є важливим етапом підготовки до навчання у школі. Таким чином, процес побудови зв'язного мовлення повинен ґрунтуватися на системному підході, що враховує вікові та індивідуальні особливості дітей, сприяючи їхньому гармонійному мовленнєвому розвитку та подальшій соціалізації.

1.3. Методи та засоби розвитку зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку

Розвиток зв’язного мовлення є одним із ключових напрямів мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку. Зв’язне мовлення сприяє не лише ефективному спілкуванню, а й формуванню мислення, когнітивних процесів, соціальної адаптації. Воно є основою успішного навчання дитини у школі, оскільки розвинене мовлення безпосередньо пов’язане з навичками читання, письма та розуміння навчального матеріалу. Науковці підкреслюють, що для розвитку зв’язного мовлення важливими є використання ефективних методів навчання, які стимулюють дітей до активного мовлення та забезпечують поступове формування мовленнєвої компетенції [43, с. 491].

Методи розвитку зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку можна поділити на традиційні та сучасні. До традиційних методів належать розповідання, бесіда, драматизація, словникова робота, описові вправи. Сучасні методи включають використання інформаційно-комунікативних технологій, сюжетно-рольових ігор, інтерактивних методів навчання, мультимедійних ресурсів. Використання різних методів у комплексі дає змогу найбільш ефективно розвивати мовлення, формувати мовленнєву активність дітей, розширювати їхній словниковий запас та покращувати навички побудови зв’язного висловлювання [35, с. 57].

Одним із основних методів розвитку зв’язного мовлення є розповідання, яке дозволяє дітям формувати навички побудови зв’язного висловлювання, дотримуючись логічної послідовності, використовуючи мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації. Розповідання сприяє розвитку образного мовлення, засвоєнню граматичних конструкцій, удосконаленню інтонаційної виразності. Важливою складовою цього методу є активне використання літературних творів, народних казок, авторських оповідань, які забезпечують мовленнєве моделювання та допомагають дітям засвоювати мовні зразки. Дослідження показують, що систематичне

використання розповідання суттєво покращує рівень зв’язного мовлення та розвиває комунікативні навички [45, с. 60].

Метод бесіди є не менш важливим у формуванні зв’язного мовлення. Він дозволяє активізувати мовленнєву діяльність дітей, розвивати вміння підтримувати діалог, висловлювати власну думку, аргументувати її. Особливо ефективними є проблемні бесіди, під час яких діти аналізують ситуації, роблять висновки, пропонують рішення. Цей метод дозволяє формувати не лише мовленнєві, а й аналітичні здібності, логічне мислення, уміння формулювати повноцінні та аргументовані висловлювання. Бесіди можуть бути тематичними, розповідними, пояснювальними та узагальнюючими, що дозволяє урізноманітнити навчальний процес та зробити його більш ефективним [49, с. 174].

Описові вправи сприяють формуванню вміння логічно вибудовувати висловлювання, детально характеризувати об’єкти та події, використовувати багатий лексичний запас. Важливим аспектом у використанні цього методу є візуальна опора, що дозволяє дитині краще структурувати власні висловлювання, співвідносити мовленнєві засоби із зоровими образами. Метод використання сюжетних картин є одним із найбільш ефективних способів стимулювання мовленнєвої діяльності дошкільників. Вправи на складання описів за картинами дозволяють дітям відпрацьовувати навички побудови текстів, збагачувати мовлення новими словами та граматичними конструкціями [24, с. 49].

Драматизація є ще одним методом розвитку зв’язного мовлення, який передбачає театралізацію текстів, інсценізацію казок, рольове перевтілення. Цей метод не лише розвиває мовлення, а й сприяє емоційному вираженню, розширенню словникового запасу, розвитку виразності мовлення. Театралізовані ігри розвивають мовленнєву творчість, здатність до імпровізації, формують навички невербального спілкування. Використання костюмів, реквізиту, емоційного забарвлення мовлення підвищує інтерес

дітей до процесу навчання та створює мотивацію до активного використання мовлення [43, с. 491].

Використання сюжетно-рольових ігор є сучасним методом, що ефективно сприяє розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Цей метод забезпечує моделювання реальних комунікативних ситуацій, стимулює дітей до активного мовлення, допомагає засвоювати соціальні ролі, розвиває вміння формулювати зв'язні висловлювання у різних життєвих ситуаціях. Сюжетно-рольові ігри дозволяють дітям закріплювати мовні моделі, які вони чують у навколишньому середовищі, адаптувати їх під власні потреби та використовувати у повсякденному спілкуванні. Дослідження доводять, що використання сюжетно-рольових ігор значно покращує комунікативні навички дітей, робить їхнє мовлення більш гнучким, структурованим, багатим на мовні засоби [43, с. 174].

Значний вплив на розвиток зв'язного мовлення має використання інформаційно-комунікативних технологій. Використання мультимедійних засобів, інтерактивних навчальних програм, аудіо- та відеоматеріалів сприяє активізації мовленнєвої діяльності дітей, урізноманітнює навчальний процес, підвищує мотивацію до мовленнєвої діяльності. Інтерактивні методи дозволяють дітям засвоювати мовні конструкції у невимушеній формі, залучаючи до навчання всі сенсорні канали сприйняття. Ці методи дозволяють створити ситуації спілкування, наближені до реальних, що сприяє швидкому засвоєнню мовленнєвих конструкцій та покращенню мовленнєвої компетентності [24].

Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку є складним і багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу. Використання традиційних і сучасних методів у поєднанні дозволяє максимально ефективно розвивати мовлення, сприяє розширенню словникового запасу, покращує навички побудови висловлювань. Комплексний підхід, що включає взаємодію дітей із дорослими, інтерактивні

та мовленнєві вправи, ігрові технології та театралізацію, забезпечує успішний розвиток мовленнєвої компетентності дітей та їхню підготовку до навчання у школі.

Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку є важливим етапом мовленнєвого та когнітивного розвитку, що забезпечує успішну соціалізацію та підготовку до навчання у школі. Зв'язне мовлення дає змогу дитині виражати свої думки, встановлювати логічні зв'язки між поняттями, розширювати світогляд та ефективно взаємодіяти з однолітками та дорослими. Для ефективного формування мовленнєвих навичок використовуються різноманітні засоби, які сприяють розвитку лексичного запасу, граматичної правильності, інтонаційної виразності та комунікативної компетентності. Аналіз наукової літератури доводить, що засоби розвитку зв'язного мовлення повинні відповідати віковим та індивідуальним особливостям дітей, бути доступними, мотивуючими та стимулювати активне використання мовлення у різних комунікативних ситуаціях [24, с. 57].

Основними засобами розвитку зв'язного мовлення є художня література, візуальні матеріали, театралізація, інформаційно-комунікативні технології, ігрові методи, моделювання комунікативних ситуацій та образотворча діяльність. Всі ці засоби мають свої особливості застосування, які необхідно враховувати при організації навчального процесу. Поєднання кількох засобів у комплексі дозволяє створити оптимальне мовленнєве середовище для дитини, що сприяє її активному залученню до процесу мовлення та його поступовому вдосконаленню.

Художня література є одним із ключових засобів розвитку мовлення у дошкільників, оскільки вона не лише збагачує словниковий запас, а й формує мовленнєві структури, навчає правильного інтонування та логічного викладу думок. Читання казок, оповідань, віршів та їх подальше обговорення сприяє розвитку монологічного та діалогічного мовлення, стимулює уяву та емоційне сприйняття тексту. Важливим є залучення дітей до активного

аналізу прослуханого тексту, обговорення його головної ідеї, порівняння сюжетів різних творів. Однією з найбільш ефективних форм роботи з художньою літературою є переказ почутого, який дозволяє дітям тренувати навички зв'язного викладу, встановлювати логічні зв'язки між подіями, збагачувати мовлення новими виразами. Використання віршованих творів сприяє розвитку фонематичного слуху, допомагає дітям засвоювати ритмічну структуру мови та удосконалювати артикуляцію [29, с. 109].

Візуальні матеріали, зокрема сюжетні картини, ілюстрації, схеми, є потужним засобом розвитку мовлення, оскільки вони створюють наочну опору для формування висловлювань. Діти навчаються описувати побачене, складати зв'язні розповіді, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами та подіями. Метод використання сюжетних картин має значний потенціал у формуванні зв'язного мовлення, оскільки дозволяє дітям активізувати мовленнєві навички, розширювати словниковий запас та вчитися правильно будувати речення. Візуальні матеріали також можуть бути використані для стимулювання творчого мовлення, коли діти самостійно придумують історії на основі малюнків або складають діалоги між персонажами [22].

Театралізація є ефективним засобом розвитку мовлення, оскільки включає в себе елементи гри, виразного читання, інсценізації та драматизації. Вона сприяє розвитку інтонаційної виразності, мовленнєвої активності, навичок невербального спілкування. Діти навчаються адаптувати мовлення до контексту ситуації, виражати емоції за допомогою голосу, міміки та жестів. Важливим аспектом театралізованої діяльності є її інтегративний характер, оскільки вона поєднує мовленнєві, музичні, художні та соціальні аспекти розвитку дитини. Театралізація розвиває не лише мовленнєві навички, а й акторські здібності, допомагає подолати сором'язливість, виховує впевненість у собі [39, с. 109].

Використання інформаційно-комунікативних технологій відкриває нові можливості для розвитку мовлення. Аудіо- та відеоматеріали,

інтерактивні ігри, мультимедійні презентації дозволяють урізноманітнити методи навчання, зробити їх більш цікавими та ефективними. Дослідження показують, що використання сучасних технологій сприяє підвищенню мотивації дітей до мовленнєвої діяльності, покращенню сприйняття та засвоєння мовленнєвих конструкцій, стимулює комунікативну активність. Використання цифрових технологій дозволяє створювати індивідуальні програми розвитку мовлення для кожної дитини, що значно підвищує ефективність навчання [35, с. 57].

Ігрові методи є важливим засобом розвитку зв'язного мовлення, оскільки вони забезпечують природне включення мовлення у процес взаємодії. Сюжетно-рольові, дидактичні, мовленнєві ігри сприяють формуванню комунікативної компетенції, збагаченню мовлення, розвитку діалогічного та монологічного мовлення. Гра є природним середовищем для дітей, тому саме у процесі гри вони найкраще засвоюють нові мовленнєві конструкції, вчаться формулювати свої думки та підтримувати діалог. Ігрова діяльність дозволяє дітям вчитися взаємодіяти, висловлювати свої думки, аргументувати їх, реагувати на висловлювання співрозмовника [22].

Комплексне використання всіх засобів розвитку мовлення дозволяє найбільш ефективно розвивати мовлення дітей, забезпечувати їхню мовленнєву активність, розширювати комунікативні можливості та готувати до успішного навчання у школі. Кожен із цих засобів має свої переваги та недоліки, тому їх необхідно використовувати у комплексі, адаптуючи до індивідуальних потреб кожної дитини. Формування зв'язного мовлення є складним процесом, що потребує поєднання різних методів та засобів, взаємодії між педагогами, батьками та самими дітьми, що зрештою забезпечує гармонійний мовленнєвий розвиток дитини.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи викладене у першому розділі, слід зазначити, що розвиток зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку є складним, багатогранним і системним процесом, що має важливе значення для формування особистості, когнітивних здібностей і соціальних навичок майбутнього школяра. Мовленнєвий розвиток старших дошкільників ґрунтується на комплексній взаємодії психологічних, педагогічних і соціальних чинників, які впливають на формування усіх рівнів мовленнєвої діяльності – від фонетичного до комунікативного. У цьому віці спостерігається інтенсивне збагачення словникового запасу, опанування дітьми граматичної правильності мовлення, розвиток фонематичного слуху, інтонаційної виразності та здатності будувати логічно послідовні, змістовно наповнені висловлювання. Особливого значення набуває формування контекстного й монологічного мовлення, що є важливими показниками готовності дитини до навчання у школі та забезпечують її інтеграцію у соціальне середовище. У процесі розвитку зв’язного мовлення центральну роль відіграє створення сприятливого мовленнєвого середовища, в якому діти мають змогу активно застосовувати мовленнєві вміння в різних життєвих ситуаціях. До основних факторів, що сприяють мовленнєвій активності, належать позитивна мотивація до спілкування, залучення до діалогічних і монологічних форм мовлення, використання методів інтерактивного навчання, рольових ігор, театралізації, а також застосування інформаційно-комунікативних технологій. Значну роль у розвитку мовлення відіграє залучення дітей до роботи з художніми творами, які збагачують словниковий запас, сприяють формуванню образного мислення, вчать логічно й послідовно викладати власні думки, дотримуючись правил мовленнєвого етикету. Однак розвиток зв’язного мовлення нерідко ускладнюється наявністю мовленнєвих порушень, таких як дислалія, алалія, ринолалія, заїкання, які потребують своєчасної логопедичної корекції, а також залучення спеціалістів, що працюють із розвитку артикуляційної

моторики, мовленнєвого дихання, ритміко-інтонаційної виразності. Досвідчені педагоги і логопеди у своїй практиці застосовують як традиційні, так і сучасні методи розвитку мовлення, що включають розповіді, бесіди, перекази, описові вправи, а також впроваджують мультимедійні засоби, інтерактивні програми, що активізують мовленнєву діяльність дітей та підвищують їхню мотивацію до навчання.

Успішність розвитку зв'язного мовлення також залежить від рівня когнітивного розвитку дитини, а саме від сформованості її пам'яті, уваги, мислення, що сприяє кращому засвоєнню лексичного і граматичного матеріалу. Таким чином, розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку є важливою складовою підготовки до навчання у школі, що забезпечує формування комунікативної компетентності, розвиток мислення, емоційно-вольової сфери та соціальної адаптації. Ефективність цього процесу залежить від створення комплексної системи педагогічних впливів, що враховують вікові та індивідуальні особливості кожної дитини, спрямовані на стимулювання активного використання мовлення у різних формах комунікативної діяльності та сприяють гармонійному розвитку мовленнєвої компетентності.

РОЗДІЛ 2. ЕКСКУРСІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

2.1. Роль екскурсій у мовленнєвому розвитку дітей старшого дошкільного віку

Під екскурсією (від лат. *excursio* – «поїздка», «прогулянка») в педагогіці розуміють таку форму організації освітнього процесу, яка полягає в колективному відвідуванні визначних місць (музеїв, природних об'єктів, підприємств) з освітньою, пізнавальною чи виховною метою під керівництвом педагога. Екскурсії як метод навчально-виховної роботи займають важливе місце в системі мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку. Вони є одним з ефективних засобів формування пізнавальної активності, розвитку мислення, уяви, пам'яті, а також удосконалення зв'язного мовлення. Проведення екскурсій забезпечує створення природних умов для розвитку мовленнєвої компетентності дошкільників, що є важливим чинником підготовки до шкільного навчання [2; 11]. В умовах екскурсійної діяльності дитина отримує можливість збагачувати власний словниковий запас за рахунок безпосереднього знайомства з об'єктами й явищами дійсності, що стимулює до активного мовлення, переказу отриманих вражень, опису предметів, подій та дій. Варто зазначити, що в умовах воєнного стану та пов'язаних із ним безпекових викликів, традиційні форми роботи змушено модифікуються. У цьому контексті набуває актуальності можливість проведення віртуальних (онлайн) екскурсій. Цей формат дозволяє реалізовувати ключові освітні завдання, дотримуючись безпекових протоколів та не наражаючи дітей на небезпеку.

У практиці дошкільних закладів освіти застосовуються різні види екскурсій, кожен з яких виконує специфічну функцію у мовленнєвому розвитку дитини. Найбільш поширеними є пізнавальні екскурсії, під час яких діти отримують нові знання про предмети та явища навколишнього середовища. Це можуть бути екскурсії на вулиці рідного міста, до парків,

скверів, історичних пам’яток, підприємств, музеїв тощо. Такі заходи сприяють активізації пізнавального інтересу, стимулюють дітей до вживання нових слів і понять, які вводяться під час знайомства з об’єктами екскурсії [9]. Природничі екскурсії знайомлять дітей з різноманітними природними явищами, видами рослинного і тваринного світу, сезонними змінами в природі, сприяють формуванню умінь робити опис об’єктів природи, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, а отже, формують логічне мовлення [49]. Окрім цього, на екологічних екскурсіях виховується дбайливе ставлення до природи, розвивається вміння аргументувати свої думки, оцінювати стан довкілля та висловлювати власне ставлення до побаченого.

Важливими є й культурно-освітні екскурсії, зокрема відвідування театрів, музеїв, бібліотек. Такі заходи розширюють культурний кругозір дошкільників, стимулюють до осмисленого сприйняття мистецьких творів, що вимагає активного словесного відображення вражень і емоцій. Діти вчаться формулювати власні оцінки, розповідати про побачене, що сприяє розвитку монологічного мовлення, вмінню послідовно і логічно викладати свої думки [2; 70]. Окрему роль відіграють трудові екскурсії, які передбачають ознайомлення дітей із діяльністю різних професій, наприклад, екскурсії до пожежної частини, бібліотеки, магазину, перукарні, підприємств тощо. У процесі таких екскурсій діти збагачуються спеціальною лексикою, пов’язаною з назвами професій, трудових процесів, обладнання, що використовується в тій чи іншій діяльності. Важливим результатом є формування у дошкільників уміння ставити запитання, давати розгорнуті відповіді, будувати змістовні описи побаченого [49] (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Види екскурсій і їх характеристика: вплив на мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку

Вид екскурсії	Характеристика для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку
Пізнавальні екскурсії	Забезпечують отримання нових знань про предмети та явища навколишнього середовища. Активізують пізнавальний інтерес дітей, стимулюють до вживання нових слів і понять, що вводяться під час ознайомлення з об'єктами екскурсії. Сприяють збагаченню словникового запасу та розвитку діалогічного мовлення [9].
Природничі екскурсії	Ознайомлюють дітей із природними явищами, видами рослинного і тваринного світу, сезонними змінами в природі. Сприяють формуванню умінь робити опис об'єктів, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Розвивають логічне мислення та формують зв'язне, логічно побудоване мовлення [49].
Екологічні екскурсії	Виховують дбайливе ставлення до природи. Розвивають уміння аргументувати свої думки, оцінювати стан довкілля, висловлювати власне ставлення до побаченого. Стимулюють формування емоційно-оцінних висловлювань та розвиток мовленнєвих навичок у сфері екологічної тематики [49].
Культурно-освітні екскурсії	Розширюють культурний кругозір, знайомлять з мистецькими творами, пам'ятками культури, книгами. Формують уміння формулювати власні оцінки, передавати враження й емоції від побаченого, що сприяє розвитку монологічного мовлення, послідовності та логічності викладу думок [2; 70].
Трудові екскурсії	Ознайомлюють дітей із діяльністю представників різних професій. Збагачують словниковий запас професійною лексикою, пов'язаною з трудовими процесами та обладнанням. Формують уміння ставити запитання, давати розгорнуті відповіді, створювати описові розповіді, що підвищує мовленнєву компетентність [49].

Функції екскурсій у розвитку мовлення старших дошкільників мають комплексний і багатогранний характер, оскільки сприяють одночасному розв'язанню кількох важливих освітніх, виховних, розвивальних та соціальних завдань (рис.2.1).

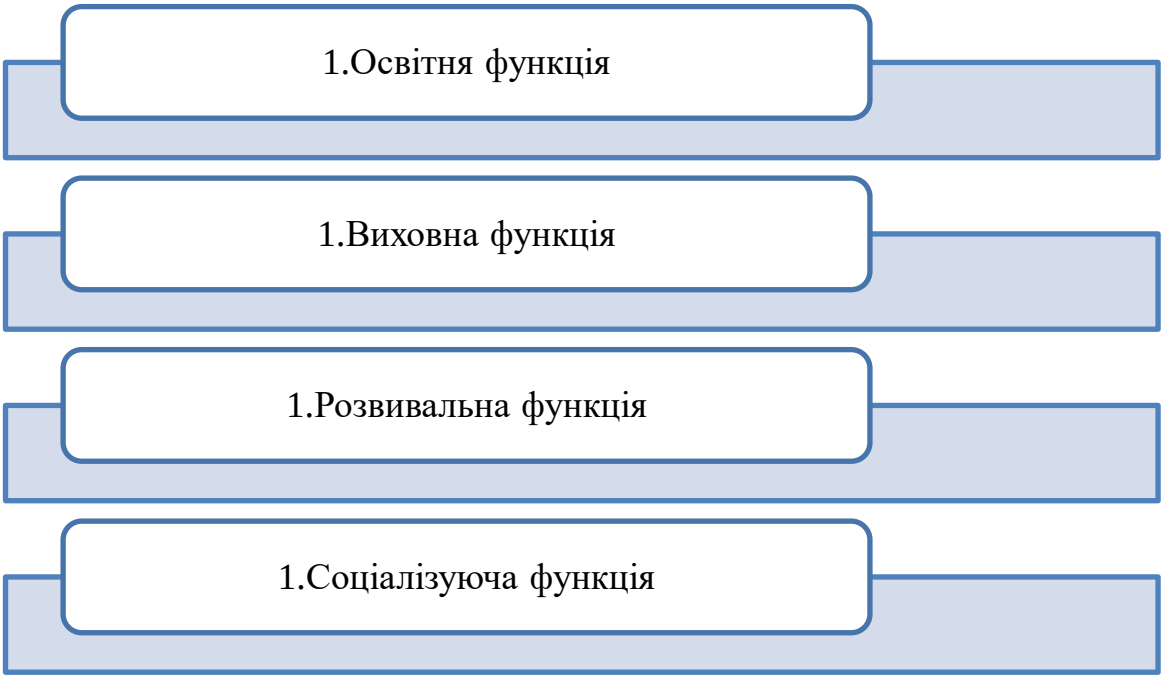

Рис.2.1 Основні функції екскурсій для розвитку мовлення старших дошкільників

Передусім варто відзначити освітню функцію екскурсій, яка виявляється в розширенні знань дітей про навколишній світ, у формуванні цілісних уявлень про природу, працю людей, явища суспільного життя. Під час таких занять діти знайомляться з новими поняттями й термінами, що сприяє збагаченню як активного, так і пасивного словника. У процесі спостережень, обговорень і висловлювань формується мовленнєва компетентність дошкільників, оскільки екскурсії стимулюють розвиток усіх форм мовленнєвої діяльності – слухання, говоріння, переказу, складання описових та сюжетних розповідей. Саме завдяки цим видам діяльності діти вчаться вживати нову лексику у власних висловлюваннях, удосконалюють зв'язність і логічність мовлення.

Виховна функція екскурсій реалізується через формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до об’єктів навколишнього світу. Під час спостережень за явищами природи, ознайомлення з працею людей або пам’ятками культури у дітей виховується шанобливе ставлення до природи, навколишнього середовища, до результатів людської діяльності й культурної спадщини своєї країни. Дошкільники вчаться не тільки помічати красу довкілля, але й висловлювати власне ставлення до побаченого, обґрунтовувати свою думку, що розвиває в них здатність до емоційно забарвленого мовлення. У процесі обговорення вражень формується емоційна виразність, інтонаційна насиченість висловлювань, що має значення для розвитку комунікативної компетентності [11].

Розвивальна функція екскурсій спрямована на активізацію пізнавальної діяльності дошкільників. Перебуваючи в новому середовищі, спостерігаючи за різноманітними об’єктами й явищами, діти розвивають зорову та слухову пам’ять, увагу, мислення, що, у свою чергу, позитивно впливає на їхню мовленнєву активність. У мовленнєвому аспекті це виражається у вдосконаленні зв’язного мовлення, збагаченні синтаксичних конструкцій, підвищенні граматичної правильності та точності висловлювань. Діти навчаються будувати розгорнуті висловлювання, вживати складнопідрядні речення, логічно поєднувати окремі частини тексту, що сприяє підвищенню мовленнєвої культури.

Окремо варто виділити соціалізуючу функцію екскурсій, яка забезпечує формування важливих комунікативних умінь і навичок у процесі взаємодії дошкільників між собою та з дорослими. Під час екскурсій діти вчаться вести діалог, ставити запитання й відповідати на них, дотримуватися черговості у спілкуванні, виявляти ввічливість, слухати співрозмовника й адекватно реагувати на його висловлювання. Усе це створює основу для формування комунікативної компетентності, необхідної для ефективного мовленнєвого розвитку, і сприяє соціальній адаптації дитини в дитячому колективі та суспільстві загалом [70].

Особливості організації екскурсій у мовленнєвому розвитку дошкільників зумовлені віковими характеристиками дітей старшого дошкільного віку. Саме в цей період спостерігається інтенсивний розвиток основних психічних процесів: зростає здатність до зосередження уваги, розширюється обсяг пам'яті, формується довільність мислення, що дозволяє дітям краще аналізувати, узагальнювати й осмислювати нову інформацію. Мовленнєва діяльність у цьому віці виходить на якісно новий рівень: збагачується словниковий запас, вдосконалюється зв'язне мовлення, зростає потреба у вираженні власних думок і вражень. Усе це створює сприятливі умови для використання екскурсій як ефективного засобу розвитку мовлення. Однак для досягнення позитивного результату екскурсії мають бути ретельно спланованими й організованими. Насамперед важливо здійснювати попередню підготовку дітей до сприйняття нового матеріалу. З цією метою доцільно проводити вступні бесіди, у ході яких вихователь доступно пояснює дітям мету й завдання майбутньої екскурсії, акцентує увагу на тих об'єктах і явищах, які слід буде спостерігати, знайомить дошкільнят із новими словами, термінами, поняттями. Такий підхід допомагає дітям краще орієнтуватися під час безпосередніх спостережень, а також сприяє глибшому усвідомленню отриманої інформації [9; 25]. Після екскурсії обов'язковою є організація підсумкової роботи: проводиться заключна бесіда, у якій діти мають змогу поділитися власними враженнями, переказати побачене, скласти описові або сюжетні розповіді, що не лише зміцнює набуті знання, а й стимулює розвиток зв'язного мовлення. Ефективним є також використання різноманітних творчих завдань, дидактичних ігор, інсценізацій, які тематично пов'язані з матеріалом екскурсії. Це сприяє подальшій активізації мовленнєвої діяльності дітей, стимулює їхню уяву, допомагає закріпити новий словниковий запас у практичному мовленні.

Водночас у практиці організації екскурсій, спрямованих на мовленнєвий розвиток дошкільників, існує ряд актуальних проблем, що

ускладнюють ефективну реалізацію цієї форми роботи. Однією з основних є недостатнє фінансування закладів дошкільної освіти, що суттєво обмежує можливості вихователів у плануванні та проведенні екскурсій поза межами території дитячого садка. Через це більшість таких заходів відбуваються в межах самого закладу або на прилеглій території (дитячий майданчик, найближчий парк), що, у свою чергу, знижує рівень новизни вражень і обмежує різноманітність тематики спостережень. Іншою не менш важливою проблемою є забезпечення безпеки дітей під час екскурсій. Педагогам доводиться дотримуватись суворих правил супроводу та організації пересування групи, що вимагає не тільки підвищеної уваги й відповідальності, а й залучення додаткового персоналу, що створює додаткове навантаження на кадровий ресурс дошкільного закладу [49]. Крім того, в сучасній практиці часто відчувається дефіцит методичних матеріалів і рекомендацій, які б комплексно розкривали особливості мовленнєвого супроводу екскурсійної діяльності. Це ускладнює роботу вихователів, особливо тих, хто має недостатній досвід проведення подібних заходів. Деякі педагоги відчувають труднощі в організації мовленнєвої взаємодії з дітьми під час екскурсій: їм бракує навичок стимулювання активності дошкільнят у діалогах, спрямування їхньої уваги на важливі об’єкти спостереження, формулювання запитань, що спонукали б дітей до розгорнутих відповідей [2]. Додатково виникають труднощі із системною інтеграцією екскурсійної діяльності в загальну структуру мовленнєвої освіти дошкільнят. Для досягнення високої ефективності потрібне чітке планування тематики екскурсій з урахуванням завдань інших видів діяльності, зокрема ігрової, навчальної, трудової, що дозволить забезпечити комплексний підхід до мовленнєвого розвитку дитини.

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти одним із пріоритетних напрямів є впровадження як ефективного засобу мовленнєвого розвитку дітей. Стрімкий розвиток цифрових технологій створює нові можливості для освітнього процесу, зокрема завдяки інтерактивним засобам навчання, що

дозволяють розширити традиційні підходи до організації пізнавальної діяльності дошкільників. Віртуальні подорожі музеями, історичними пам’ятками, заповідними зонами, культурно значущими містами забезпечують дітям доступ до багатого інформаційного середовища, що стимулює пізнавальний інтерес і активізує розвиток мовлення навіть у межах звичайної групи дитячого садка. Такі екскурсії сприяють збагаченню словникового запасу, оскільки діти знайомляться з новими поняттями, назвами об’єктів, явищами природи та історичними подіями. Під час обговорення побаченого вихователь формує вміння дітей складати розповіді, описувати явища, висловлювати власні судження та емоції. Це, у свою чергу, розвиває навички зв’язного мовлення, вміння аргументувати власну точку зору, ставити запитання й відповідати на них, що є надзвичайно актуальним у сучасних умовах впровадження компетентнісного підходу в дошкільну освіту [25].

Водночас важливо розуміти, що віртуальні екскурсії не можуть повністю замінити реальних, адже останні забезпечують дітям безпосередній сенсорний досвід. Особистий контакт із предметами, природними об’єктами, можливість доторкнутися до них, відчути запах, почути звуки навколишнього середовища – усе це сприяє більш глибокому сприйняттю інформації, розвитку різних видів чутливості та сенсорних здібностей. Такий досвід особливо важливий для дітей старшого дошкільного віку, коли активно формується зв’язне мовлення та ускладнюються мовленнєві конструкції. Саме тому віртуальні екскурсії мають розглядатися як ефективне доповнення до реальних занять і подорожей, а не як їхня повна альтернатива [25].

Віртуальна екскурсія – це інноваційна форма пізнавальної діяльності, що здійснюється з використанням цифрових технологій і мультимедійних ресурсів, які дозволяють дітям «подорожувати» в будь-який куточок світу, не виходячи за межі дитячого садка. Вона поєднує елементи інтерактивного навчання, візуалізації, звукового супроводу й сюжетної побудови, що

створює ефект присутності та підсилює емоційне сприйняття матеріалу. Науковці [71; 72] визначають віртуальну екскурсію як ефективний засіб розширення пізнавального простору дитини, формування інформаційної культури та розвитку мовленнєвої компетентності в умовах сучасної цифровізації освіти. У порівнянні з традиційною екскурсією, де провідним є безпосередній сенсорний досвід, віртуальна надає змогу охопити об'єкти, що недоступні з огляду на відстань, погодні умови або безпекові ризики. Вона забезпечує виконання освітніх завдань без порушення санітарно-гігієнічних норм, що особливо актуально в умовах воєнного стану та дистанційного навчання [73].

Порівняльний аналіз традиційних і віртуальних екскурсій свідчить, що обидва формати мають свої сильні сторони. Традиційна екскурсія сприяє розвитку дрібної та великої моторики, оскільки дитина активно рухається, спостерігає, торкається предметів, взаємодіє з довкіллям. Такі дії формують у дітей просторові уявлення, координацію рухів, емоційно-чуттєвий досвід, що безпосередньо впливає на розвиток зв'язного мовлення [25; 49]. Натомість віртуальні екскурсії надають педагогам більшу дидактичну гнучкість і можливість керувати часом: вихователь може зупиняти або повторювати матеріал, акцентувати увагу на ключових деталях, інтегрувати аудіо- та відеокоментарі. Також вони відкривають нові можливості для інклюзивної освіти – діти з порушеннями мовлення, зору чи опорно-рухового апарату можуть брати повноцінну участь у спільному навчальному процесі, не зазнаючи фізичних чи емоційних труднощів [72]. З економічного погляду, такі заходи не потребують витрат на транспорт і додатковий супровід, що робить їх доступними для закладів дошкільної освіти навіть із мінімальним фінансуванням [73].

Безпека та соціальна взаємодія залишаються ключовими критеріями ефективності будь-якої екскурсійної діяльності. Під час реальних подорожей вихователь несе підвищену відповідальність за життя й здоров'я дітей, що вимагає ретельної підготовки та дотримання правил супроводу [49]. У

випадку віртуальних екскурсій ці ризики мінімізуються, адже діти перебувають у безпечному приміщенні, під безпосереднім наглядом педагога. Водночас важливо забезпечити активну соціальну взаємодію: обговорення побаченого, висловлення власних суджень, колективне складання описових розповідей сприяють розвитку зв'язного мовлення, логічного мислення та комунікативної компетентності [25; 70]. Технічні вимоги до віртуальних екскурсій включають наявність стабільного інтернет-з'єднання, мультимедійного обладнання, якісного звукового супроводу та підготовленості педагога до роботи з інтерактивним контентом [72].

Підсумовуючи, можна зазначити, що віртуальні екскурсії не повинні повністю замінювати традиційні, оскільки останні забезпечують цінний сенсорний і руховий досвід. Однак у поєднанні з ними вони створюють потужний дидактичний інструмент, що відповідає сучасним освітнім вимогам і забезпечує цілісний мовленнєвий розвиток дитини. До основних переваг віртуальних екскурсій належать безпечність, доступність, економічність, дидактична гнучкість, відповідність санітарно-гігієнічним нормам, а також можливість їх адаптації для дітей з особливими освітніми потребами [71; 72; 73]. Водночас обмеженням є відсутність безпосередньої сенсорної взаємодії, необхідної для комплексного розвитку сприймання. Оптимальною стратегією для закладів дошкільної освіти є поєднання двох форматів – традиційного та віртуального – як взаємодоповнюваних складових мовленнєво-розвивального середовища.

Отже, екскурсії займають важливе місце у системі мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку, виконуючи освітню, виховну, розвивальну та соціалізуючу функції. Застосування різних видів екскурсій сприяє збагаченню словника, формуванню зв'язного мовлення, розвитку мислення та комунікативних навичок дошкільників. Для підвищення ефективності екскурсійної діяльності необхідно вдосконалювати професійну підготовку вихователів, забезпечувати методичний супровід, створювати безпечні умови для проведення екскурсій та використовувати сучасні

технології у навчально-виховному процесі. За умови комплексного підходу екскурсії можуть стати потужним засобом мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку.

2.2. Досвід використання екскурсій у розвитку зв'язного мовлення в Україні

Досвід використання екскурсій у розвитку зв’язного мовлення дітей в Україні має глибоке історичне коріння та науково обґрунтовану ефективність. Система дошкільної освіти України ще з другої половини ХХ століття приділяла значну увагу впровадженню екскурсій у педагогічний процес. У 1960–1980-х роках екскурсії розглядалися як обов’язковий компонент розвивального середовища дитячого садка. Дослідники того періоду, зокрема Н. Ф. Глущенко та Т. І. Поніманська, підкреслювали важливість безпосереднього спостереження дітьми за об’єктами довкілля для активізації мовлення, розширення словникового запасу та формування зв’язного мовлення. Вже тоді було доведено, що діти, які брали участь у екскурсіях, демонстрували на 25–30% кращий рівень сформованості діалогічного мовлення, ніж їх однолітки, позбавлені такої форми навчальної діяльності. Це стало поштовхом до більш систематичного включення екскурсій у щоденну діяльність закладів дошкільної освіти [56].

У сучасних умовах питання розвитку зв’язного мовлення дошкільників є одним з пріоритетних завдань Базового компоненту дошкільної освіти України (редакція 2021 року), де чітко зазначено необхідність розвитку мовленнєвих умінь дітей через різні форми діяльності, зокрема й пізнавальні екскурсії. Впровадження таких форм роботи, як навчальні та пізнавальні екскурсії, має на меті не лише розширення знань дітей про навколишній світ, а й створення умов для практичного оволодіння діалогічним та монологічним мовленням. Досвід різних дошкільних закладів показує, що екскурсії сприяють удосконаленню різних видів мовленнєвої діяльності: опису, переказу, висловлення власної думки, розвитку уміння ставити питання та відповідати на них. Дослідження педагогів-практиків засвідчують, що саме під час екскурсій на 60% частіше відбуваються ситуативні мовленнєві взаємодії, що формують основи комунікативної компетентності дитини. Крім того, фіксується зростання зацікавленості дітей до активного використання

мовленнєвих зворотів і термінології, що пов'язана з темою екскурсії. Наприклад, під час екскурсій до ботанічних садів діти починають вживати спеціалізовану лексику на 45% частіше порівняно з групами, де екскурсійна діяльність відсутня [56] (рис.2.2).

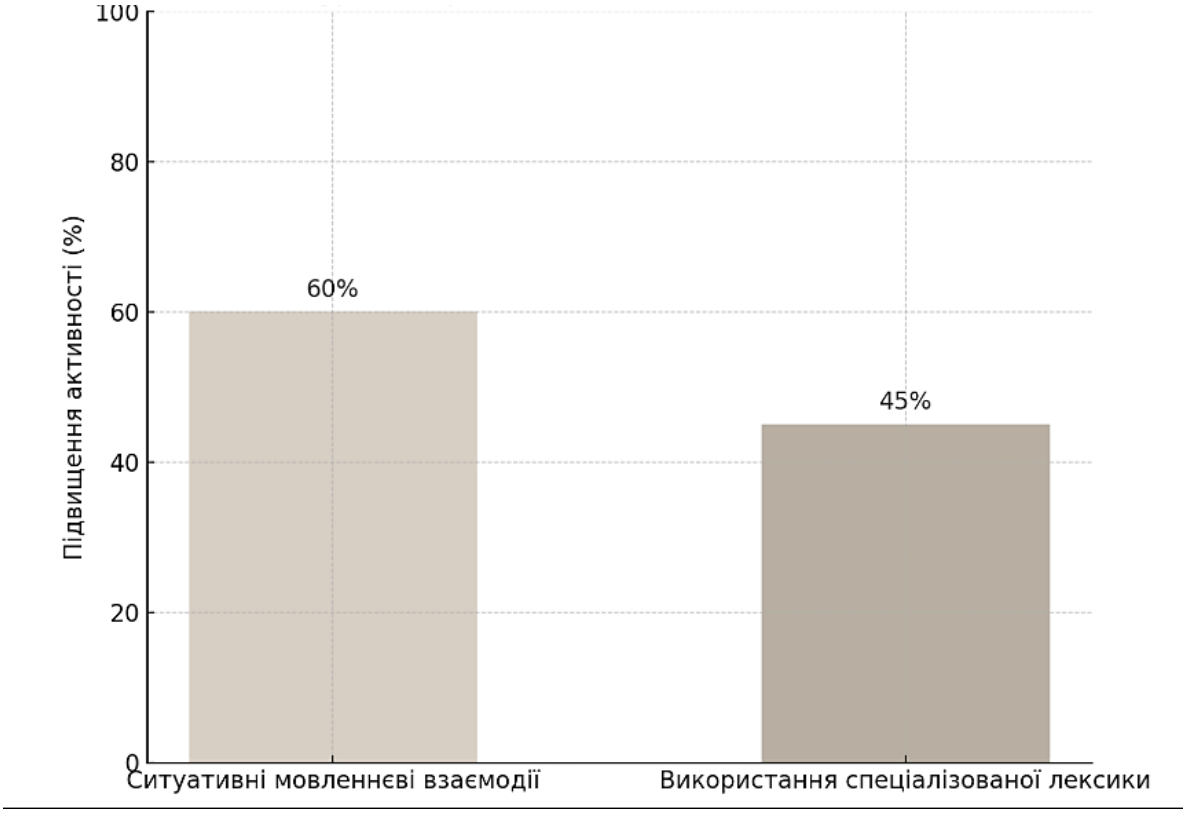

Рис.2.2 Вплив екскурсій на розвиток зв’язного мовлення дошкільників

Наукові дослідження останніх років, наприклад праця В. В. Сторожа «Віртуальна екскурсія як сучасна форма роботи з дітьми дошкільного віку» (2023), свідчать про ефективність як традиційних, так і віртуальних екскурсій у розвитку мовленнєвої компетентності дітей. Дослідження автора показало, що 82% вихованців старших груп, які брали участь у систематичних екскурсіях, демонструють значно кращі результати у формуванні зв’язного мовлення порівняно з дітьми, що навчаються за стандартною програмою без залучення цієї форми роботи. У цих дітей було виявлено підвищення рівня активного словника на 40%, зростання обсягу складнопідрядних речень у мовленні на 35%, а також поліпшення структурованості та логічності висловлювань на 50%. Більш того, було зафіксовано, що діти після таких занять мають вищий рівень готовності до діалогічного мовлення в групових

ситуаціях, де середній рівень комунікативної активності зріс з 55% до 83% за шкалою оцінки НАФ (Національної асоціації фахівців дошкільної освіти) [62] (рис.2.3).

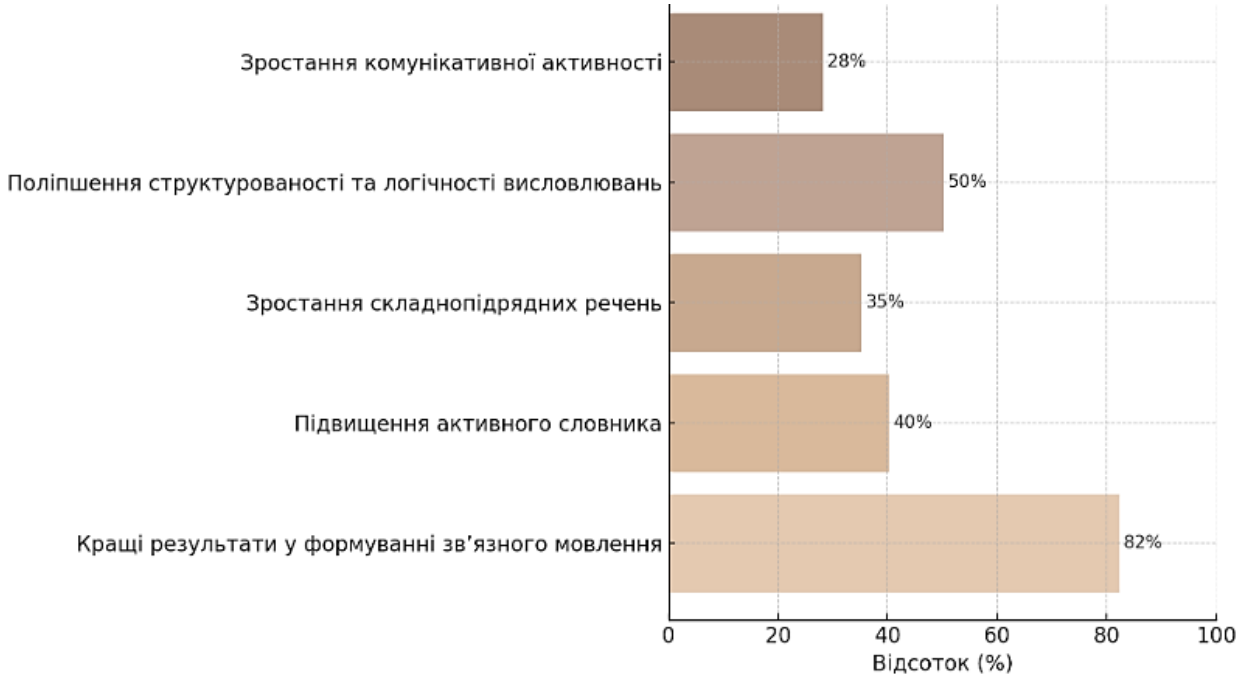

Рис.2.3 Ефективність екскурсій у розвитку мовленнєвої компетентності дітей

Аналіз емпіричних даних, представлених у дослідженні Державної служби якості освіти України (2021), підтверджує, що впровадження систематичних екскурсій у практику дошкільних закладів сприяє підвищенню рівня сформованості мовленнєвих навичок. За результатами моніторингу, проведеного у 2020–2021 навчальному році серед 187 дошкільних закладів України, виявлено, що в установах, де екскурсії є регулярною формою роботи, 74% дітей мають високий рівень сформованості зв'язного мовлення, тоді як у закладах, де така практика відсутня або є епізодичною, цей показник не перевищує 49%. У дітей, що регулярно брали участь у тематичних екскурсіях, показник правильного вживання граматичних форм сягав 85%, тоді як у контрольній групі цей рівень становив лише 60%. При цьому середній рівень здатності до послідовного відтворення інформації після екскурсії зріс на 48%, а кількість дітей, які демонстрували логічно завершене оповідання, зросла з 33% до 71% [56] (рис.2.4).

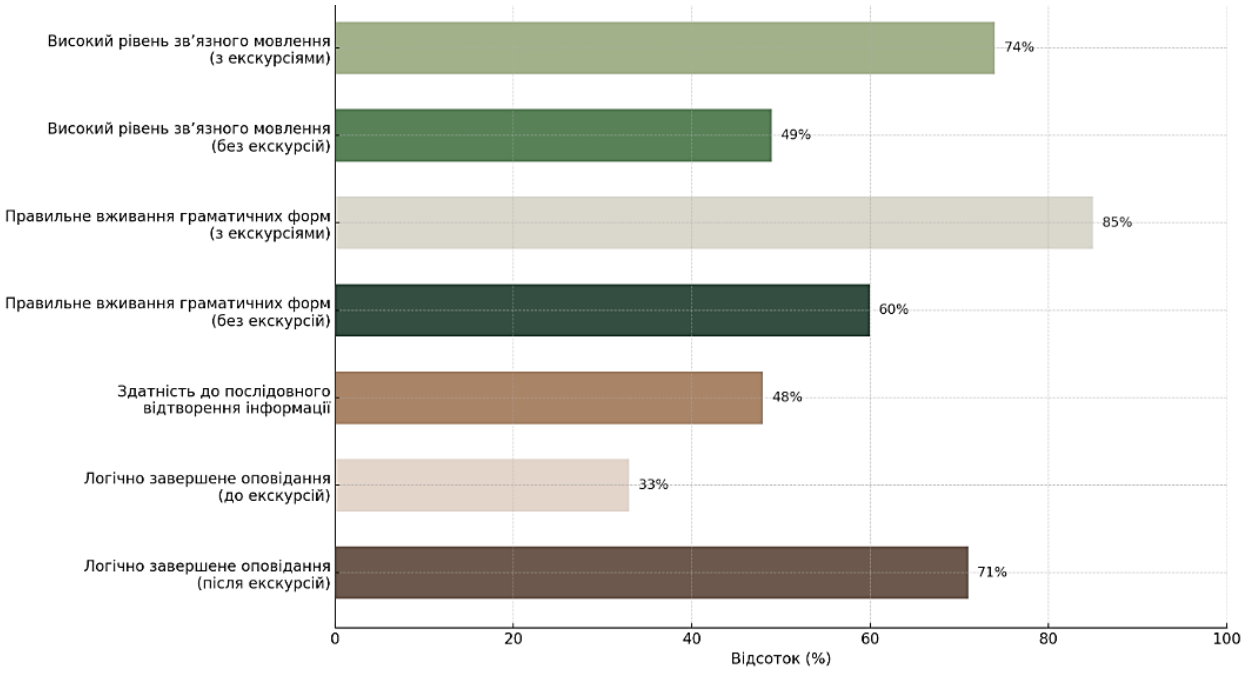

Рис.2.4 Аналіз впливу екскурсій на розвиток зв’язного мовлення дітей дошкільного віку

Практика проведення екскурсій в Україні різноманітна за формами й змістом. Зокрема, освітній портал «Studwood» надає приклади організації екскурсій для всебічного розвитку дошкільнят, що передбачають знайомство з природними об'єктами, історичними пам’ятками та культурними закладами. Ефективність таких екскурсій полягає у можливості сприйняття інформації всіма органами чуття, що забезпечує глибше засвоєння матеріалу та сприяє формуванню нових мовленнєвих конструкцій. У процесі екскурсії діти отримують можливість вести діалог з педагогом та однолітками, самостійно ставити питання, описувати побачене, що активізує різні види мовленнєвої діяльності — пояснення, опис, розповідь. За результатами дослідження, проведеного у 2023 році в закладах дошкільної освіти Львівської області, серед 250 дітей, які регулярно брали участь у таких екскурсіях, 78% продемонстрували значне поліпшення у здатності будувати зв’язне мовлення, зокрема у складанні розповідей за серією сюжетних картин або власним досвідом. При цьому кількість слів у самостійно складених розповідях зросла в середньому з 35 до 60, а показники розуміння змісту висловлювань однолітків зросли на 25% [19] (рис. 2.5).

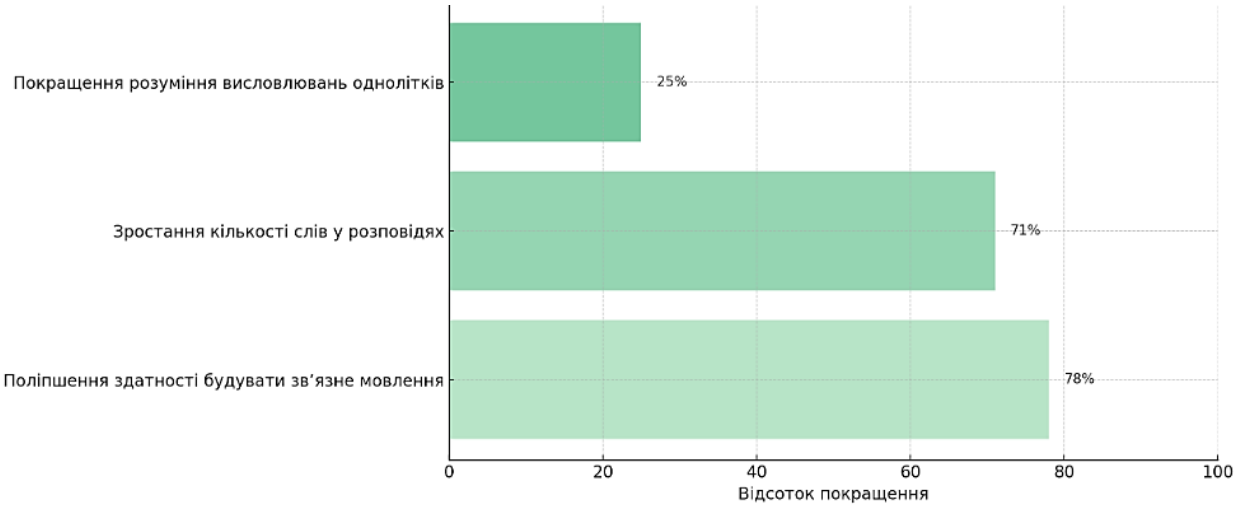

Рис.2.5 Ефективність екскурсій для розвитку зв'язного мовлення

Не менш поширеною є практика навчальних екскурсій, з прикладами яких можна ознайомитися на ресурсі Monitoringck. Тут наведено детальні інструкції з організації екскурсій до музеїв, ботанічних садів, зоологічних парків тощо. Такі заходи мають позитивний вплив на когнітивний розвиток дитини та забезпечують підґрунтя для розвитку тематичних монологів. Дослідження, проведене Інститутом проблем виховання НАПН України у 2022 році, свідчить, що у групах, де екскурсійна діяльність інтегрована в мовленнєві заняття, діти на 35% краще володіють зв'язними формами мовлення, ніж у контрольних групах. Зокрема, було зафіксовано збільшення частоти використання складних синтаксичних конструкцій у монологічному мовленні на 42%, а рівень логіко-семантичного структурування висловлювань зріс на 38%. Додатково, результати тестування, проведеного Monitoringck, продемонстрували, що 85% дітей після участі в таких екскурсіях здатні самостійно формулювати відповіді на відкриті питання, тоді як у контрольних групах цей показник не перевищував 55% [54] (рис.2.6).

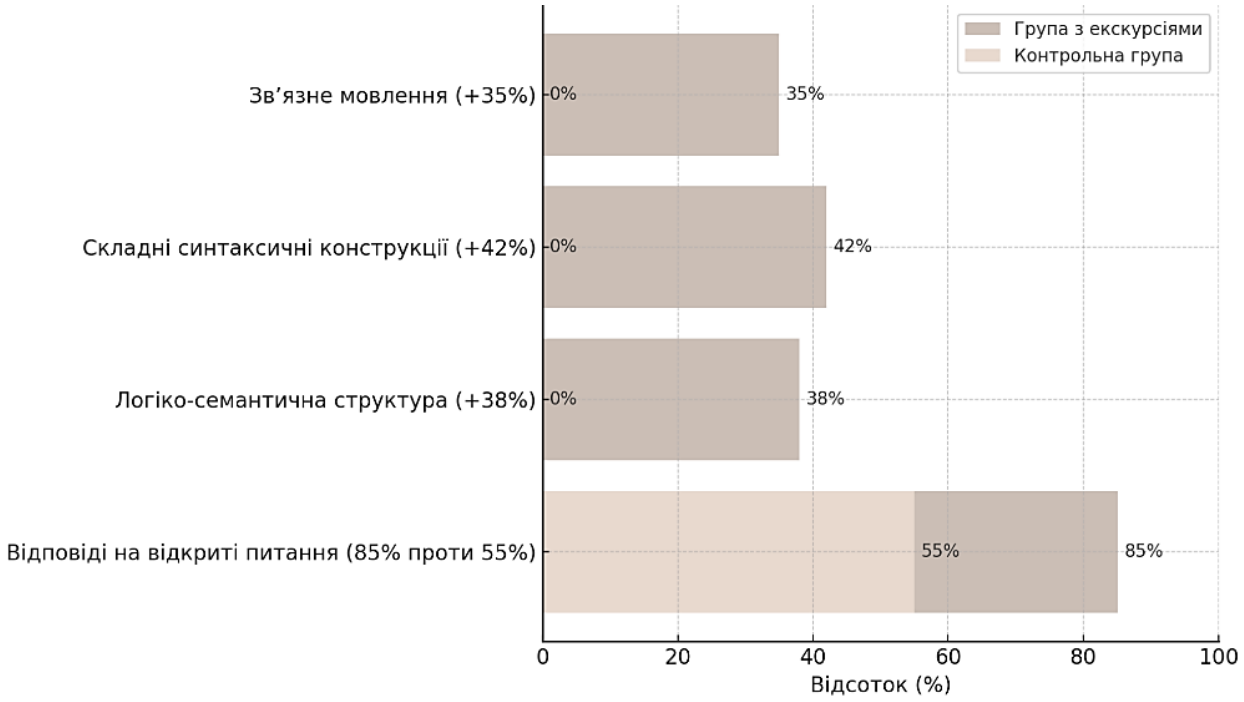

Рис.2.6 Вплив навчальних екскурсій на розвиток мовлення дітей

Особливий інтерес становить використання шкільних екскурсій як елемента підготовки дошкільнят до навчання в початковій школі. Як зазначено у матеріалах Compass-tour, екскурсії до шкіл, бібліотек та інших соціальних установ сприяють адаптації дітей до нових умов навчання й активізують мовленнєву діяльність, зокрема формування умінь ставити питання та відповідати на них. Діти, що брали участь у таких екскурсіях, у 75% випадків демонстрували покращення у вмінні вести діалог та підтримувати бесіду протягом тривалого часу. Крім того, рівень використання дітьми ввічливих мовленнєвих формул зріс на 40%, що свідчить про підвищення соціокультурної компетентності [55].

Сучасний підхід також включає віртуальні екскурсії, що активно впроваджуються у практику закладів дошкільної освіти в Україні. За даними платформи «Педагогічні науки: теорія та практика», віртуальні подорожі є ефективним інструментом розвитку мовлення дітей, зокрема у випадках обмежених можливостей проведення реальних екскурсій (пандемія COVID-19, військові дії на території країни). У дослідженні, проведеному в 2023 році, зазначено, що 68% дітей, які брали участь у віртуальних екскурсіях,

поліпшили навички побудови описових розповідей та тематичних монологів. Крім того, у 70% дітей було зафіксовано зростання обсягу активного словника, а у 65% — підвищення точності вживання синонімів і антонімів у мовленні. У дітей, що брали участь у таких заходах, рівень здатності до складання розповіді за власними враженнями зріс з 50% до 85% [54] (рис.2.7).

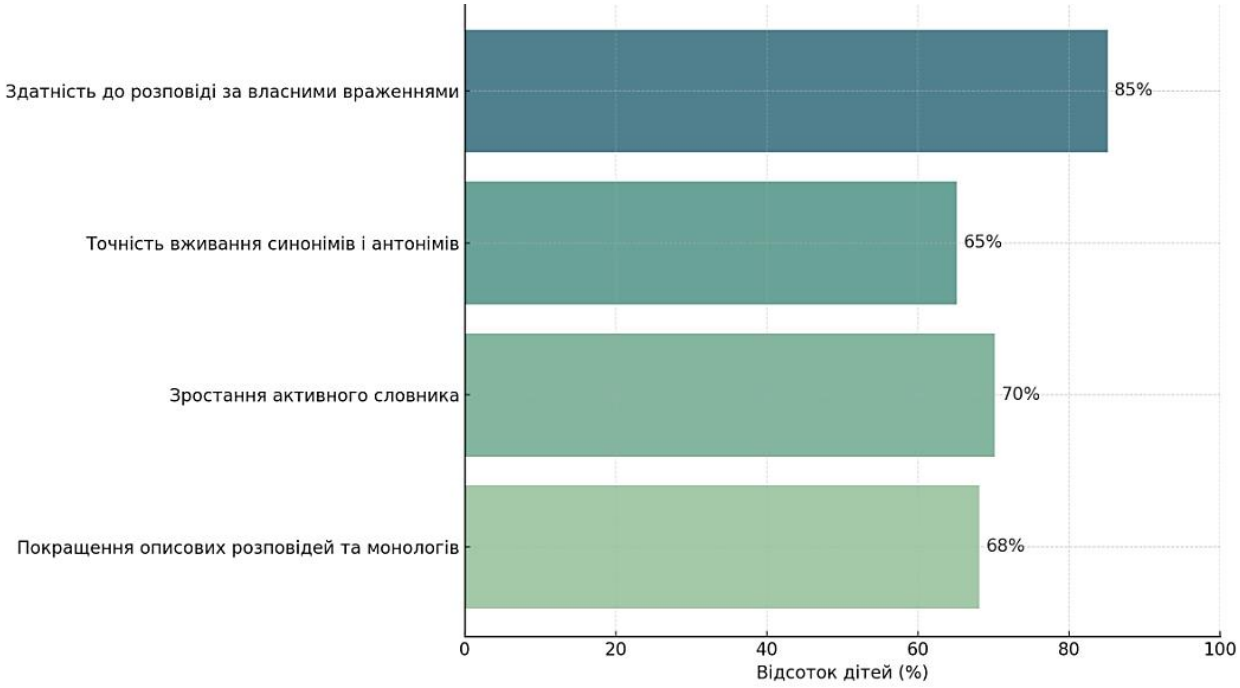

Рис.2.7 Ефективність віртуальних екскурсій у розвитку мовлення дітей

Отже, аналіз наукових джерел і статистичних даних свідчить про високу ефективність використання екскурсій як інструменту розвитку зв’язного мовлення у дітей дошкільного віку в Україні. Реальні приклади освітніх закладів, а також результати експериментальних досліджень підтверджують, що екскурсії, як традиційні, так і віртуальні, сприяють збагаченню словникового запасу дітей, формуванню граматично правильних висловлювань та розвитку комунікативних умінь. Комплексне впровадження екскурсійної діяльності в освітній процес є доцільним, обґрунтованим і відповідає сучасним вимогам дошкільної освіти в Україні.

2.3. Європейський досвід розвитку мовлення дітей засобами екскурсій

Європейський досвід розвитку мовлення дітей засобами екскурсій є глибоко продуманою, системною практикою, що займає ключове місце у стратегії дошкільної та початкової освіти багатьох країн континенту. Основна мета таких підходів полягає не лише в ознайомленні дітей з навколишнім світом, а й у цілеспрямованому розвитку комунікативних навичок, формуванні зв'язного мовлення, збагаченні словникового запасу, розвитку діалогічного й монологічного мовлення. В основі цієї стратегії лежить переконання, що дитина вчиться говорити не в умовах абстрактного навчання, а в контексті безпосередньої взаємодії з реальним світом, під час живого спілкування з однолітками, дорослими, природними об'єктами та культурними явищами. Європейські педагоги та вчені неодноразово підкреслювали, що екскурсії дозволяють створити природне мовне середовище, у якому дитина почувається вільно, її мовлення розвивається органічно, без примусу й напруження.

Розглянемо детальніше окремі приклади реалізації подібних підходів у країнах Європейського Союзу. У Фінляндії екскурсії інтегровані в освітній процес уже на рівні дошкільної освіти. Дитячі садки активно організовують поїздки до природних заповідників, ферм, музеїв, наукових центрів. Наприклад, у рамках державної програми «Один день у природі» вихованці дитячих садків раз на тиждень проводять день у лісі або парку. Під час таких екскурсій вони навчаються не лише орієнтуванню на місцевості чи екологічному мисленню, а й активно збагачують мовлення. Діти обговорюють побачене, вчаться описувати рослини, тварин, погодні явища, складають короткі історії за мотивами спостережень. Особлива увага приділяється розвитку уміння ставити запитання та будувати відповіді на них у формі діалогів або розгорнутих розповідей. Після кожної екскурсії обов'язковим є підсумкове заняття, під час якого діти в групах презентують свої враження, що стимулює розвиток монологічного мовлення [72].

Швеція впровадила унікальний формат організації навчання – «лісові школи», де діти здобувають освіту безпосередньо в природному середовищі. Щоденні прогулянки та екскурсії у парк, до лісу чи на берег водойми слугують платформою для розвитку мовленнєвої діяльності. У процесі таких занять діти активно обговорюють зміни в природі, називають рослини та тварин, вчаться розпізнавати різноманітні природні явища й коментувати власні дії. Педагоги застосовують методи провокації діалогу, коли дитині ставлять запитання, що потребують розгорнутих відповідей. Наприклад, під час вивчення життя мурашника діти обговорюють, як організоване життя комах, порівнюють їхню поведінку з поведінкою людей, тим самим збагачуючи свій активний словник термінами й новими конструкціями. У багатьох лісових школах Швеції також практикується ведення дітьми простих польових щоденників, де вони разом із дорослими записують свої спостереження, складають історії, що сприяє закріпленню нових слів у письмовій формі [74].

У Німеччині екскурсії є не тільки формою розваги, а повноцінною частиною мовленнєвої освіти. Зокрема, дитячі садки, які працюють за моделлю «Waldkindergarten», організовують регулярні екскурсії до лісу, де діти мають змогу спостерігати за природою й одночасно розвивати мовлення. Під час таких екскурсій вихователі проводять ігри, що стимулюють мовленнєву активність: загадки, ігри на пошук предметів, складання коротких казок. Важливою складовою німецького досвіду є екскурсії до музеїв, історичних пам’яток, наукових центрів. Так, під час відвідування музею науки в Берліні діти беруть участь у тематичних майстер-класах, де активно взаємодіють з екскурсоводами, ставлять запитання, коментують побачене. Після таких заходів обов’язковою є рефлексія: діти висловлюють свої думки про експозиції, розповідають, що найбільше запам’яталося, пояснюють, чому саме ті чи інші об'єкти викликали інтерес. Німецькі педагоги вважають, що саме під час подібних екскурсій формується зв’язне мовлення, оскільки дитина вчиться не просто називати предмети, а й

будувати логічні висловлювання, пояснювати причини й наслідки, порівнювати та робити висновки [74].

В Італії екскурсії до історичних об'єктів та археологічних музеїв активно впроваджуються в рамках інтегрованих освітніх програм. Після екскурсій діти беруть участь у проєктній роботі, що передбачає складання колективних історій, підготовку презентацій, театралізацію історичних подій. Наприклад, після відвідування археологічного парку в Помпеях діти разом із педагогами створюють макети давніх міст, виготовляють прості моделі амфор, а також складають короткі оповідання про життя дітей у давньоримському місті. Таким чином, екскурсія стає основою для розвитку мовлення, яке розширюється за рахунок нової лексики, а також формуються навички зв’язного викладу й вміння працювати в команді.

У Франції поширеною є практика екскурсій до театрів, бібліотек і художніх музеїв, під час яких основний акцент робиться на формуванні мовленнєвої компетенції дітей. У бібліотеках діти слухають читання книжок професійними акторами, а потім беруть участь у тематичних обговореннях. Педагоги заохочують дітей до самостійного переказу почутого, обговорення характерів героїв, аналізу сюжетних ліній. У паризьких дитячих садках широко практикується також підготовка до екскурсій: перед походом до музею Лувру дітям розповідають про відомі картини й скульптури, вивчають нові терміни, що дозволяє під час відвідування експозицій вести змістовні діалоги та коментарі. Після екскурсій діти створюють колективні проєкти, у яких описують свої враження від побаченого, що знову ж таки стимулює розвиток мовленнєвих навичок.

Загалом, у всіх країнах Європи екскурсії мають спільні риси: вони інтерактивні, орієнтовані на розвиток мовленнєвої діяльності в природному середовищі, сприяють формуванню у дітей навичок комунікації, критичного мислення, вміння аналізувати та будувати логічно послідовні висловлювання. Однією з ключових умов ефективності таких екскурсій є підготовка педагогів, які вміють організовувати мовленнєві ситуації,

підтримувати дитячу ініціативу, створювати атмосферу довіри й взаємоповаги. Під час екскурсій діти мають можливість не лише слухати дорослих, а й самостійно висловлювати свої думки, дискутувати, аргументувати власну позицію, що формує стійку мотивацію до мовленнєвої діяльності. Збагачення словникового запасу, розвиток граматичної правильності мовлення, формування інтонаційної виразності – усе це досягається у процесі взаємодії дитини з навколишнім світом під час подорожей, які поєднують навчання й емоційно насичений досвід.

Окремо показовим є досвід Польщі: у «Podstawa programowa wychowania przedszkolnego» екскурсії та «edukacja w terenie» закріплені як обов'язкові форми пізнання світу з чіткими вимогами до мовленнєвих результатів (уміння ставити запитання, описувати об'єкти, переказувати враження) і до безпеки/санітарних норм [75]. На практиці ДНЗ системно поєднують музейні уроки (lekcje muzealne) та наукові лабораторії для дітей у великих інституціях — зокрема, у Centrum Nauki Kopernik у Варшаві й «Muzeum dla Dzieci» при Державному етнографічному музеї — де діти працюють із експонатами, слухають короткі наративи, беруть участь у рольових діалогах і створюють колективні оповідання; після відвідувань обов'язкові підсумкові кола-обговорення та мікропроєкти (малюнок-опис, проста «книжка вражень»), що цілеспрямовано формують зв'язне мовлення [76]. Паралельно зберігається традиція «zielone przedszkole» (виїзні дні/тижні на природі) з маршрутами-«ścieżkami dydaktycznymi», де рухові завдання (пошук слідів, сортування природних об'єктів) поєднуються з мовленнєвими вправами (називання-класифікація, порівняння, причинно-наслідкові пояснення), а для дітей з ООП застосовують прості мовні підказки-піктограми та парну роботу [77]. Під час пандемії широке впровадження wirtualne spacery й турів Google Arts & Culture дало можливість стандартизувати підхід до віртуальних екскурсій: педагоги використовують «перед-/після» бесіди, паузи для опису побаченого та картки запитань; технічно вимагаються стабільний інтернет, проектор/екран і навушники для

інклюзивних налаштувань гучності, що підвищує доступність і керованість часу [75; 76]. Економічно польські заклади спираються на міські грантові програми та безоплатні музейні квитки для груп, що дозволяє регулярно проводити як традиційні, так і віртуальні екскурсії без істотного навантаження на бюджет, водночас зберігаючи високі дидактичні стандарти і культуру рефлексії мовлення [77].

Отже, аналізуючи європейський досвід розвитку мовлення дітей засобами екскурсій, можна впевнено стверджувати, що ця методика має потужний освітній потенціал. Вона сприяє всебічному розвитку дитини, забезпечує їй широкі можливості для мовленнєвої практики, підвищує впевненість у власних комунікативних здібностях. Тому варто враховувати ці підходи в організації освітнього процесу в Україні, використовуючи найкращі практики країн Європейського Союзу.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи зміст другого розділу, слід наголосити, що екскурсійна діяльність відіграє значну роль у розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку як в українській, так і в європейській педагогічній практиці. Аналіз теоретичних джерел і практичного досвіду засвідчує, що екскурсії є ефективним засобом стимулювання мовленнєвої активності дошкільнят, забезпечують збагачення їхнього словникового запасу, сприяють розвитку монологічного та діалогічного мовлення, удосконаленню граматичних і синтаксичних конструкцій, а також формуванню комунікативних компетентностей, необхідних для подальшого навчання у школі. Вітчизняний досвід підтверджує, що цілеспрямоване й систематичне застосування різних видів екскурсій, зокрема пізнавальних, природничих, екологічних, культурно-освітніх та трудових, дозволяє комплексно розвивати мовлення дошкільників, розширює їхні знання про навколишній світ, сприяє формуванню позитивного ставлення до природи, культурних пам'яток і людської праці.

Практика використання екскурсій в Україні демонструє стабільно позитивні результати, що підтверджується даними наукових досліджень та освітнього моніторингу, відповідно до яких діти, що систематично беруть участь у таких формах діяльності, демонструють вищий рівень сформованості мовленнєвих навичок, здатність до побудови зв'язних висловлювань, активніше використовують нову лексику та граматично правильні мовні структури. При цьому в умовах сучасних викликів, зокрема обмежених ресурсів і безпекових ризиків, дедалі більшої актуальності набуває впровадження віртуальних екскурсій, які створюють додаткові можливості для мовленнєвого розвитку дітей, хоча й не можуть повністю замінити безпосереднього досвіду реального спостереження й взаємодії з довкіллям. Європейський досвід розвитку мовлення засобами екскурсій свідчить про високий рівень інтеграції цієї діяльності в освітній процес дитячих садків і початкових шкіл, де екскурсії виступають не лише засобом

пізнання навколишнього світу, а й ключовою платформою для формування комунікативних навичок, розвитку критичного мислення та емоційного інтелекту. Педагогічні підходи, застосовувані в країнах Європейського Союзу, орієнтовані на створення природного мовленнєвого середовища, де діти активно спілкуються, висловлюють власні думки, аналізують, дискутують і співпрацюють, що забезпечує ефективне формування зв'язного мовлення та комунікативної компетентності з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей кожної дитини.

Отже, екскурсії, як традиційні, так і віртуальні, довели свою ефективність у розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Їх комплексне використання в освітньому процесі дозволяє формувати в дітей мовленнєву компетентність, необхідну для успішної соціалізації та подальшого навчання. Врахування позитивних аспектів українського й європейського досвіду є перспективним напрямом удосконалення системи дошкільної освіти, що передбачає створення сприятливих умов для мовленнєвого розвитку дітей на основі сучасних педагогічних підходів, методів і технологій.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЕКСКУРСІЙ НА РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Методи та організація емпіричного дослідження

Організація дослідження на тему «Вплив екскурсій на розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку» передбачала послідовне дотримання чітко визначених етапів, що забезпечували комплексний підхід до вивчення означеної проблеми. Актуальність обраної тематики обумовлена необхідністю вдосконалення форм і методів мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку, оскільки саме у цей період спостерігається інтенсивне формування мовленнєвих навичок, які є основою комунікативної компетентності та подальшої навчальної діяльності в умовах шкільного середовища. Однією з найбільш ефективних форм стимулювання мовленнєвої активності є організація різноманітних екскурсій, що створюють природні умови для мовленнєвої взаємодії, збагачення словникового запасу, формування вміння зв'язно викладати власні думки.

Перший етап дослідження передбачав визначення вибірки досліджуваних, вибір методів та методик, а також обґрунтування бази проведення експериментальної роботи. На цьому етапі нами було відібрано основну дослідницьку групу, що складалася з 50 дітей старшого дошкільного віку, віком від п'яти до шести років. Діти були вихованцями двох старших груп комунального закладу «Заклад дошкільної освіти №43 Вінницької міської ради», який розташований за адресою: 21034, м. Вінниця, вул. Гетьмана Мазепи, 12. Було обрано дві групи: старша група №7 «Капітошка» та старша група №8 «Ромашка». Кількість дітей у кожній групі складала 25 осіб: в контрольній групі (25 осіб) та в експерементальній (25 осіб). Підбір досліджуваних здійснювався з урахуванням вікових особливостей дітей, рівня їх загального розвитку, а також рекомендацій педагогів і батьків, що

забезпечило достатню репрезентативність вибірки та відповідність поставленим завданням дослідження.

Педагогічний колектив, який здійснював педагогічний супровід учасників дослідження, складався із висококваліфікованих спеціалістів та помічників вихователів. У роботі з дітьми брали участь чотири педагоги, а саме: Куник І. Ю, яка має кваліфікаційну категорію «спеціаліст І категорії», Кондратюк М. Т, яка виконує функції помічника вихователя, Семенюк С. О, що також має кваліфікаційну категорію «спеціаліст І категорії», та Цимбалюк Б. В, помічник вихователя. До дослідження долучилися батьки вихованців, кількість яких у загальному становила 10 осіб.

На цьому ж етапі було визначено методи дослідження та методики, що дозволили комплексно охарактеризувати рівень розвитку зв’язного мовлення дошкільників та визначити динаміку його змін під впливом організованих екскурсій. Основними методами дослідження стали педагогічне спостереження, анкетування та тестування. Спостереження здійснювалося за мовленнєвою поведінкою дошкільників у різних видах їхньої повсякденної діяльності. Зокрема, увага зосереджувалася на тому, як діти спілкуються під час занять у групах, під час прогулянок на свіжому повітрі, під час організованих форм роботи (занять, дидактичних ігор, виховних заходів), а також у моменти вільної ігрової діяльності. Аналізувалося, наскільки активно діти виявляють ініціативу в мовленні, як формулюють власні думки та висловлювання у різних ситуаціях. Метою спостереження було визначення рівня розвитку спонтанного мовлення дошкільників, виявлення їх здатності до самостійного побудови зв’язних висловлювань, використання мовленнєвих зворотів різного ступеня складності, а також оцінка активності дітей у мовленнєвій взаємодії з дорослими та однолітками в різних життєвих обставинах.

Анкетування (Додаток Б) проводилося серед батьків і вихователів з метою з’ясування наявних форм і методів стимулювання мовленнєвої активності дітей, які використовуються як у домашньому середовищі, так і в

умовах дошкільного закладу. Особливу увагу було приділено визначенню ефективності застосовуваних підходів до розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку. Анкета складалася з 15 питань, що охоплювали кілька ключових аспектів оцінки: частота використання різних методів мовленнєвої стимуляції, рівень зацікавленості дитини у спілкуванні, форми взаємодії дорослих з дітьми, а також труднощі, з якими стикаються батьки й педагоги під час розвитку мовлення вихованців. Проведене анкетування дозволило виявити основні проблеми у розвитку зв'язного мовлення, на які звертають увагу дорослі, зокрема недостатній словниковий запас дітей, труднощі у побудові розгорнутих висловлювань та низький рівень мотивації до мовленнєвого спілкування. Отримані результати стали основою для подальшого планування роботи з розвитку мовленнєвої компетентності дошкільників.

Застосовані методики тестування були спрямовані на вивчення рівня розвитку активного словника, здатності до опису предметів та явищ, а також уміння будувати зв'язні висловлювання на основі запропонованого зорового матеріалу. Перша методика, що була використана, мала назву «Назви іграшки та предмети» (Додаток В). Вона передбачала оцінку активного словника дошкільників шляхом пред'явлення їм різних зображень або реальних предметів, знайомих у їх повсякденному житті. Завданням дитини було правильно назвати кожен із запропонованих об'єктів, що дозволяло визначити рівень сформованості її мовленнєвої компетентності, зокрема вміння впізнавати та вербалізувати знайомі предмети. Ця методика дала змогу отримати уявлення про обсяг і якість словникового запасу дітей, а також виявити можливі труднощі в активному мовленні. Друга методика – «Опиши улюблену іграшку» (Додаток Г) – передбачала оцінювання здатності дітей до побудови зв'язного, логічно структурованого описового висловлювання. Основна увага приділялася тому, наскільки послідовно дитина могла описати предмет, виокремлюючи його найважливіші характеристики, особливості зовнішнього вигляду, функціональні

властивості та особисту значущість цієї іграшки. Важливим критерієм було також використання різноманітних граматичних конструкцій і лексичних засобів, що свідчило про мовленнєву компетентність дитини, її вміння будувати розгорнуті висловлювання відповідно до ситуації спілкування. Третя методика – «Розкажи казку» – давала можливість виявити здатність дошкільників до створення зв'язного тексту-розповіді на основі серії ілюстрацій або за власним задумом. У процесі роботи за цією методикою діти отримували змогу проявити власну уяву, креативність та здатність логічно вибудовувати сюжетну лінію. Важливим аспектом було те, що дитина самостійно визначала послідовність подій, формувала характери персонажів, розкривала розвиток та розв'язку сюжетних ситуацій. Аналіз змісту дитячих розповідей здійснювався з урахуванням їх структури, послідовності викладення, логічної завершеності, мовного оформлення та використання лексичних засобів. Особлива увага приділялася тому, наскільки зв'язно й послідовно діти передавали хід подій, чи зберігалася тематична єдність, а також чи вміли вони користуватися мовленнєвими кліше та різноманітними засобами виразності для підсилення емоційності оповіді (Додаток Г).

Базою проведення нашого дослідження став комунальний заклад «Заклад дошкільної освіти №43 Вінницької міської ради». Обрання цього закладу було зумовлено високим рівнем організації освітнього процесу, кваліфікацією педагогічних кадрів, наявністю сучасної матеріально-технічної бази, що дозволяла забезпечити ефективне впровадження дослідницької програми. Дошкільний заклад має відповідні умови для організації різних видів діяльності дітей, включаючи проведення екскурсій у межах освітнього простору закладу та за його межами.

Другий етап дослідження передбачав безпосереднє проведення діагностичних заходів відповідно до визначених методів і методик. Діти брали участь у запропонованих завданнях у комфортних умовах, що сприяли зниженню рівня тривожності та дозволяли отримати максимально об'єктивні

результати. Педагоги здійснювали фіксацію відповідей та поведінкових проявів дітей під час виконання завдань, а також систематизували отримані дані для подальшого аналізу. Було встановлено, що значна частина дітей виявляє недостатній рівень сформованості зв'язного мовлення, що проявляється у труднощах побудови цілісного висловлювання, порушенні послідовності викладення подій, недостатньому словниковому запасі та неумінні використовувати мовленнєві засоби відповідно до ситуації спілкування. Результати анкетування батьків і педагогів підтвердили наявність цієї проблеми та підкреслили необхідність пошуку нових підходів до стимулювання мовленнєвої активності дошкільників.

Третій етап дослідження був спрямований на розробку і впровадження серії екскурсій (Додаток Д), що мали на меті створення умов для активізації зв'язного мовлення дітей. У рамках програми було організовано тематичні екскурсії на території закладу дошкільної освіти, а також за його межами. Основними об'єктами екскурсій стали природа рідного краю, об'єкти соціальної інфраструктури (пошта, бібліотека, магазин), історико-культурні пам'ятки місцевого значення, парки та сквери. Кожна екскурсія мала чітко визначену мету та передбачала обговорення з дітьми спостережуваних явищ, об'єктів та подій, використання наочних матеріалів, залучення дітей до активного діалогу, стимулювання їх до висловлення власних думок, вражень, побудови розповідей на основі побаченого.

Зокрема, було проведено *три* основні екскурсії:

1. Екскурсія до Вінницького обласного краєзнавчого музею. Мета екскурсії полягала у формуванні у дітей початкових уявлень про історію та культуру рідного краю, розширенні словникового запасу та розвитку вміння будувати зв'язне висловлювання на основі отриманих вражень. Під час екскурсії дошкільнята ознайомилися з експозиціями, присвяченими природі Поділля, традиціям та побуту подільських селян, а також побачили унікальні археологічні знахідки. Діти активно обговорювали побачене, ставили

запитання, описували експонати, а після екскурсії складали короткі оповідання про те, що найбільше вразило.

2. Екскурсія до Вінницької обласної наукової бібліотеки імені Тімірязєва. Основною метою цієї екскурсії було ознайомлення дітей з роллю бібліотеки у суспільстві, формування інтересу до читання та книги, а також збагачення словника на тему літератури й інформації. Малюки дізналися, як записатися до бібліотеки, побачили, як зберігаються книги, відвідали дитячий відділ бібліотеки, де їм прочитали казку. Під час екскурсії діти мали змогу пригадати свої улюблені книги, розповісти про них одноліткам, а після повернення до закладу – намалювати ілюстрації до улюблених казкових героїв і скласти розповіді про свою першу подорож до бібліотеки.

3. Екскурсія до Центрального міського парку ім. Леонтовича. Ця екскурсія була спрямована на розвиток зв'язного мовлення шляхом опису природи, сезонних змін та об'єктів соціальної інфраструктури парку. Діти спостерігали за життям птахів, вивчали різні види дерев і квітів, знайомилися з роботою атракціонів, кафе та інших об'єктів парку. Особливу увагу було приділено розвитку вмінь дітей будувати описи навколишньої природи, складати короткі розповіді про відпочинок у парку, ділитися своїми враженнями від ігор на дитячих майданчиках та атракціонах.

Після кожної екскурсії організовувалися тематичні заняття, що мали на меті закріплення нових знань і вражень, отриманих під час відвідування об'єктів. У ході таких занять діти мали змогу поділитися своїми емоціями та спостереженнями, розповідати про те, що їх найбільше зацікавило або здивувало. Організовувалися колективні бесіди, під час яких вихователь спрямовував дитячі висловлювання, допомагав формулювати повні речення, уточнювати й збагачувати словниковий запас малюків. Окрім усних розповідей, діти складали колективні оповідання за мотивами екскурсій або створювали власні історії, в яких переосмислювали побачене через власний досвід і фантазію. Значну увагу приділяли і образотворчій діяльності: дошкільнята із задоволенням малювали ілюстрації до власних розповідей або

до розповідей своїх товаришів. Такі заняття не лише сприяли закріпленню отриманих мовленнєвих навичок, але й розвивали у дітей вміння висловлювати власні думки, почуття, поглиблювали емоційне сприйняття навколишнього світу, стимулювали інтерес до активного пізнання нових об'єктів та явищ.

Крім цього, тематичні заняття допомагали створити атмосферу співпраці та взаєморозуміння в дитячому колективі, навчали дітей слухати одне одного, поважати думки товаришів, доповнювати й розширювати висловлювання інших учасників групи. Регулярні мовленнєві вправи після екскурсій сприяли розвитку як діалогічного, так і монологічного мовлення, формували послідовність викладу думок, удосконалювали граматичну правильність мовлення дошкільнят. По завершенню всього циклу екскурсій була проведено повторне спочтереження за дошкільниками, щодо мовленнєвого розвитку дітей. Це дало змогу простежити динаміку розвитку мовленнєвих умінь і навичок дошкільників, оцінити ефективність впровадженої системи роботи та визначити подальші напрями для її вдосконалення.

Четвертий етап дослідження полягав у розробці методичних рекомендацій щодо організації екскурсій з метою розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Основна увага приділялася підготовці педагогів до проведення екскурсій, добору тематики та об'єктів, що викликають пізнавальний інтерес у дітей та відповідають їх віковим особливостям. Було визначено доцільність поєднання екскурсій з різними видами освітньої діяльності, такими як образотворча, театралізована, музична, що забезпечує інтеграцію знань та вмінь, сприяє комплексному розвитку дитини. У рекомендаціях наголошено на необхідності систематичності у проведенні екскурсій, доцільності їх поєднання з бесідами, читанням художньої літератури, обговоренням зображень, створенням творчих робіт, що сприяє розвитку комунікативних умінь та навичок.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило ефективність екскурсій як форми організації мовленнєвої діяльності, що сприяє формуванню зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Запропонована методика організації екскурсій може бути використана у практиці роботи закладів дошкільної освіти з метою підвищення рівня мовленнєвої компетентності дошкільників, формування у них здатності до усвідомленої мовленнєвої діяльності, розвитку зв’язного, логічно послідовного та емоційно забарвленого мовлення.

3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

Анкетування батьків та вихователів дітей старшого дошкільного віку, що проводилося з метою виявлення форм та методів стимулювання мовленнєвої активності дітей у домашньому середовищі та в умовах дошкільного навчального закладу, дозволило отримати об'єктивну інформацію щодо актуального стану мовленнєвого розвитку дітей цієї вікової категорії. Респонденти надали відповіді на запитання анкети, що стосувалися різних аспектів мовленнєвого розвитку, зокрема участі у діалогах, труднощів у мовленні, співпраці сім’ї та педагогів. Результати анкетування проаналізовано кількісно і якісно, з використанням бальної системи оцінювання та визначення рівнів у відсотковому співвідношенні.

Результати першої групи питань, що стосуються формування мовленнєвого середовища вдома, свідчать про достатньо високий рівень залучення батьків до мовленнєвого розвитку дітей. 80% батьків (8 із 10 опитаних) регулярно організовують читання книг, ведуть бесіди з дітьми, залучають їх до ігор з правилами, обговорюють мультфільми, стимулюючи розвиток мовлення у домашньому середовищі. Серед вихователів 75% (3 з 4 опитаних) зазначили, що сім'ї активно включаються у формування мовленнєвого простору для дітей вдома, підтримуючи освітні ініціативи закладу дошкільної освіти. Лише 20% батьків та 25% вихователів відзначили середній рівень такої діяльності, вказуючи на використання окремих методів, але несистематично. Відсутність залучення до створення мовленнєвого середовища не виявлена, що свідчить про позитивну динаміку у цьому аспекті (рис.3.1).

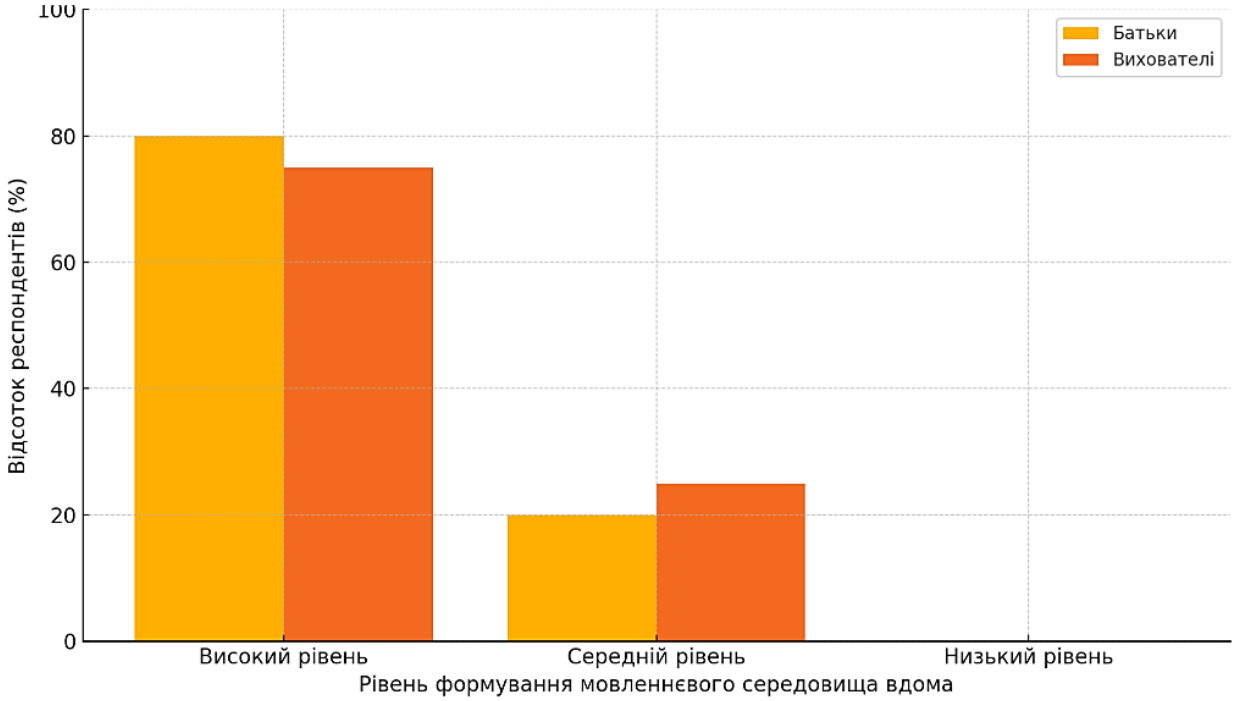

Рис.3.1 Рівні формування мовленнєвого середовища вдома за оцінкою батьків і вихователів

Оцінка активності дітей у спілкуванні показала, що 60% батьків (6 осіб) спостерігають активну участь своїх дітей у діалогах, регулярні перекази почутого або прочитаного, що свідчить про високий рівень розвитку комунікативних навичок. Серед вихователів цей показник склав 50% (2 особи). 30% батьків та 25% вихователів оцінили активність дітей як середню, зазначаючи, що діти інколи беруть участь у спілкуванні, однак мають окремі труднощі у формулюванні думок або потребують додаткової стимуляції з боку дорослих. 10% батьків та 25% вихователів вказали на низьку активність дітей у спілкуванні, що може бути зумовлено як особистісними особливостями, так і недоліками у мовленнєвій підготовці (рис.3.2).

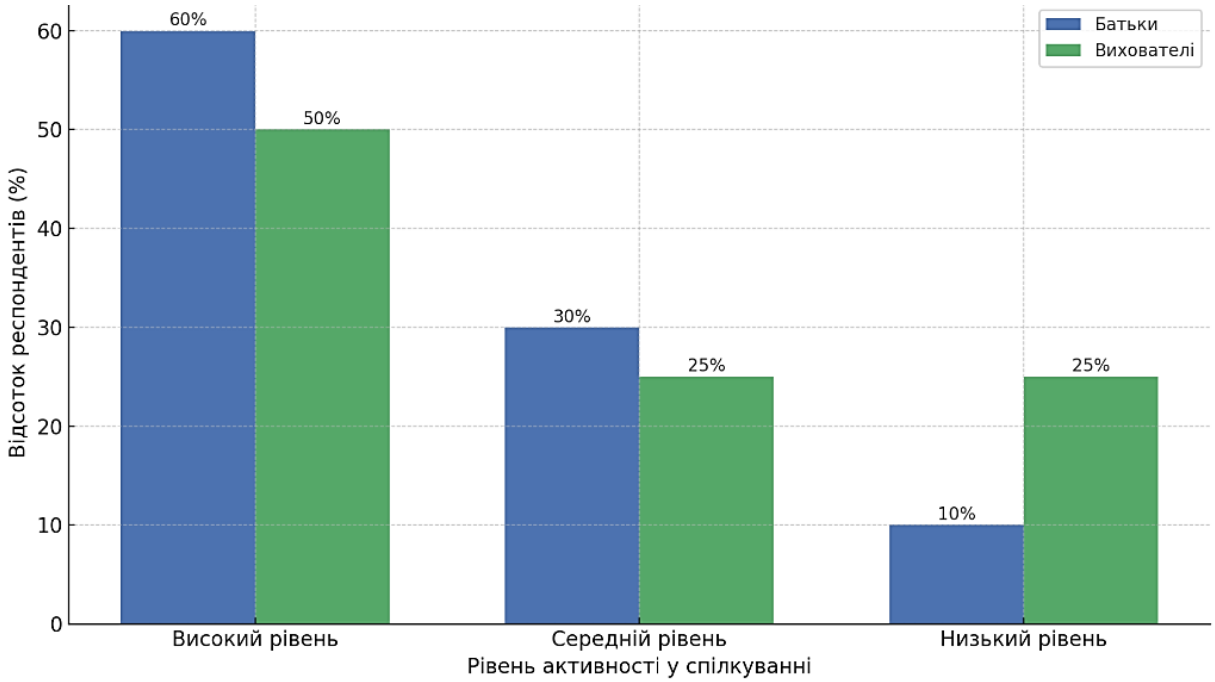

Рис.3.2 Оцінка активності дітей у спілкуванні за результатами анкетування

При виявленні труднощів у мовленнєвому розвитку дітей отримано такі результати: 40% батьків (4 особи) зазначили наявність у дітей труднощів з побудовою розповідей та переказів, обмежений словниковий запас, труднощі у вимові звуків. 50% вихователів (2 особи) також підтвердили ці проблеми у мовленнєвій діяльності дітей. Водночас 60% батьків та 50% вихователів не виявили суттєвих проблем у мовленні дітей, вказуючи на адекватний рівень розвитку у межах вікових норм. Особливою увагою охоплено питання потреби у додатковій підтримці мовлення: 50% батьків (5 осіб) та 50% вихователів (2 особи) висловили думку про необхідність додаткових заходів, таких як логопедичні заняття, спеціальні мовленнєві гуртки, а також консультації для батьків щодо стимулювання мовленнєвої активності вдома (рис.3.3).

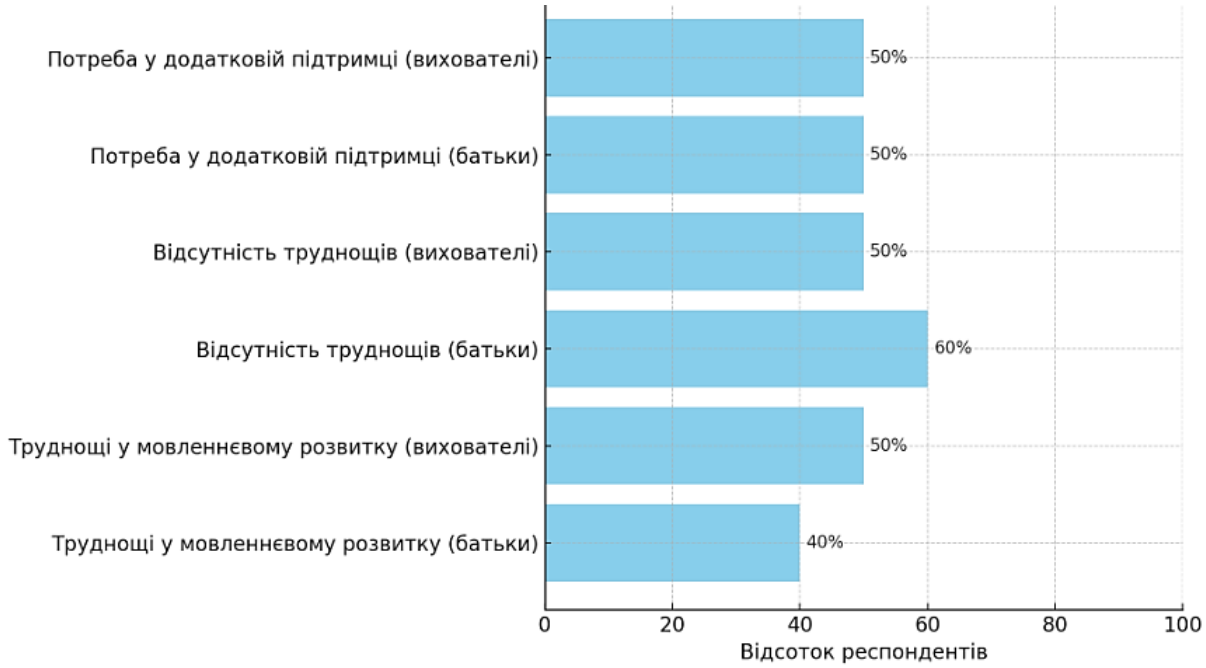

Рис.3.3 Виявлення труднощів у мовленнєвому розвитку дітей за результатами анкетування

Щодо питання співпраці сім'ї та педагогів було встановлено, що 70% батьків (7 осіб) підтримують активний контакт з вихователями, отримують консультації, беруть участь у заходах, спрямованих на мовленнєвий розвиток дітей. 75% вихователів (3 особи) підтвердили активну взаємодію з більшістю сімей. Проте 30% батьків вказали на труднощі у співпраці, пов'язані з нестачею часу або недостатньою поінформованістю про можливості взаємодії з педагогами. Серед вихователів 25% також відзначили існування певних бар'єрів у взаємодії з родинами окремих вихованців (рис.3.4).

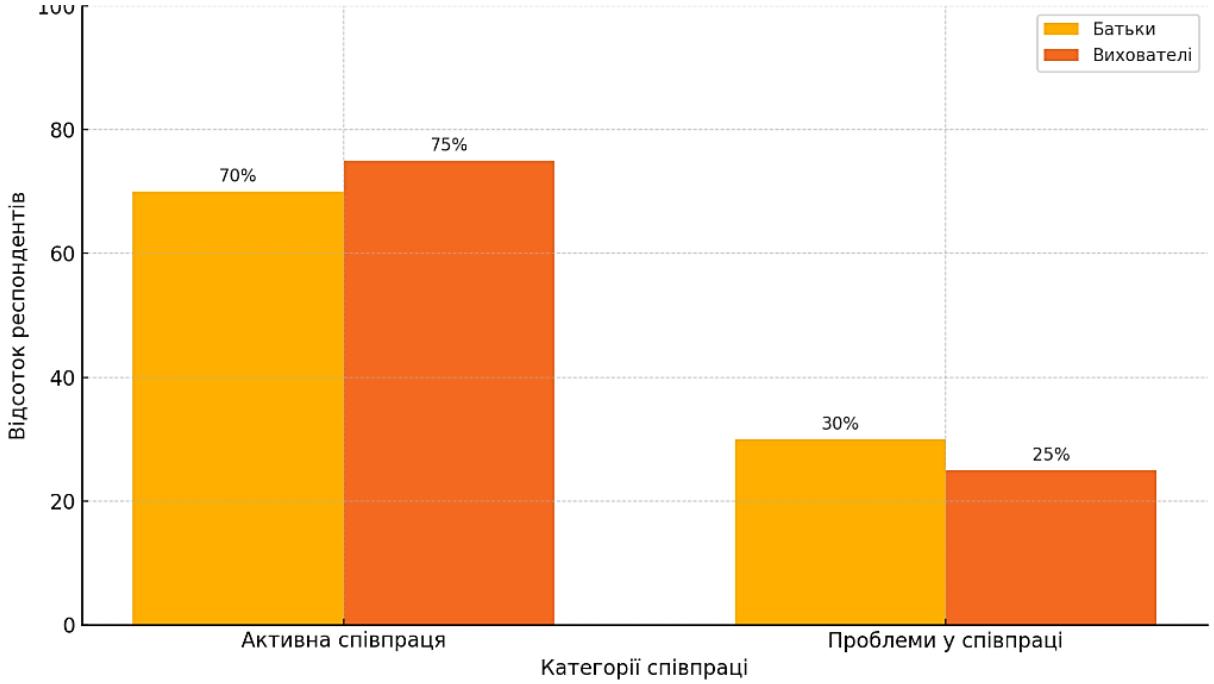

Рис.3.4 Співпраця сім'ї та педагогів у розвитку мовлення дітей

Половина респондентів – 50% батьків та 50% вихователів – висловили потребу у додаткових заходах розвитку мовлення дітей. Серед запропонованих заходів найчастіше згадували організацію спільних тематичних занять, створення мовленнєвих клубів за участю батьків і дітей, а також проведення тренінгів для батьків з питань розвитку комунікативних навичок у дошкільників. 30% батьків і 25% вихователів вважають, що додаткові заходи не є нагальними, оскільки рівень мовленнєвого розвитку дітей є задовільним. 20% батьків і 25% вихователів утрималися від однозначної відповіді, посилаючись на недостатню поінформованість або брак спостережень (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Зведені результати анкетування

Категорія	Зведені дані анкетування					
	Вихователі			Батьки		
	Вис.р.	Серд.р.	Низ.р.	Вис.р.	Серд.р.	Низ.р.
Формування мовленнєвого середовища	75% (3 вих.)	25% (1 вих)	0%	80% (8 бат.)	20% (2 бат.)	0%

Активність дитини у спілкуванні	50% (2 вих.)	25% (1 вих.)	25% (1 вих.)	60% (6 бат.)	30% (3 бат.)	10% (1 бат.)
Виявлення труднощів	50% (2 вих.)	0%	50% (2 вих.)	40% (4 бат.)	0%	60% (6 бат.)
Співпраця сім'ї та педагогів	75% (3 вих.)	25% (1 вих.)	0%	70% (7 бат.)	30% (3 бат.)	0%
Потреба у додаткових заходах	50% (2 вих.)	25% (1 вих.)	25% (1 вих.)	50% (5 бат.)	30% (3 бат.)	20% (2 бат.)

Узагальнюючи отримані результати, можна констатувати, що формування мовленнєвого середовища у родинах здебільшого відбувається на достатньому рівні, однак у частини сімей є потреба у систематизації зусиль щодо розвитку мовлення дитини. Активність дітей у спілкуванні загалом оцінюється позитивно, проте наявні окремі випадки пасивності, що потребують подальшої корекції. Труднощі у мовленнєвому розвитку виявлено у значної частини дітей, що обґрунтовує необхідність логопедичної допомоги та спеціальних програм розвитку. Співпраця між педагогами та батьками оцінюється як активна у більшості випадків, однак варто звернути увагу на подолання бар'єрів у взаємодії з окремими родинами. Потреба у додаткових заходах розвитку мовлення підтримується половиною респондентів, що підкреслює актуальність розробки нових підходів до стимулювання мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку.

У процесі організації та проведення дослідження за методом спостереження було охоплено 50 дітей старшого дошкільного віку. До експериментальної групи (ЕГ) увійшло 25 дітей, а до контрольної групи (КГ) — 25 дітей. Метою спостереження було визначення рівня розвитку спонтанного мовлення, здатності дітей до самостійного побудови зв'язних висловлювань, формулювання власних думок, а також оцінювання активності мовленнєвої взаємодії з дорослими та однолітками в різних видах діяльності.

Спостереження проводилося під час навчальної, ігрової та комунікативної діяльності дітей, зокрема під час занять у групах, прогулянок на свіжому повітрі, участі в дидактичних іграх, виховних заходах, а також у моменти вільної гри. Особлива увага приділялася активності дітей у мовленні, умінню формулювати власні висловлювання, частоті ініціації мовленнєвого контакту, рівню самостійності та змістовності їхніх висловлювань.

За результатами спостереження діти обох груп були розподілені за рівнями сформованості мовленнєвої активності. У експериментальній групі високий рівень мовленнєвої активності виявлено у 10 дітей (40%). Ці діти відзначалися розвиненою комунікативною ініціативою, самостійно вступали у діалог з дорослими та однолітками, логічно і послідовно будували висловлювання, активно використовували різні мовленнєві конструкції, багатий словниковий запас і складні речення. Середній рівень розвитку мовленнєвої активності зафіксовано у 11 дітей (44%). Вони брали участь у спілкуванні переважно за стимулювання з боку дорослого, потребували мовленнєвих зразків і допомоги під час побудови зв'язних висловлювань. Їхнє мовлення характеризувалося логічністю, але спрощеними синтаксичними конструкціями та окремими граматичними неточностями. Низький рівень мовленнєвої активності встановлено у 4 дітей (16%). Для них були притаманні низька ініціативність у спілкуванні, обмежений словниковий запас, використання коротких фраз або окремих слів, а також переважання невербальних засобів комунікації.

У контрольній групі спостерігалася подібна картина. Високий рівень мовленнєвої активності було зафіксовано у 10 дітей (40%). Вони вільно вступали у мовленнєві ситуації, демонстрували вміння логічно висловлювати думки, правильно будувати фрази, користувалися достатнім словниковим запасом і підтримували діалог. Середній рівень розвитку мовленнєвої активності спостерігався у 11 дітей (44%). Такі діти охоче брали участь у спілкуванні, однак виявляли меншу самостійність у ініціюванні

висловлювань, нерідко потребували допомоги дорослого для продовження розмови. Їхнє мовлення характеризувалося короткими, але змістовними висловлюваннями з елементарною логічною послідовністю. Низький рівень встановлено у 4 дітей (16%). Ці діти відзначалися пасивністю у спілкуванні, обмеженістю словникового запасу, труднощами у формулюванні навіть простих висловлювань, що свідчить про недостатній рівень сформованості мовленнєвої компетентності (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Зведені результати спостереження

Показники спочтереження та дані у %					
ЕГ (%)			КГ (%)		
Вис.рів. мовлен. активності	Сер.рів. мовлен. активності	Низ.рів. мовлен. активності	Вис.рів. мовлен. активності	Сер.рів. мовлен. активності	Низ.рів. мовлен. активності
40%	44%	16%	40%	44%	16%

Щодо активності дітей у різних видах діяльності, спостереження показало, що під час організованих форм роботи (занять, дидактичних ігор) 72% дітей демонстрували помірну активність у мовленнєвій взаємодії, 18% – високу активність, 10% – залишалися пасивними. Під час прогулянок на свіжому повітрі, мовленнєва активність дещо знижувалася: 60% дітей виявили середній рівень залученості у діалоги, 28% – високий рівень, а 12% не проявляли мовленнєвої ініціативи взагалі. У процесі вільної ігрової діяльності показники були схожими: 58% дітей вели елементарні діалоги, 30% активно залучалися у рольові ігри з мовленнєвими компонентами, 12% залишалися осторонь мовленнєвої взаємодії (рис.3.5).

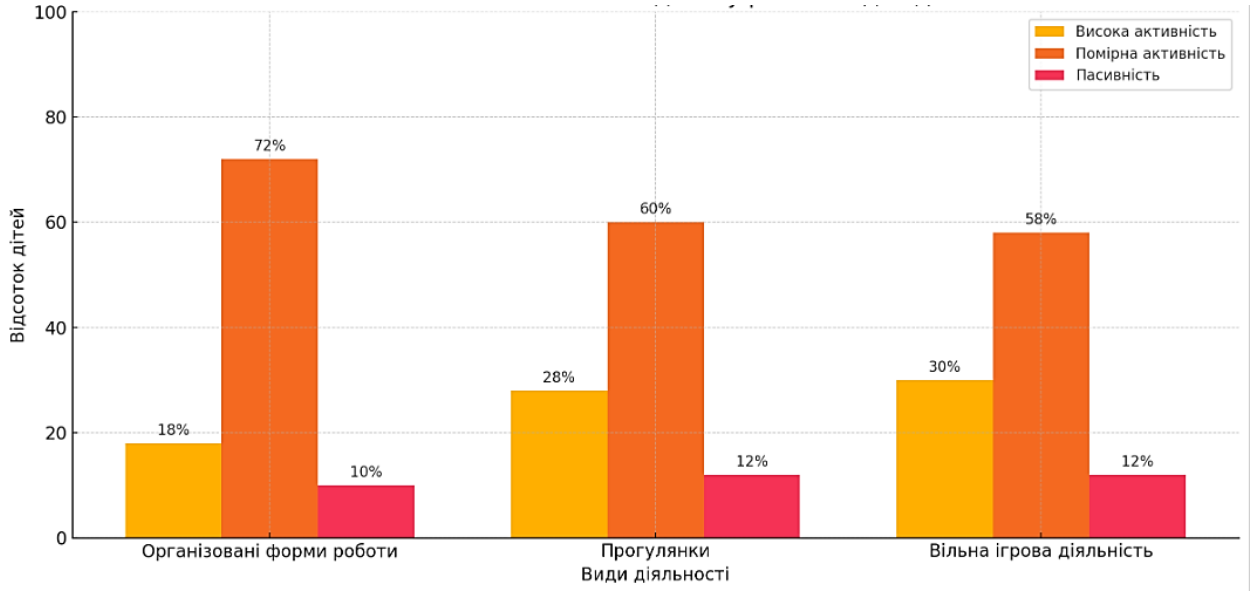

Рис.3.5 Рівень мовленнєвої активності дітей у різних видах діяльності

Аналіз рівня складності висловлювань дітей показав, що 36% дітей здатні будувати складні розгорнуті речення із підрядними конструкціями та використовувати у мовленні елементи опису, пояснення, узагальнення. 48% дітей будують прості поширені речення, допускають деякі порушення в узгодженні слів, але зберігають логіку висловлювань. У 16% дітей домінують прості непоширені речення або односкладові висловлювання, що свідчить про низький рівень сформованості синтаксичної сторони мовлення (рис.3.6).

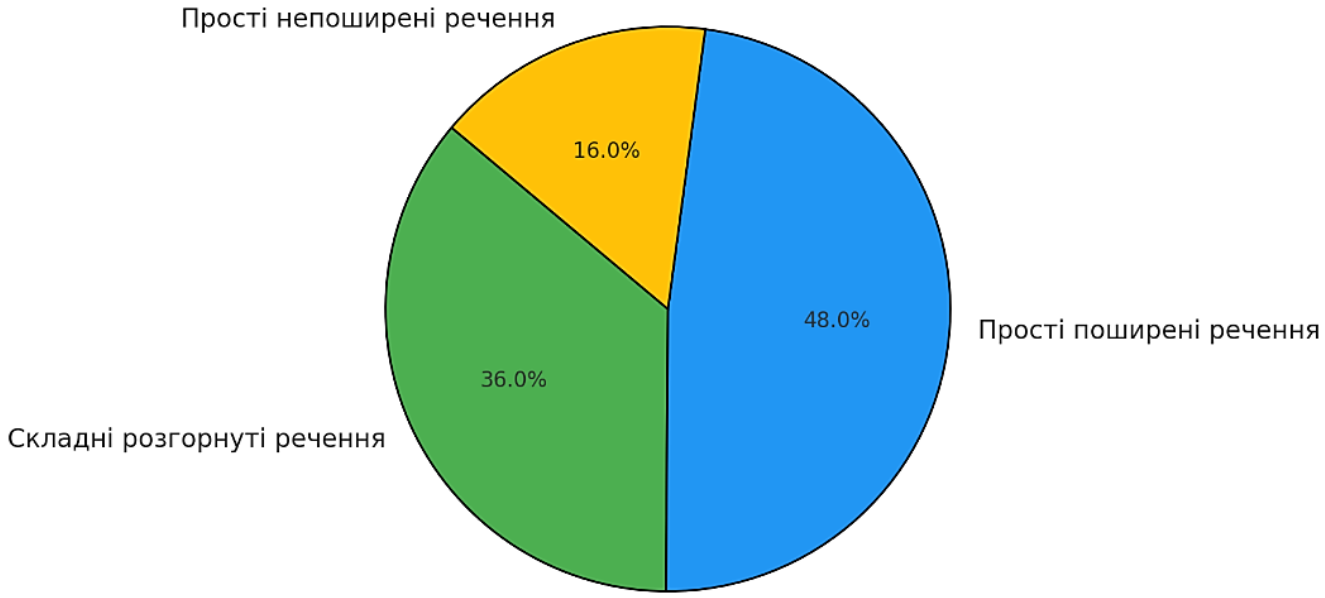

Рис.3.6 Рівень складності висловлювань дітей старшого дошкільного віку

Щодо прояву ініціативності у мовленні в різних ситуаціях, дані розподілилися таким чином: у знайомих ситуаціях (виховні заняття, організовані ігри) 78% дітей проявляли ініціативу у мовленнєвій діяльності, тоді як у нових або менш структурованих ситуаціях (вільна гра, взаємодія у мікрогрупах) цей показник знижувався до 54%. Це свідчить про те, що більшість дітей потребують створення спеціальних умов для розвитку мовленнєвої ініціативи та комунікативної самостійності (рис.3.7).

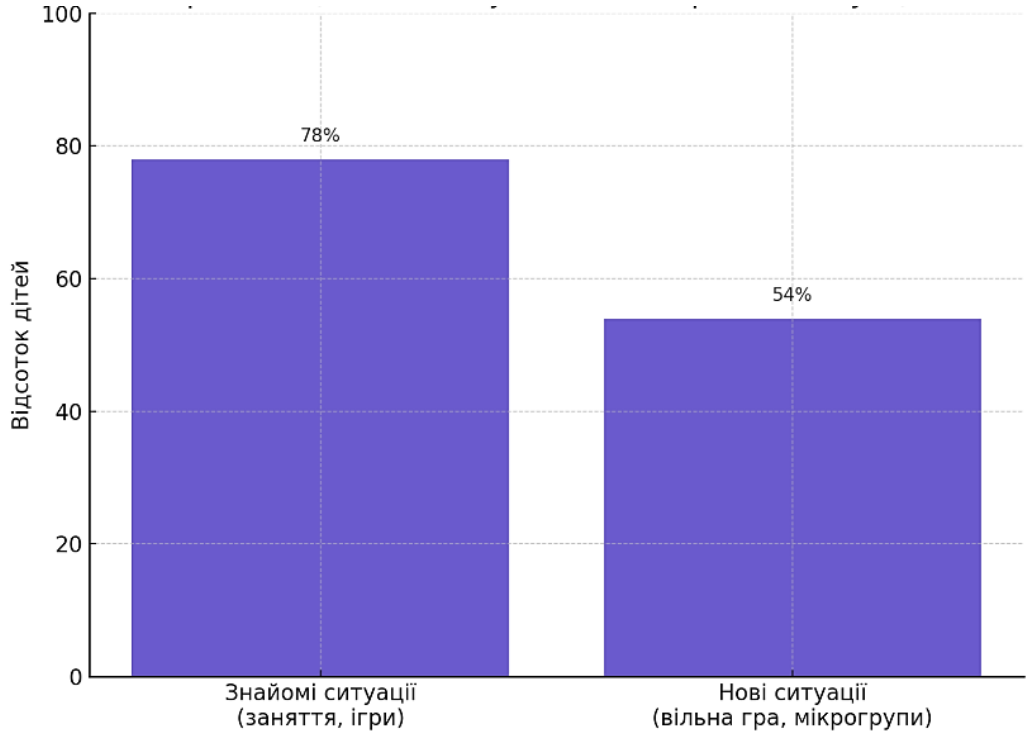

Рис.3.7 Прояв ініціативності у мовленні в різних ситуаціях

Загалом результати спостереження дозволяють зробити висновок, що більшість дітей старшого дошкільного віку мають достатній рівень розвитку мовленнєвої активності, проте існує значна частка дітей із середнім та низьким рівнем сформованості мовленнєвих навичок, що вимагає цілеспрямованої педагогічної роботи. Особливу увагу слід приділити розвитку діалогічного мовлення, розширенню словникового запасу, формуванню вміння будувати зв’язні розгорнуті висловлювання у різних життєвих ситуаціях.

Результати проведення методики «Назви іграшки та предмети» серед дітей старшого дошкільного віку, яка була застосована як етап попереднього

тестування перед впровадженням серії екскурсій, надали цінну інформацію щодо рівня сформованості активного словника вихованців. У тестуванні взяли участь 50 дітей віком від 5 до 6 років, які відвідують дошкільні навчальні заклади. Метою попереднього тестування було визначення вихідного рівня розвитку мовленнєвої компетентності дітей, зокрема їх здатності до правильного впізнавання, називання об’єктів довкілля, а також рівня сформованості активного словника, необхідного для засвоєння навчального матеріалу під час майбутніх екскурсій.

За підсумками дослідження було виявлено наступні результати. Високий рівень розвитку активного словника продемонстрували 18 дітей, що становить 36% від загальної кількості обстежених. Ці діти правильно і чітко називали усі запропоновані предмети, їх відповіді були точними, без пауз або потреби у додаткових підказках. Дослідники відзначили, що ці діти легко орієнтуються у знайомих поняттях і предметах, швидко включаються у завдання, проявляють стійкий інтерес до діяльності. Середній рівень розвитку активного словника виявлено у 23 дітей, що складає 46%. У цій групі діти правильно називали більшість предметів, але мали труднощі з найменуванням менш знайомих об’єктів або демонстрували паузи у відповідях. В окремих випадках діти потребували уточнюючих запитань з боку дорослого, що вказує на недостатню сформованість навичок оперативного використання набутих знань. Низький рівень розвитку активного словника зафіксовано у 9 дітей, що становить 18% від загальної вибірки. Діти цієї групи демонстрували обмеження словникового запасу, мали труднощі у називанні навіть знайомих об’єктів, деякі з них замість конкретних назв використовували загальні поняття, наприклад, «звір» замість «ведмідь», або взагалі не давали відповідей на поставлене запитання. У частини дітей з цієї групи спостерігалися мовленнєві труднощі, які потребують спеціальної корекційної роботи (рис.3.8).

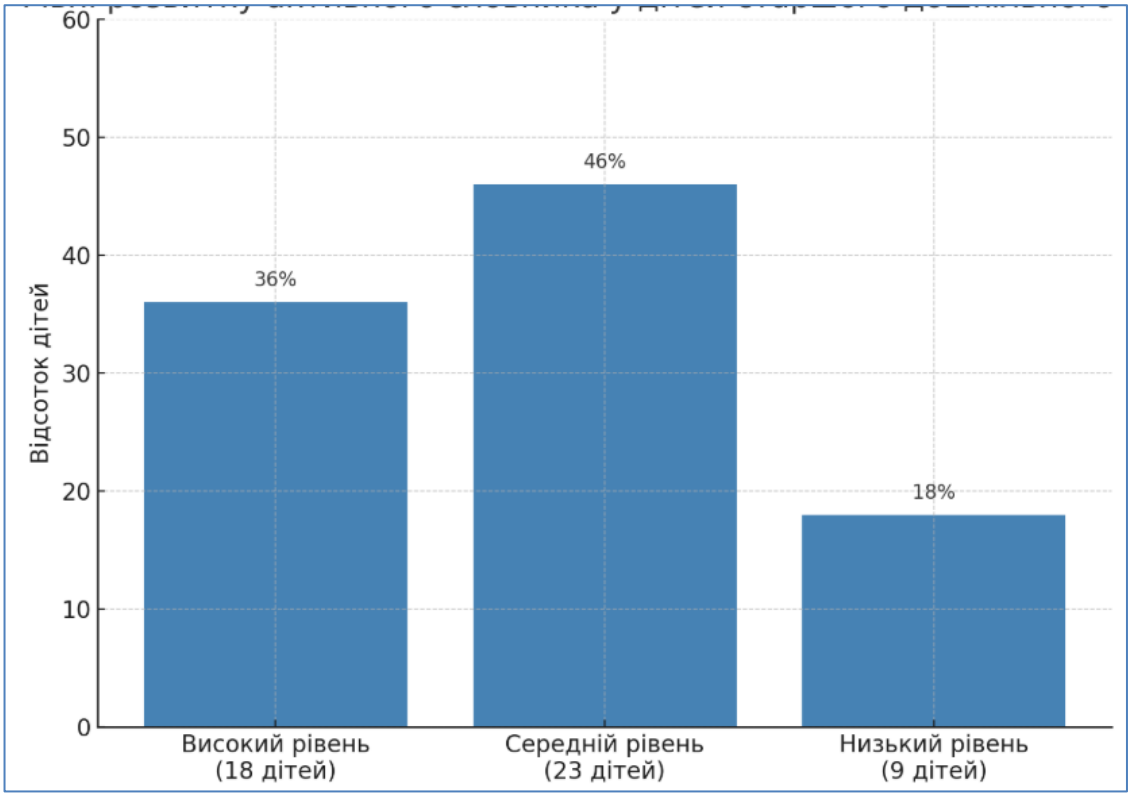

Рис.3.8 Рівні розвитку активного словника у дітей старшого дошкільного віку

Загальний аналіз отриманих результатів за кількістю набраних балів дозволяє стверджувати, що середній бал по групі дітей склав 31,5 бала з можливих 40, що свідчить про переважання середнього рівня розвитку активного словника у вибірці. 36% дітей набрали від 36 до 40 балів, 46% – у межах 26–35 балів, а 18% отримали менш ніж 25 балів. Під час додаткового спостереження було зафіксовано, що 22% дітей допускали граматичні помилки у відповідях (неправильні закінчення, спотворення слова), а 14% дітей використовували узагальнені поняття замість конкретних назв. Крім того, у 20% дітей виявлено низький рівень мовленнєвої активності, що виявлялося у відсутності ініціативи та емоційно нейтральній реакції на поставлені запитання (рис.3.9).

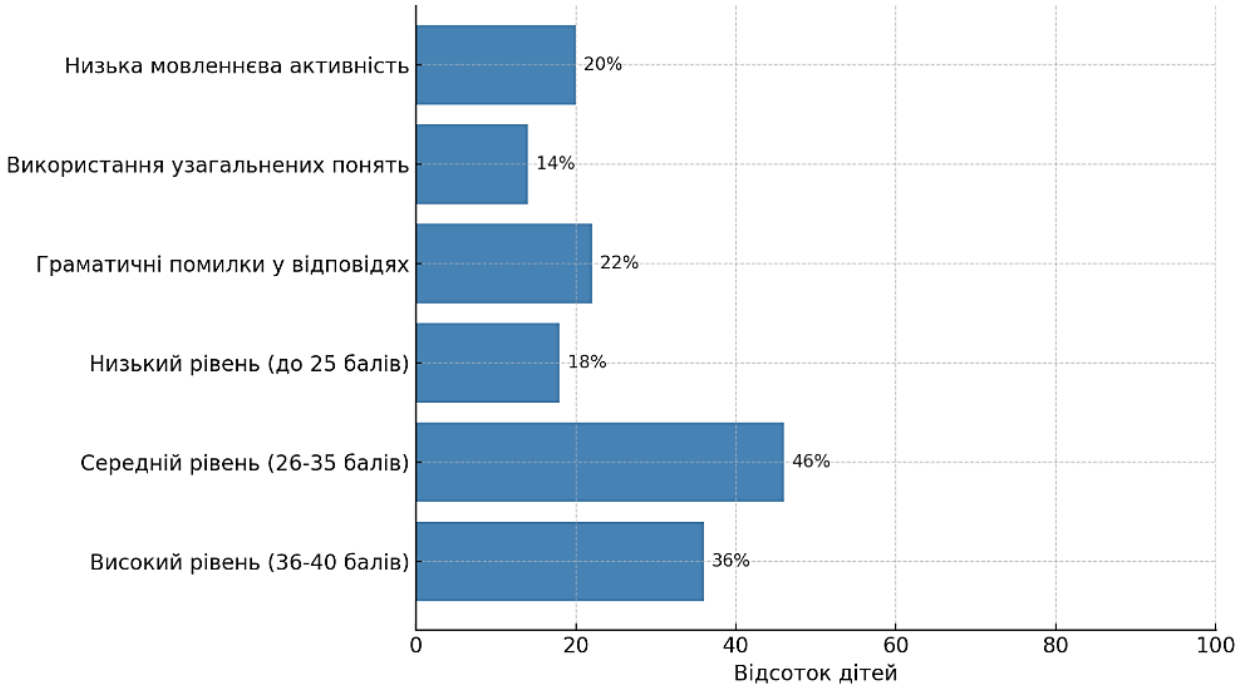

Рис.3.9 Рівні розвитку активного словника та особливості відповідей дітей

Отримані результати попереднього тестування свідчать про необхідність впровадження корекційно-розвивальних заходів, які сприятимуть збагаченню активного словника дітей старшого дошкільного віку. Особливо актуальним є застосування екскурсій як однієї з форм роботи, що забезпечує природне збагачення мовленнєвого досвіду через безпосереднє знайомство з об’єктами довкілля, практичне закріплення назв предметів побуту, явищ природи, технічних пристроїв тощо. Передбачається, що участь у таких заходах позитивно вплине на розширення словникового запасу, підвищення точності найменування предметів і формування вміння дітей адекватно реагувати на мовленнєві завдання в різних ситуаціях.

Результати проведення методики «Опиши улюблену іграшку» серед дітей старшого дошкільного віку стали важливим етапом попереднього тестування перед впровадженням пізнавальних екскурсій у програму освітньої діяльності. Дослідження мало на меті оцінити рівень сформованості в дітей умінь будувати зв’язне описове мовлення, визначити їхню здатність до логічної структуризації висловлювань, використання різноманітних граматичних конструкцій та обсягу активного словникового запасу. Участь у тестуванні взяли 50 дітей віком від п’яти до шести років, що відвідують

дошкільні навчальні заклади. Оцінка рівня сформованості навичок описового мовлення була необхідною для з’ясування вихідних мовленнєвих можливостей дітей і забезпечення індивідуального підходу при організації навчальних екскурсій, під час яких діти матимуть змогу збагачувати мовленнєвий досвід, оперуючи власними уявленнями та знаннями.

За результатами аналізу відповідей було встановлено, що високий рівень сформованості описового мовлення продемонстрували 17 дітей, що становить 34% від загальної кількості учасників дослідження. Ці діти отримали від 8 до 10 балів за підсумками оцінювання. Вони впевнено й логічно будували свої висловлювання, чітко дотримувалися орієнтовного плану, демонстрували широкий словниковий запас, граматично правильне мовлення та виявляли емоційну виразність під час виконання завдання. Дослідники відзначили високий рівень самостійності у побудові розповідей, систематичне використання описових конструкцій, а також наявність аргументованих оцінних суджень щодо улюбленої іграшки.

Середній рівень розвитку описового мовлення був характерний для 24 дітей, що складає 48% від загальної кількості обстежених. Ці діти набрали від 5 до 7 балів. Вони частково дотримувалися плану висловлювання, хоча в окремих випадках не дотримувалися послідовності викладу. Їхні описи містили базові характеристики об’єкта, проте спостерігалося обмеження в різноманітності лексики. Деякі діти потребували допоміжних питань дорослого для продовження розповіді. Було зафіксовано вживання переважно простих речень, а також наявність окремих граматичних помилок. Емоційне ставлення до предмету опису здебільшого виражалося одноманітно, без глибокого пояснення або аргументації.

Низький рівень розвитку описового мовлення виявлено у 9 дітей, що становить 18% від вибірки. Діти цієї групи отримали від 0 до 4 балів. У їхніх відповідях переважала хаотичність викладу, бракувало логічної послідовності, деякі діти обмежилися лише назвою іграшки або короткою характеристикою без виявлення глибшого розуміння її функцій, властивостей

або емоційної цінності. Висловлювання дітей часто супроводжувалися значними паузами, невпевненістю, спостерігалася обмеженість словникового запасу, вживання повторюваних слів і відсутність емоційної забарвленості. Граматичні конструкції, як правило, були елементарними, допускалися численні помилки (табл.3.3).

Таблиця 3.3

Зведені результати методики «Опиши улюблену іграшку»

Рівень розвитку описового мовлення	Кількість дітей	Відсоток
Високий рівень (8–10 балів)	17	34%
Середній рівень (5–7 балів)	24	48%
Низький рівень (0–4 бали)	9	18%

Загальний аналіз результатів тестування показав, що середній бал по групі становив 6,8 бала з можливих 10, що свідчить про домінування середнього рівня сформованості зв’язного описового мовлення у вибірці дітей старшого дошкільного віку. Отримані дані свідчать про наявність певних резервів розвитку мовленнєвих навичок у значної частини дітей, що потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки.

Під час додаткових спостережень за виконанням завдання було встановлено, що 20% дітей демонстрували низьку мотивацію до виконання мовленнєвого завдання, що проявлялося у байдужості, відсутності емоційного залучення або зосередженості на предметі розповіді. 16% дітей допускали граматичні помилки, переважно у формуванні граматичних зв’язків у складних реченнях. У 12% дітей спостерігалося недостатнє лексичне різноманіття, що виявлялося у вживанні одних і тих самих прикметників або іменників.

Результати попереднього тестування за методикою «Опиши улюблену іграшку» свідчать про те, що більшість дітей старшого дошкільного віку мають базовий рівень готовності до участі у пізнавальних екскурсіях, проте

існує потреба у системній педагогічній роботі щодо розвитку їхніх навичок описового мовлення. Передбачається, що екскурсії стануть ефективним засобом збагачення мовленнєвого досвіду дітей, розширення словникового запасу, формування вміння логічно будувати розгорнуті висловлювання, аргументувати власну точку зору та виражати емоційне ставлення до сприйманих об’єктів і явищ.

Натомість результати проведення методики «Розкажи казку» серед дітей старшого дошкільного віку стали важливим етапом попереднього тестування перед впровадженням тематичних екскурсій, що передбачають активну мовленнєву взаємодію, розвиток навичок описового та зв’язного мовлення, а також творчого мислення. Дослідження охопило 50 дітей віком від п’яти до шести років, які відвідують заклади дошкільної освіти. Метою застосування даної методики на підготовчому етапі було виявлення рівня сформованості умінь дітей складати зв’язний текст-розповідь, оцінити логічність, послідовність викладення, мовленнєву виразність, граматичну правильність, а також рівень розвитку творчого мислення, уяви та здатності до мовленнєвого оформлення власних думок. З огляду на те, що екскурсії передбачають опрацювання нової інформації з подальшою необхідністю осмислення й відтворення власних спостережень у вигляді розповідей, описів, казок, важливим було виявити початковий рівень таких навичок.

Процедура виконання методики полягала в тому, що дітям пропонувалося скласти казку за серією сюжетних ілюстрацій (від трьох до шести малюнків) або придумати власну розповідь на запропоновану тему. Завдання вимагало побудови зв’язної, логічної історії, використання мовних засобів, які роблять виклад цікавим, образним, а також завершення казки логічним висновком або мораллю. Оцінювання здійснювалося за чотирма критеріями: структурна цілісність розповіді, логічність і послідовність викладення, мовне оформлення (лексика, граматика), творчий підхід і оригінальність сюжету. Кожен критерій оцінювався за шкалою від 0 до 3 балів, а максимальна кількість балів за методикою становила 12.

Аналіз результатів методики засвідчив різний рівень сформованості розповідних умінь у дітей старшого дошкільного віку. Високий рівень розвитку, що передбачав набір від 10 до 12 балів, продемонстрували 16 дітей, що становить 32% вибірки. Ці діти складали цілісні, логічні, цікаві казки з чітко вираженою структурою (початок, розвиток, кінець), використовували багатий словниковий запас, граматично правильні мовні конструкції та проявляли творчу ініціативу в процесі побудови сюжету. Їхні розповіді містили оригінальні ідеї, образні характеристики персонажів, яскраві деталі. Деякі з них завершували казку власними моральними висновками або поясненнями.

Середній рівень, який визначається сумою від 7 до 9 балів, було виявлено у 21 дитини, що становить 42% досліджуваних. Ці діти складали казки, що мали чітку структуру, однак у викладенні подій допускали незначні порушення послідовності або пропуски окремих фрагментів. Спостерігалося недостатнє використання різноманітних мовних засобів, розповіді були менш емоційно забарвленими, хоча лексика загалом була достатньою для опису дій, подій, персонажів. У процесі виконання завдання частина дітей потребувала додаткової стимуляції з боку дорослого у вигляді запитань або повторних інструкцій, що свідчить про недостатній рівень самостійності у побудові мовленнєвого висловлювання.

Достатній рівень розвитку, що передбачав набір від 4 до 6 балів, зафіксовано у 9 дітей, що складає 18% учасників дослідження. Казки цих дітей містили окремі логічні фрагменти, однак були недостатньо структурованими, розвиток сюжету ускладнювався браком логіки або послідовності, а мова була простою, з переважанням елементарних мовленнєвих конструкцій. Творчий підхід виражався мінімально, сюжетні лінії часто повторювали стереотипні варіанти казок, які діти вже чули від дорослих.

Низький рівень розвитку, що визначався сумою від 0 до 3 балів, виявлено у 4 дітей, що становить 8% від загальної кількості учасників.

Розповіді цієї групи були фрагментарними, логічно не вибудуваними, діти не володіли достатніми мовленнєвими засобами для створення казки. Мовлення характеризувалося відсутністю послідовності, наявністю грубих граматичних помилок, бідністю лексики. Діти потребували постійної підтримки дорослого для завершення завдання або не могли завершити розповідь самостійно.

Загальний аналіз результатів свідчить, що середній бал за методикою серед усіх учасників дослідження становив 8,2 бала з можливих 12. Отримані дані свідчать про домінування середнього рівня розвитку навичок зв'язного мовлення, що вимагає системної роботи у процесі подальшої освітньої діяльності з метою формування у дітей здатності до побудови структурованих, логічних, емоційно насичених розповідей. Особливу увагу потребує розвиток творчого мислення, активізації уяви, а також збагачення лексичного запасу, що стане важливим компонентом під час реалізації програми екскурсійної діяльності (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Зведені результати методики «Розкажи казку»

Рівень розвитку зв'язного мовлення	Кількість дітей	Відсоток
Високий рівень (10–12 балів)	16	32%
Середній рівень (7–9 балів)	21	42%
Достатній рівень (4–6 балів)	9	18%
Низький рівень (0–3 бали)	4	8%

З метою покращення рівня розвитку розповідного мовлення у дітей старшого дошкільного віку доцільно організувати цілеспрямовану роботу під час екскурсій: заохочувати дітей до самостійного висловлення вражень від побаченого, стимулювати складання коротких оповідань за результатами спостережень, залучати до ігрових завдань із використанням творчих сюжетів. Екскурсійна діяльність у поєднанні з методиками розвитку

зв’язного мовлення сприятиме формуванню в дітей вміння логічно й послідовно викладати думки, використовувати різноманітні мовленнєві засоби, що необхідно для подальшого навчання у школі.

У процесі повторного спостереження за мовленнєвим розвитком дітей старшого дошкільного віку було обстежено 50 вихованців закладу дошкільної освіти, які на момент дослідження були поділені на дві групи. Такий розподіл був обумовлений різним підходом до організації освітньої роботи, що дало змогу максимально об’єктивно оцінити вплив впроваджених методик на розвиток зв’язного мовлення. Перша група – експериментальна, група №7 «Капітошка» – брала участь у розробленій і впровадженій серії тематичних екскурсій, метою яких було створення умов для активізації зв’язного мовлення дошкільників. Друга група – контрольна, група №8 «Ромашка» – продовжувала працювати за традиційними освітніми методиками без залучення екскурсійних заходів як окремої складової мовленнєвого розвитку.

Повторне діагностичне спостереження проводилося після завершення циклу екскурсій, тривалість яких складала кілька місяців, з урахуванням систематичності, поступовості та методичної обґрунтованості проведеної роботи. В обох групах було застосовано однакові діагностичні методики, що використовувалися і на початковому етапі дослідження, що забезпечило достовірність і порівняльність отриманих результатів.

Отримані результати в експериментальній групі №7 «Капітошка» свідчать про помітне покращення рівня розвитку зв’язного мовлення у дітей, які брали участь у програмі екскурсій. Аналізуючи дані повторного спостереження, слід зазначити, що рівень мовленнєвої активності дітей значно зріс: 75% учасників групи виявили високий рівень сформованості зв’язного мовлення, що у порівнянні з початковими даними становить приріст на 35%. Ці діти демонстрували впевненість у висловлюваннях, здатність будувати складні розгорнуті речення, застосовували у мовленні тематично обґрунтовану лексику, що відповідала змісту ситуацій

спілкування. Крім того, зросла якість діалогічного мовлення: діти активніше вступали у комунікативну взаємодію, ініціювали запитання, уміло підтримували бесіду, розвивали тему, аргументували власну думку та робили логічні висновки. Спостерігалася збагаченість словника, його варіативність, здатність дітей до використання синонімів, антонімів, емоційно-оцінної лексики, що свідчило про високий рівень комунікативної компетентності.

Позитивні зміни були зафіксовані також у дітей із середнім рівнем мовленнєвої активності. Після циклу екскурсійних занять у даній категорії залишилося лише 20% дітей, що є значним зниженням порівняно з початковими 44%. Водночас ці діти демонстрували більш впевнену мовленнєву поведінку, ніж раніше: вони частіше брали участь у колективних бесідах, охочіше висловлювали власні думки, намагалися будувати розповіді, хоча ще потребували підтримки з боку дорослого для дотримання логічної послідовності викладу. Лише 5% дітей залишалися на низькому рівні розвитку зв’язного мовлення, що у порівнянні з початковим етапом становить позитивну динаміку зменшення цієї групи більш ніж у три рази. У таких дітей зменшилася кількість випадків повної відмови від мовленнєвого спілкування, вони стали частіше відповідати на запитання дорослого, хоча й обмежувалися короткими, спрощеними фразами (рис.3.10).

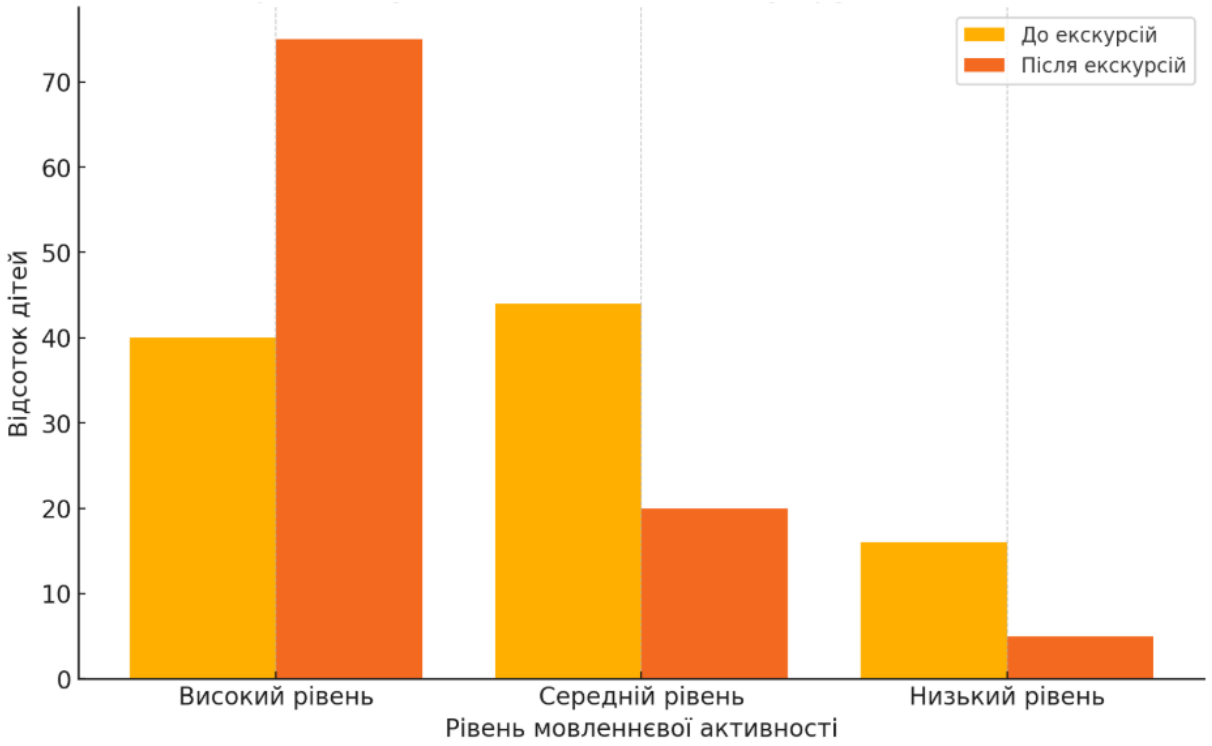

Рис.3.10 Динаміка розвитку зв’язного мовлення у групі №7 «Капітошка»

У контрольній групі №8 «Ромашка», що не брала участі у програмі екскурсій, позитивні зміни виявилися менш значущими. Високий рівень розвитку зв’язного мовлення досягли лише 45% дітей, що становить зростання лише на 5% порівняно з початковими показниками. Основна частина дітей — 48% — зберігала середній рівень мовленнєвого розвитку, а у 7% дітей зберігався низький рівень сформованості зв’язного мовлення. Їхні висловлювання, як правило, були короткими, з простими синтаксичними конструкціями, із наявністю граматичних і стилістичних помилок, що свідчить про недостатній рівень сформованості комунікативних навичок (рис.3.11).

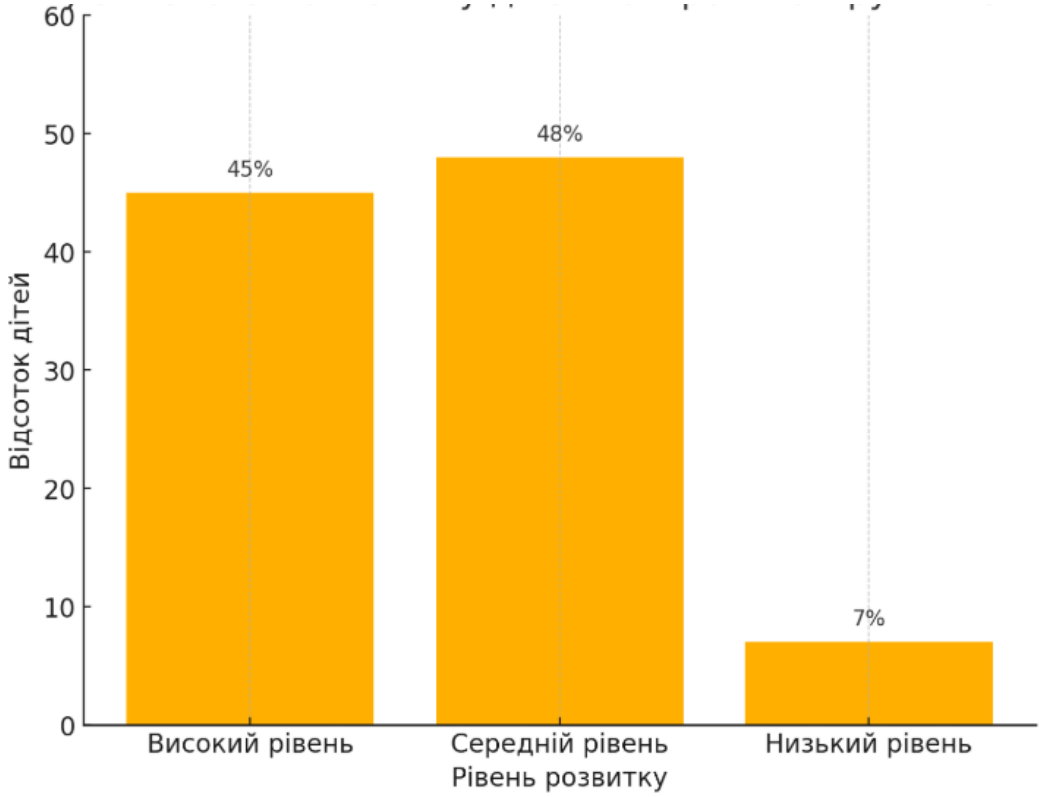

Рис.3.11 Рівень розвитку зв'язного мовлення у дітей контрольної групи №8 «Ромашка»

Варто окремо зупинитися на якісних характеристиках мовлення дітей обох груп під час вільної ігрової діяльності, організованих форм роботи, занять та прогулянок. У дітей експериментальної групи було зафіксовано підвищення мовленнєвої активності у всіх видах діяльності. Зокрема, під час вільної ігрової діяльності 80% дітей активно використовували мовлення для організації спільних ігор, введення нових сюжетних ліній, опису ролей та подій. Під час прогулянок зросла кількість мовленнєвих контактів між дітьми, а також рівень ініціативності у спілкуванні з дорослими: діти ставили запитання щодо навколишніх об'єктів, описували явища природи, демонстрували знання нових понять та термінів, які вони засвоїли під час екскурсій.

На відміну від цього, у контрольній групі показники мовленнєвої активності під час різних видів діяльності суттєво не змінилися. Під час вільної гри 60% дітей спілкувалися на побутовому рівні, використовуючи спрощені фрази, часто вдаючись до невербальних засобів комунікації. Під

час організованих занять педагоги відзначали низький рівень ініціативності, необхідність постійної стимуляції мовленнєвої активності шляхом додаткових запитань, повторів та підказок.

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок про те, що впровадження тематичних екскурсій є дієвим педагогічним засобом розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Організація екскурсій створює реальні комунікативні ситуації, в яких діти мають природну потребу у спілкуванні, прагнуть поділитися враженнями, передати свої думки та почуття. Спостереження за навколишнім середовищем, активне обговорення побаченого, узагальнення нової інформації сприяють збагаченню словникового запасу, розвитку діалогічного і монологічного мовлення. Важливу роль відіграє емоційна залученість дітей у процес пізнання нового, що є потужним мотиваційним чинником для активного мовленнєвого самовираження.

Крім того, тематичні екскурсії стимулюють розвиток мислення, пам'яті, уяви, що в комплексі сприяє підвищенню рівня мовленнєвого розвитку. В умовах екскурсії дитина опиняється у новій ситуації, що вимагає від неї активного використання мовних знань для орієнтації у просторі, отримання інформації, встановлення контактів з дорослими й однолітками. Екскурсія інтегрує знання з різних сфер діяльності, що дає змогу формувати не лише мовленнєву, а й соціальну компетентність дитини.

Таким чином, результати повторного спостереження підтвердили доцільність та ефективність використання екскурсій як інтегрованої форми організації навчально-виховної роботи з метою розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Вони є вагомим педагогічним інструментом, який сприяє формуванню у дошкільників комунікативної компетентності, збагаченню мовленнєвого досвіду, розвитку творчих здібностей та інтересу до пізнання навколишнього світу. Отримані дані обґрунтовують необхідність подальшого впровадження екскурсійної діяльності в систему дошкільної освіти, а також доцільність проведення

додаткових досліджень з метою вдосконалення форм і методів організації екскурсій для різних вікових категорій дітей.

3.3. Методичні рекомендації щодо організації екскурсій для розвитку зв'язного мовлення

Організація екскурсій у системі дошкільної освіти є ефективним засобом розвитку зв’язного мовлення дітей дошкільного віку, а також важливою складовою освітнього процесу, спрямованого на формування всебічно розвиненої особистості дитини. Питання розвитку зв’язного мовлення дошкільників набуває особливої актуальності в умовах сьогодення, коли від рівня мовленнєвої культури залежить подальша успішна адаптація дитини у соціумі, її готовність до навчання в школі, здатність до ефективної комунікації та самовираження. У цьому контексті екскурсії виступають одним із найбільш дієвих методів практичної реалізації завдань мовленнєвого розвитку. Вони дозволяють поєднувати пізнавальну діяльність із практикою мовленнєвого спілкування, створюють умови для збагачення активного і пасивного словника дітей, удосконалення граматичної будови мовлення, формування вміння складати зв’язні монологічні та діалогічні висловлювання.

У психолого-педагогічній науці екскурсії розглядаються як особливий вид навчально-виховної діяльності, що відбувається поза межами дитячого садка або навчального приміщення, безпосередньо у природному або соціальному середовищі, де дитина має змогу спостерігати реальні об’єкти, явища, процеси, брати участь у практичній діяльності, вести діалог із дорослими та однолітками. Екскурсії мають величезний потенціал у розвитку пізнавальних і мовленнєвих здібностей дітей, адже вони пробуджують допитливість, викликають емоційний відгук, сприяють формуванню уявлень про навколишній світ на основі власного досвіду. У процесі екскурсій діти знайомляться з новими словами, поняттями, оволодівають новими способами опису й пояснення явищ, набувають умінь порівнювати, класифікувати,

узагальнювати, робити висновки й формулювати власні судження, що є основою розвитку зв’язного мовлення.

Роль екскурсій у розвитку зв’язного мовлення дошкільників зумовлена тим, що саме під час таких заходів дитина потрапляє у природне мовленнєве середовище, яке стимулює її до активної комунікації. Дошкільники мають можливість не лише слухати пояснення вихователя або екскурсовода, а й самостійно формулювати запитання, висловлювати свої думки, ділитися враженнями з ровесниками, вступати в діалог, домовлятися про спільні дії. Усе це сприяє формуванню навичок конструктивного спілкування, збагаченню словникового запасу, розвитку логічного мислення та мовленнєвої компетентності в цілому.

Методика організації екскурсій передбачає дотримання певних педагогічних умов, які забезпечують ефективність мовленнєвого розвитку дітей. Насамперед, слід наголосити на необхідності попередньої підготовки до екскурсії. Вихователь повинен заздалегідь визначити тему й мету заходу, скласти план проведення, відібрати об’єкти для спостереження, підготувати запитання, що стимулюватимуть мовленнєву активність дітей. Наприклад, під час підготовки до екскурсії на ферму доречно ознайомити дошкільників із назвами тварин, їхніми характерними особливостями, звуками, які вони видають, способом догляду за ними. Важливо активізувати вже наявні знання дітей, нагадати їм про попередній досвід спостережень, читання художніх творів на відповідну тему. Це дозволить забезпечити смислову основу майбутніх мовленнєвих висловлювань.

Безпосередньо під час екскурсії педагог має організовувати діяльність так, щоб забезпечити максимальну залученість кожної дитини до спостереження та обговорення. Вихователь виконує роль фасилітатора, спрямовує увагу дітей на суттєві ознаки об’єктів, стимулює їх до самостійних висловлювань, допомагає формулювати запитання й давати відповіді на них. Його мовлення має бути чітким, виразним, логічно побудованим, зразковим у плані граматики й вимови. Доречно використовувати прийоми збагачення

мовленнєвої практики: залучати дітей до колективних бесід, організовувати обговорення побаченого, пропонувати скласти описові або сюжетні розповіді. Наприклад, під час екскурсії до парку можна запропонувати дітям розповісти про різні дерева, що ростуть навколо, описати їхні листя, кору, квіти, пригадати вірші або казки, де йдеться про дерева. Таким чином, діти вчаться логічно й послідовно викладати свої думки, використовувати різні типи речень, погоджувати слова за родом, числом і відмінком.

Особливого значення набуває етап післяекскурсійної роботи, коли вихователь організовує обговорення вражень, стимулює дітей до складання зв'язних розповідей, переказів, описів. Ефективними є методи використання наочності: малювання малюнків за мотивами побаченого, створення колективних аплікацій, макетів, що відтворюють об'єкти екскурсії. На основі таких зображень діти складають розповіді, обговорюють особливості зображених предметів або явищ, діляться власними емоціями й оцінками. Наприклад, після відвідування зоопарку можна організувати заняття з розвитку мовлення, на якому діти за власними малюнками складатимуть короткі й розгорнуті розповіді про тварин, яких бачили, їхню поведінку, звички, спосіб життя.

Залучення батьків до процесу організації екскурсій і післяекскурсійної роботи має важливе значення для розширення мовленнєвого досвіду дітей. Батькам варто рекомендувати перед екскурсією обговорювати з дитиною, куди вони підуть, що там можна побачити, допомогти скласти запитання, які можна поставити дорослим або ровесникам під час спостережень. Після екскурсії вдома необхідно надати дитині можливість розповісти про побачене, уважно слухати її, ставити уточнюючі запитання, які допоможуть поглибити й деталізувати розповідь. Доцільно також читати книги або переглядати пізнавальні відео, що доповнять інформацію, отриману під час екскурсії. Наприклад, після відвідування пожежної частини можна разом із дитиною перечитати книги про роботу пожежників, навчити її правилам безпеки, скласти історію про хороброго пожежника.

Рекомендації щодо організації екскурсій також передбачають обов'язковий урахування вікових і психологічних особливостей дошкільників. Дітям молодшого дошкільного віку характерне ситуативне мовлення, яке пов'язане з конкретною дією або об'єктом, тому їхні висловлювання зазвичай короткі, емоційно забарвлені, нерідко фрагментарні. У такому разі вихователь має спрямовувати зусилля на збагачення словника, розширення уявлень про предмети та явища, поступове формування зв'язних фраз. Для дітей старшого дошкільного віку притаманне вже сформоване елементарне монологічне мовлення, що дозволяє їм складати розповіді, описи, брати участь у діалогах на задану тему. Тут важливо навчати дітей будувати складні речення, логічно структурувати свої висловлювання, формувати уміння добирати мовленнєві засоби відповідно до мети й ситуації спілкування.

Вихователь також має враховувати організаційні моменти: визначення тривалості екскурсії відповідно до вікових можливостей дітей, планування маршрутів, що не перевищують їхніх фізичних можливостей, забезпечення безпеки, врахування погодних умов. Важливо дбати про емоційний комфорт дітей під час екскурсій, створювати атмосферу доброзичливості, взаємопідтримки, заохочення до активної участі у спостереженнях і мовленнєвій діяльності.

Таким чином, екскурсії є надзвичайно важливим і ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Вони забезпечують природні умови для мовленнєвої практики, дозволяють реалізувати особистісно орієнтований підхід до навчання й виховання, сприяють формуванню пізнавального інтересу, розвитку соціальних і комунікативних навичок. Успішність такої роботи залежить від професійної майстерності вихователя, його вміння планувати, організовувати й аналізувати педагогічний процес, а також від активної участі батьків, які сприяють створенню єдиного мовленнєвого середовища, що гармонійно розвиває дитину. В умовах модернізації системи дошкільної освіти методичні підходи до організації

екскурсій мають удосконалюватися з урахуванням сучасних освітніх тенденцій, інноваційних технологій і потреб розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх школярів.

Висновки до розділу 3

Проведене емпіричне дослідження, присвячене впливу екскурсій на розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку, дозволило виявити й обґрунтувати ефективність цієї форми роботи в системі дошкільної освіти. Протягом дослідницької роботи було послідовно реалізовано чотири основні етапи, кожен із яких забезпечив повноту й об'єктивність отриманих результатів. На першому етапі було визначено вибірку досліджуваних, обґрунтовано базу проведення експерименту, відібрано методи та методики діагностики рівня розвитку зв'язного мовлення, що дозволило комплексно охарактеризувати початковий рівень мовленнєвої компетентності дошкільників. Результати педагогічного спостереження, анкетування батьків і педагогів, а також тестових методик засвідчили наявність як сильних, так і слабких сторін у мовленнєвому розвитку дітей: у значної частини дошкільників виявлено труднощі у побудові розгорнутих висловлювань, обмеженість словникового запасу, недостатню ініціативність у мовленнєвій взаємодії. На другому етапі дослідження здійснено діагностичні процедури, результати яких підтвердили необхідність упровадження цілеспрямованих педагогічних заходів із розвитку мовлення, а саме організацію екскурсій як ефективної форми стимулювання комунікативної активності дітей. Третій етап полягав у реалізації серії тематичних екскурсій, спрямованих на активізацію мовленнєвої діяльності дошкільників, розширення їхнього словникового запасу, розвиток навичок діалогічного та монологічного мовлення, формування здатності будувати логічно послідовні, змістовні та емоційно забарвлені висловлювання.

Проведення онлайн екскурсій до музею, бібліотеки, парку та інших об'єктів соціального середовища супроводжувалося організацією тематичних занять, обговорень, творчих завдань, що забезпечувало комплексний підхід до закріплення отриманих знань і мовленнєвих умінь. Результати повторного спостереження, тестування та анкетування на четвертому етапі дослідження засвідчили позитивну динаміку розвитку зв'язного мовлення у дітей

експериментальної групи, які брали участь у серії екскурсій. Зросла кількість дітей з високим рівнем мовленнєвої активності, покращилися якісні характеристики їхнього мовлення, зокрема вміння будувати складні синтаксичні конструкції, формулювати логічно послідовні висловлювання, використовувати багатий та різноманітний лексичний запас. Водночас у контрольній групі, де екскурсії не застосовувалися як спеціально організований методичний захід, зміни були менш вираженими, що підтверджує ефективність запропонованої методики. Методичні рекомендації, розроблені на основі проведеного дослідження, підкреслюють доцільність системного впровадження екскурсійної діяльності у практику закладів дошкільної освіти. У них детально описано етапи підготовки та організації екскурсій, визначено вимоги до змістового наповнення, добору об’єктів спостереження, методів і прийомів стимулювання мовленнєвої активності дітей.

Особливу увагу приділено ролі вихователя як організатора й фасилітатора мовленнєвої взаємодії, а також активній участі батьків у підтримці мовленнєвого розвитку дошкільників. Дослідження підтвердило, що екскурсії є ефективним педагогічним засобом, що забезпечує формування комунікативної компетентності, розвиток зв’язного мовлення, мислення, пізнавальних інтересів і соціальних навичок дітей старшого дошкільного віку. Отримані результати обґрунтовують необхідність подальшої розробки й удосконалення методичних підходів до організації екскурсій, розширення практики їх використання в умовах модернізації системи дошкільної освіти, а також потребу у підготовці педагогічних кадрів, здатних ефективно застосовувати цей метод у професійній діяльності.

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне дослідження проблеми розвитку зв’язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами екскурсій у контексті використання вітчизняного та європейського досвіду дозволяє зробити такі узагальнені теоретичні й практичні висновки.

1. Теоретичні аспекти розвитку зв’язного мовлення дітей старшого дошкільного віку розкривають важливість цього процесу як основи мовленнєвої, когнітивної та соціальної готовності дитини до подальшого навчання в школі. На основі аналізу психолого-педагогічних підходів встановлено, що зв’язне мовлення є інтегрованою складовою мовленнєвої діяльності, яка включає в себе здатність логічно, послідовно, граматично правильно висловлювати думки, будувати розповіді, вести діалоги та міркування. У старшому дошкільному віці у дітей активно розвивається монологічне мовлення, зростає вміння дотримуватись логічної структури висловлювань, розширюється словниковий запас, удосконалюється фонематичний слух, формується граматична правильність мовлення. Особливе місце у формуванні зв’язного мовлення займають педагогічні умови створення стимулюючого мовленнєвого середовища, активне залучення дітей до різних видів мовленнєвої діяльності (ігрової, театралізованої, комунікативної).

2. Розкрита сутність і структура зв’язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Встановлено, що зв’язне мовлення є здатністю дитини логічно й послідовно висловлювати власні думки, орієнтуючись на контекст ситуації, дотримуючись граматичних, лексичних і комунікативних норм рідної мови. Його структура охоплює лексичний, граматичний, фонетичний та комунікативний компоненти, які взаємодіють у процесі формування повноцінних мовленнєвих умінь і навичок. У старшому дошкільному віці. значно розширюється словниковий запас дітей, зростає їхня здатність до використання складних синтаксичних конструкцій, формуються навички побудови логічно послідовних монологів і діалогів. Особливу роль

відіграють уміння створювати текстові єдності, дотримуючись теми й основної думки, використовувати мовленнєві кліше й зв'язки для збереження структурної єдності висловлювання.

3. Досліджено методи й засоби розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників, зокрема екскурсії, які визначено як ефективну інтегровану форму роботи у дошкільних закладах освіти. Екскурсії сприяють розвитку зв'язного мовлення шляхом створення природних комунікативних ситуацій, у яких діти опановують новий лексичний і граматичний матеріал, тренують навички переказу, опису, міркування. Під час екскурсій реалізується принцип наочності, що дає можливість дошкільникам конкретизувати власні враження й висловлювання, збагачуючи мовлення. Серед форм і методів роботи особливе місце займають тематичні бесіди до та після екскурсій, ігри-драматизації на основі отриманих знань, творчі завдання з опису побаченого, малювання й створення колективних розповідей за враженнями від екскурсій. Застосування екскурсій в освітньому процесі дозволяє поєднати навчальні, виховні та розвивальні завдання, що сприяє комплексному формуванню мовленнєвих, пізнавальних і соціальних компетентностей.

4. Вивчення вітчизняного та європейського досвіду використання екскурсій у розвитку мовлення дітей дозволило виявити як спільні підходи, так і специфічні особливості. В Україні екскурсійна діяльність традиційно використовується як засіб ознайомлення з навколишнім світом, соціальним і природним середовищем, збагачення словникового запасу та формування навичок переказу й опису. Сучасні українські педагоги акцентують увагу на врахуванні вікових і психологічних особливостей дітей, що забезпечує диференційований підхід до організації екскурсій. Європейський досвід (Німеччина, Франція, Фінляндія) свідчить про системне інтегрування екскурсій у програми дошкільної освіти з метою розвитку мовленнєвої, соціальної, культурної й екологічної компетентностей. Особливістю є залучення дітей до активної взаємодії із середовищем: проведення інтерактивних майстер-класів, екологічних експедицій, навчання у музеях і

бібліотеках, що сприяє активізації мовленнєвої діяльності в реальних життєвих ситуаціях. Аналіз досвіду дозволив узагальнити принципи організації екскурсій: наочність, практична спрямованість, інтеграція різних видів діяльності, врахування інтересів і потреб дитини.

5. Емпіричне дослідження ефективності екскурсій у розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників підтвердило гіпотезу про позитивний вплив такої діяльності на всі компоненти мовленнєвого розвитку. Під час формувального експерименту було зафіксовано суттєве зростання показників розвитку зв'язного мовлення у дітей експериментальних груп, які брали участь у систематичних екскурсіях. Рівень сформованості навичок монологічного мовлення, здатність до самостійного продукування розгорнутих висловлювань, правильність граматичної будови речень, логічна послідовність викладу думок значно покращились у порівнянні з контрольними групами. У дітей зросла мотивація до мовленнєвої активності, з'явився інтерес до опису подій і предметів, покращилися навички використання тематичного словника. Виявлено також позитивний вплив екскурсій на розвиток емоційно-оцінних висловлювань, що сприяє підвищенню виразності мовлення.

6. Розроблені методичні рекомендації щодо організації екскурсій як засобу розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників враховують вітчизняні та європейські підходи. У рекомендаціях висвітлено основні етапи підготовки, проведення та післяекскурсійної роботи. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що екскурсії є надзвичайно ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.Вони створюють умови для інтегрованого навчання, забезпечують природне включення мовлення у реальні ситуації взаємодії дитини з оточуючим світом, сприяють збагаченню мовленнєвого досвіду, формуванню соціальної активності та пізнавальної мотивації. Застосування вітчизняного й європейського досвіду дозволяє удосконалити методи організації екскурсій, урізноманітнити форми роботи, забезпечити

високу ефективність мовленнєвого розвитку дошкільників. Результати дослідження підтвердили, що систематичне використання екскурсій у закладах дошкільної освіти сприяє підвищенню рівня мовленнєвої компетентності дітей, розвитку комунікативних навичок, розширенню словникового запасу, формуванню навичок зв’язного монологічного та діалогічного мовлення.

Перспективи подальших досліджень. Потребують подальшого розроблення питання використання екскурсій як засобу формування інших видів мовленнєвої діяльності, зокрема драматизованого мовлення, розвиток мовлення дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку, а також створення програм диференційованих екскурсій для різних вікових груп із урахуванням індивідуальних освітніх потреб дітей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Акименко Ю. Є., Жорняк А. С. Особливості формування зв'язного мовлення у старших дошкільників та молодших школярів. https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/85-neperervna-pedahohichna-osvita-v-ukrayini-stan-problemy-perspektyvy-2018-r/81-osoblivosti-formuvannya-zv-yaznogo-movlennya-u-starshikh-doshkilnikiv-ta-molodshikh-shkolyariv (дата звернення: 01.03.2025)

2. Бабарицька В. К. Екскурсознавство і музеєзнавство: навч. Посібник. Київ: Альтерпрес, 2007. 462 с.

3. Бедевельська М. В. Психолого-педагогічні особливості виховання звукової культури мовлення у старшому дошкільному віці. Актуальні проблеми дошкільної освіти: досвід, реалії, сьогодення та перспективи : зб. Тез виступів учасн. Наук.-практ. Конф. (з міжнар. Участю). Рівне: МЕГУ ім. Акад. С. Дем'янчука, 2023. С. 16-21.

4. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років : монографія. Київ: Слово, 2004. 376 с.

5. Богуш А. М. Технологія розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2015. №4. С. 48-53.

6. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник. Друге видання, доповнене. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. 704 с.

7. Богуш, А. Технологія розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2015_4_10 (дата звернення: 01.03.2025)

8. Бондар Т.В. Психологічні особливості іншомовного навчання дітей старшого дошкільного віку. https://www.psyh.kiev.ua/%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1

%80_%D0%A2.%D0%92._%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D1%96%D0%BD%D1%88%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B2%D1%96%D0%BA%D1%83 (дата звернення: 01.03.2025)

9. Босак О. На екскурсію до осіннього парку : комплексне заняття з розвитку мовлення для дітей старшої групи. *Дошкільне виховання*. 2018. № 9. С. 25–27.

10. Валеса І. А. Проблеми розвитку зв’язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Житомирського державного університету. Випуск 44. Педагогічні науки*. 2020. С. 168 – 171 http://eprints.zu.edu.ua/3031/1/36_44.pdf

11. Вишневський В. Екскурсія як метод пізнання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2019. № 2 (75). С. 59–63.

12. Горбунова Н. В. Теорія та методика розвитку словника дітей старшого дошкільного віку: дис. … д-ра пед. Наук : 13.00.02; наук. Консультант Н. В. Гавриш; РВНЗ «Крим. Гуманіт. Ун-т». Ялта, 2011. 508 с.

13. Грейліх О.О. Психологічні особливості розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості.* 2019. С. 91 – 97 http://appsychology.org.ua/data/jrn/v6/i16/11.pdf

14. Гринько Є. Особливості розвитку зв’язного мовлення дітей дошкільного віку. *Вісник Глухівського держ. Пед. Ун-ту.* 2010. Вип. 16. С. 169-171.

15. Дворецька В.П., Гужанова Т.С. Розвиток зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Підготовка майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: компетентнісний підхід : збірник наукових праць / за заг. Редакцією В.Є. Литньова, Н.Є. Колесник, Т.В. Завязун. Житомир: ФО-П «Н.М. Левковець», 2019. С.135 – 137 http://eprints.zu.edu.ua/32349/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8C%202019%20555.pdf#page=135

16. Дунець С.С. Методика розвитку зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2022. 108 с.

17. Дуткевич Т. В., Приймак С.В. Особливості розвитку мовлення дітей докільного віку. Київ. 2011. С. 306-309.

18. Зіновчик В.М. Українська народна казка як засіб розвитку зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. *Становлення і розвиток педагогіки.* М. Івано-Франківськ, 2016. С. 135 – 138 http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4815/1/19dec2016.pdf#page=135

19. Значення екскурсій для всебічного розвитку дошкільнят. URL: https://studwood.net/2433243/pedagogika/znachennya_ekskursiy_vsebichnogo_rozvitku_doshkilnyat (дата звернення: 11.03.2025).

20. Іванова В.В. Модель та моделювання як засоби розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. Ред. Колегії В.В. Гоблик; заст. Гол. Ред. Т.І. Молнар. Мукачево: РВВ МДУ, 2022. Вип. 1(9). С. 53-60

21. Іванча І. Особливості розвитку зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. «Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської Д55 молоді»: збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. Ред. Професор О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С.49 – 52

22. Івах С. М., Паласевич І. Л. Психолого-педагогічні умови мовленнєвого розвитку дітей раннього віку в процесі спілкування з дорослими. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. № 69, Т. 1.* 2020. С. 84 – 87 http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/69/part_1/18.pdf

23. Іншакова І.Є. Ознаки та особливості мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Дошкільна педагогіка. Випуск 57. Том 2.* 2023. С.217 – 220 http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/57/part_2/44.pdf

24. Казачінер О. С. Розвиток зв'язного мовлення дітей за допомогою логоказок. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. Наук. Пр. Запоріжжя, 2022. Вип. 80, т. 1. С. 49–53. https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/42199103-d167-455a-b0c5-6b9584f815b3/content

25. Коваленко О.В. Використання віртуальних екскурсій як сучасних форм організації навчального процесу. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9. Т. 1. С. 94–97.

26. Колеснік, К., Комарівська, Н., Карук, І., Пахальчук, Н. Розвиток зв’язного мовлення старших дошкільників засобами театралізації. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 2022. *2*(17), С. 104–115. https://doi.org/10.31865/2414-9292.17.2022.259997

27. Колеснік, К., Комарівська, Н., Присяжнюк, Л., Стахова, І. Значення спільної діяльності для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, *2*(17) 2022. С. 127–138. https://doi.org/10.31865/2414-9292.17.2022.260013

28. Кормош М.Є., Чекан О.І. Теоретичні засади розвитку зв'язного мовлення у дітей на етапі дошкільного дитинства. Мукачівський державний університет, Україна. С.228 – 230

29. Кость С. П. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами образотворчої діяльності. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна.* 2022. Вип. 37. С. 109-115. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Ped_2022_37_14.

30. Кравченко О. В. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності. Навчально – методичний посібник. Прилуки, Чернігівської області, 2009. 75 с.

31. Купчишина В., Мацук Л. Психологічні особливості мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. *Psychology Travelogs*, 2022. (1), С. 65–84. https://doi.org/10.31891/PT-2022-1-5

32. Лебеденко Д., Кузава І. Особливості використання прийомів і методів для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічний часопис Волині. № 4(11)*, 2018. С.112-116 https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/15908

33. Лопатіна Г. О. Художнє слово як засіб навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2011. Вип. 8. С. 395-399. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2011_8_70.

34. Луцан Н.І. Розвиток зв'язного мовлення дошкільників в мовленнєво-ігровій діяльності : лінгводидактичний аспект. Наука і освіта. 2014. № 10. С. 119 – 122.

35. Лушпинська Л. Використання сучасних технологій навчання для мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Рідне слово в етнокультурному вимірі. Випуск 9.* 2024. С.57 – 63 https://journals.dspu.in.ua/index.php/ridneslovo/article/view/558/515

36. Мажуга Я. Проблема мовлення та мовленнєвої діяльності у контексті наукового аналізу. Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта». Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. С. 163-167

37. Методика розвитку зв'язного мовлення у дошкільників: основні аспекти : методичні рекомендації для вихователів. Рівне : ДНЗ «Лелека», 2019. 40 с.

38. Методика розвитку зв'язного мовлення у дошкільників: основні аспекти. Методичні рекомендації для вихователів та батьків. http://leleka.rv.ua/metodyka-rozvytku-zv-8125-yaznogo-movlennya-u-doshkil-nykiv-osnovni-aspekty.-metodychni-rekomendaciyi-dlya-vyhovateliv.html (дата звернення: 01.03.2025)

39. Мирохіна А. Г., Білюк О. Г. Формування зв’язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями. *Серце, віддане дітям. Випуск X.* 2020. С. 172 – 174 http://psp.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%86%D0%B5-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%B4%D1%96%D1%82%D1%8F%D0%BC-2020.pdf#page=172

40. Михальська С.А. Психологічні особливості мовленнєвого розвитку дошкільників у різний віковий період. Київ: Нора Друк 2008.С.164 – 170

41. Михальська С.А. Психологічні особливості мовленнєвого розвитку дошкільників у різний віковий період. Київ: Вища школа. 2019. С.164 – 170 163359-Текст статті-357088-1-10-20190409 (2).pdf

42. Ніколаєску, І. О., Бондар, В. Г., Мариняка, Р. А. Особливості формування мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Вісник науки та освіти.* 2024. № 10. С. 1060-1070. https://eprints.cdu.edu.ua/6768/

43. Олексієнко Ю. О., Гребенюк О. В. Мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка*

– 2021» : XXIII Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. 2021. С. 491-493. https://eprints.cdu.edu.ua/5192/

44. Павелків Р. В. Розвиток лексичного запасу і граматичної будови мовлення дітей дошкільного віку. Westudents: веб-сайт. URL: https://westudents.com.ua/glavy/76340-rozvitok-leksichnogo-zapasu-gramatichno-budovi-movlennya-dtey-doshklnogo-vku.html (дата звернення 01.03.2025).

45. Паласевич І. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобом сюжетних картин. *Молодь і ринок*. 2019, N 3. (170). С.60-65.

46. Парфенова Г. І. Психолого-педагогічні умови формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. *Логопедія*. 2015. № 6. С. 58-62. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2015_6_10.

47. Подліна С.В. Розвиток мовленнєвої компетенції. *Дошкільний навчальний заклад.* 2012. №1. С. 5-10

48. Поколодна М.М. Організація екскурсійної діяльності: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2017. 180с

49. Поліщук Т.С. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольових ігор. Підготовка майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: компетентнісний підхід: збірник наукових праць. Житомир: ФО-П «Н.М. Левковець», 2019. С. 174-177.

50. Поніманська Т. І., Дичківська І. М. Дошкільна педагогіка. Практикум : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, спеціальність «Дошкільне виховання». Київ : Видавничий Дім «Слово», 2018. 352 с.

51. Поняття зв'язного мовлення, 102огов иди, особливості засвоєння дітьми дошкільного віку. https://studfile.net/preview/5551070/page:9/ (дата звернення: 01.03.2025)

52. Поняття зв'язного мовлення. https://studfile.net/preview/5512092/page:47/ (дата звернення: 01.03.2025)

53. Приклади навчальних екскурсій. https://monitoringck.com.ua/pryklady-navchalnykh-ekskursii/

54. Про користь шкільних екскурсій. https://compass-tour.com.ua/?m0prm=2&entry=0&show=444

55. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. Ред. О.В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytkuditey/Bilan_Programa_Ukrdoshkillja2017.pdf (дата звернення: 11.03.2025).

56. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. https://www.slideshare.net/slideshow/ss-47108560/47108560 (дата звернення: 01.03.2025)

57. Розвиток мовлення дитини в дошкільному віці. https://stud.com.ua/25798/psihologiya/rozvitok_movlennya_ditini_doshkilnomu_vitsi (дата звернення: 01.03.2025)

58. Руденок А., Замяла Т. Психологічні особливості становлення мовленнєвої особистості дошкільника засобами театралізації. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки. № 3(14)* 2019. С.220 – 234 lisoln,+16 (1).pdf

59. Силка А. Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. *Актуальні проблеми спеціальної педагогіки, психології та фізичної терапії.* 2023. С. 204 – 209 https://www.sspu.edu.ua/images/2023/docs/nauka/konf/zbirnik_2023_stud_konf_25052023_df99c.pdf#page=204

60. Сиротенко Ю. Формування мовленнєвої компетенції дітей старшого дошкільного віку. Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти : зб. Наук. Праць / за заг. Ред. Н.А. Басюк. Житомир: вид-во ЖДУ ім.. І. Франка, 2017. С.2 http://eprints.zu.edu.ua/24281/1/10.PDF

61. Сторож В. В. Віртуальна екскурсія як сучасна форма роботи з дітьми дошкільного віку. *Педагогічні науки: теорія та практика*, 2023. (1), 159-164. https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-1-23

62. Сучасні підходи до розвитку зв’язного мовлення у дітей. 2018. http://sadik-marinka.in.ua/2018/10/22/suchasni-pidhody-do-rozvytku-zvyaznog/ (дата звернення: 01.03.2025)

63. Сучасні прийоми розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Консультація для вихователів. (Квасилівський ЗДО): http://leleka.rv.ua/suchasni-pryyomy-rozvytku-zv-yaznogo-movlennya-doshkil-nykiv-konsul-taciya-dlya-vyhovateliv.html (дата звернення: 01.03.2025)

64. Тиндюк Н. Т. Педагогічні аспекти розвитку словника дітей дошкільного віку. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 1.45. С. 145-148. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1.

65. Толокно А., Ватаманюк Г. Педагогічні умови розвитку мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку. *Секція Педагогіки, початкової та дошкільної освіти.* 2024. С. 114 – 117 https://pedahohika.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/studzb_24_v18.pdf#page=114

66. Тріфонова О. Розвиток мовленнєвої діяльності у працях науковців. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2012/NiO_5_2012/metod/Trif.htm (дата звернення: 11.03.2025).

67. Фінь Н.М. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури. Ніжин : Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2021. 92 с.

68. Чепель Т. Особливості зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні проблеми спеціальної педагогіки, психології та фізичної терапії.* 2023. С. 104 – 107

69. Чуприна С. В. Екскурсія як засіб формування світогляду у дошкільників. *Всеосвіта*. 2020. https://vseosvita.ua/library/ekskursia-ak-zasib-formuvanna-svitogladu-u-doskilnikiv-200980.html

70. Шеремет М. К., Мартиненко І. В. Хрестоматія з логопедії : Навчальний посібник. Київ: КНТ, 2006. С. 360.

71. Шульга О. Психолого-педагогічний супровід мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Мова — кордон національної безпеки.* 2025. С. 166 – 174 http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/24784/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%BD_2025.pdf#page=166

72. Ткаченко Л.П., Михальчук Л.І., Калюжна Є.М., Перетяга Л.Є. Інноваційні підходи до мовленнєвого розвитку дитини у дошкільній і початковій освіті «Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)» 2024. Вип. № 10 (44). С. 1035-1043 file:///C:/Users/Users/Desktop/Вінниця/Мої%20публікації%202024-2025/Перспективи_та_інновації_10_44_2024_2dbbcb88_fa7a_4034_8800_dce9f572665a.pdf

73. Перетяга Л.Є., Матяш О. М. Використання інноваційних методів у процесі корекційної роботи з дітьми з порушеннями мовлення. Харківський природничий форум: V Міжнар. конф. молодих учених, Харків, 19–20 трав. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С.Сковороди [та ін.] ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук, І. А. Іонов, Д. В. Леонтьєв та ін.]. Харків, 2022. С. 131–133.

74. How are excursions benefitting my child? https://www.livingwaters.wa.edu.au/are-excursions-beneficial/

75. Why Excursions Are Important For Early Learning. https://treasuredtots.com.au/news/why-excursions-are-important-for-early-learning

76. Why Excursions are Important in Early Childhood Development? https://teddybearelc.com.au/why-excursions-are-important-in-early-childhood-development/

ДОДАТКИ

Додаток А

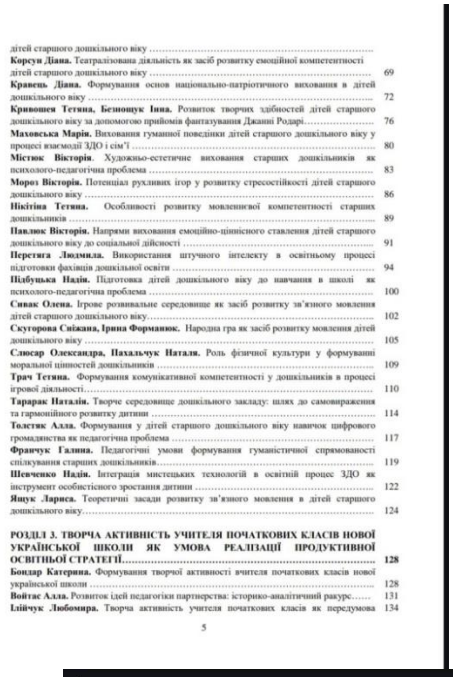
дітей старшого дошкільного віку 69
Корсун Діана. Театралізована діяльність як засіб розвитку емоційної компетентності дітей старшого дошкільного віку 72
Кравець Діана. Формування основ національно-патріотичного виховання в дітей дошкільного віку 76
Криворотенко Тетяна, Безпощук Інна. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку за допомогою прийомів фантазування Джанні Родарі 80
Маховська Марія. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії ЗДО і сім'ї 83
Містюк Вікторія. Художньо-естетичне виховання старших дошкільників як психолого-педагогічна проблема 86
Мороз Вікторія. Потенціал рухливих ігор у розвитку стресостійкості дітей старшого дошкільного віку 89
Нікітіна Тетяна. Особливості розвитку мовленнєвої компетентності старших дошкільників 91
Павлюк Вікторія. Напрями виховання емоційно-ціннісного ставлення дітей старшого дошкільного віку до соціальної дійсності 94
Перетяга Людмила. Використання штучного інтелекту в освітньому процесі підготовки фахівців дошкільної освіти 100
Підбуцька Надія. Підготовка дітей дошкільного віку до навчання в школі як психолого-педагогічна проблема 102
Синак Олена. Ігрове розвивальне середовище як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку 105
Скуторова Сніжана, Ірина Форманюк. Народна гра як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку 109
Слюсар Олександра, Пахальчук Наталя. Роль фізичної культури у формуванні моральної цінності дошкільників 110
Трач Тетяна. Формування комунікативної компетентності у дошкільників в процесі ігрової діяльності 114
Тараpак Наталія. Творче середовище дошкільного закладу: шлях до самовираження та гармонійного розвитку дитини 117
Толстик Алла. Формування у дітей старшого дошкільного віку навичок цифрового громадянства як педагогічна проблема 119
Франчук Галина. Педагогічні умови формування гуманістичної спрямованості спілкування старших дошкільників 122
Шевченко Надія. Інтеграція мистецьких технологій в освітній процес ЗДО як інструмент особистісного зростання дитини 124
Яцук Лариса. Теоретичні засади розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку 128

РОЗДІЛ 3. ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНОЇ ОСВІТНЬОЇ СТРАТЕГІЇ 128
Бондар Катерина. Формування творчої активності вчителя початкових класів нової української школи 128
Войтас Алла. Розвиток ідей педагогіки партнерства: історико-аналітичний ракурс 131
Лійчук Любомира. Творча активність учителя початкових класів як передумова 134

5

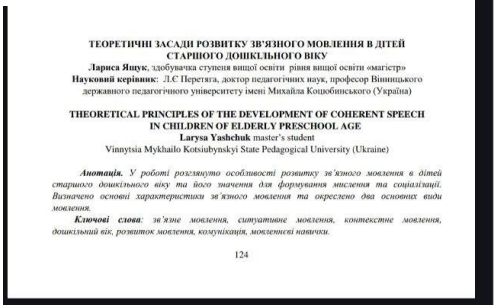
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Лариса Яцук, здобувачка ступеня вищої освіти рівня вищої освіти «магістр»
Науковий керівник: Л.Є Перетяга, доктор педагогічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна)

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE DEVELOPMENT OF COHERENT SPEECH IN CHILDREN OF ELDERLY PRESCHOOL AGE

Larysa Yashchuk master's student
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Анотація. *У роботі розглянуто особливості розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку та його значення для формування мислення та соціалізації. Визначено основні характеристики зв'язного мовлення та окреслено два основних види мовлення.*

Ключові слова: *зв'язне мовлення, ситуативне мовлення, контекстне мовлення, дошкільний вік, розвиток мовлення, комунікація, мовленнєві навички.*

124

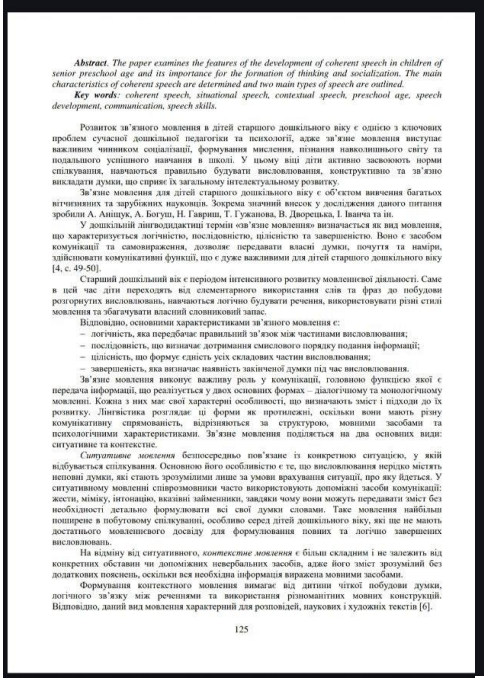
Abstract. *The paper examines the features of the development of coherent speech in children of senior preschool age and its importance for the formation of thinking and socialization. The main characteristics of coherent speech are determined and two main types of speech are outlined.*

Key words: *coherent speech, situational speech, contextual speech, preschool age, speech development, communication, speech skills.*

Розвиток зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку є однією з ключових проблем сучасної дошкільної педагогіки та психології, адже зв'язне мовлення виступає важливим чинником соціалізації, формування мислення, пізнання навколишнього світу та подальшого успішного навчання в школі. У цьому віці діти активно засвоюють норми спілкування, навчаються правильно будувати висловлювання, конструктивно та зв'язно викладати думки, що сприяє їх загальному інтелектуальному розвитку.

Зв'язне мовлення для дітей старшого дошкільного віку є об'єктом вивчення багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема значний внесок у дослідження даного питання зробили А. Аніщук, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Гужанова, В. Дворецька, І. Іваниа та ін.

У дошкільній лінгводидактиці терміни «зв'язне мовлення» визначається як вид мовлення, що характеризується логічністю, послідовністю, цілісністю та завершеністю. Воно є засобом комунікації та самовираження, дозволяє передавати власні думки, почуття та наміри, здійснювати комунікативні функції, що є дуже важливими для дітей старшого дошкільного віку [4, с. 49-50].

Старший дошкільний вік є періодом інтенсивного розвитку мовленнєвої діяльності. Саме в цей час діти переходять від елементарного використання слів та фраз до побудови розгорнутих висловлювань, навчаються логічно будувати речення, використовувати різні стилі мовлення та збагачувати власний словниковий запас.

Відповідно, основними характеристиками зв'язного мовлення є:
- логічність, яка передбачає правильний зв'язок між частинами висловлювання;
- послідовність, що визначає дотримання смислового порядку подання інформації;
- цілісність, що формує єдність усіх складових частин висловлювання;
- завершеність, яка визначає наявність закінченої думки під час висловлювання.

Зв'язне мовлення виконує важливу роль у комунікації, головною функцією якої є передача інформації, що реалізується у двох основних формах – діалогічному та монологічному мовленні. Кожна з них має свої характерні особливості, що визначають зміст і підходи до їх розвитку. Лінгвістика розглядає ці форми як протилежні, оскільки вони мають різну комунікативну спрямованість, відрізняються за структурою, мовними засобами та психологічними характеристиками. Зв'язне мовлення поділяється на два основних види: ситуативне та контекстне.

Ситуативне мовлення безпосередньо пов'язане із конкретною ситуацією, у якій відбувається спілкування. Основною його особливістю є те, що висловлювання нерідко містять неповні думки, які стають зрозумілими лише за умови врахування ситуації, про яку йдеться. У ситуативному мовленні співрозмовники часто використовують допоміжні засоби комунікації: жести, міміку, інтонацію, вказівні займенники, завдяки чому вони можуть передавати зміст без необхідності детально формулювати всі свої думки словами. Таке мовлення найбільш поширене в побутовому спілкуванні, особливо серед дітей дошкільного віку, які ще не мають достатнього мовленнєвого досвіду для формулювання повних та логічно завершених висловлювань.

На відміну від ситуативного, *контекстне мовлення* є більш складним і не залежить від конкретних обставин чи допоміжних невербальних засобів, адже його зміст зрозумілий без додаткових пояснень, оскільки вся необхідна інформація виражена мовними засобами.

Формування контекстного мовлення вимагає від дитини чіткої побудови думки, логічного зв'язку між реченнями та використання різноманітних мовних конструкцій. Відповідно, даний вид мовлення характерний для розповідей, наукових і художніх текстів [6].

125

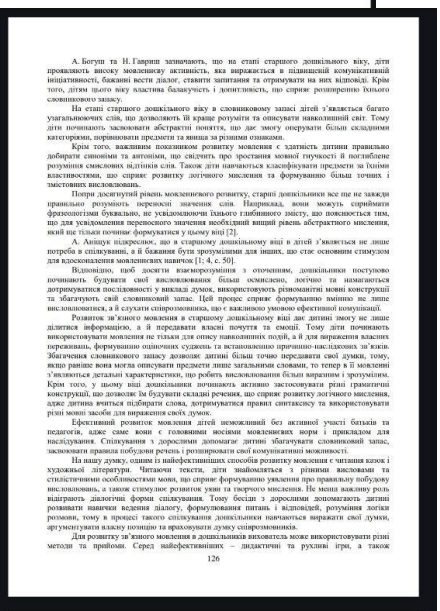
А. Богуш та Н. Гавриш зазначають, що на етапі старшого дошкільного віку, діти проявляють високу мовленнєву активність, яка виражається в підвищеній комунікативній ініціативності, бажанні вести діалог, ставити запитання та отримувати на них відповіді. Крім того, дітям цього віку властива балакучість і допитливість, що сприяє розширенню їхнього словникового запасу.

На етапі старшого дошкільного віку в словниковому запасі дітей з'являється багато узагальнюючих слів, що дозволяють їй краще розуміти та описувати навколишній світ. Тому діти починають засвоювати абстрактні поняття, що дає змогу оперувати більш складними категоріями, порівнювати предмети та явища за різними ознаками.

Крім того, важливим показником розвитку мовлення є здатність дитини правильно добирати синоніми та антоніми, що свідчить про зростання мовної гнучкості й поглиблене розуміння смислових відтінків слів. Також діти навчаються класифікувати предмети за їхніми властивостями, що сприяє розвитку логічного мислення та формуванню більш точних і змістовних висловлювань.

Попри досягнутий рівень мовленнєвого розвитку, старші дошкільники все ще не завжди правильно розуміють переносні значення слів. Наприклад, вони можуть сприймати фразеологізми буквально, не усвідомлюючи їхнього глибинного змісту, що пояснюється тим, що для усвідомлення переносного значення необхідний вищий рівень абстрактного мислення, який не тільки почнає формуватися у цьому віці [2].

А. Аніщук підкреслює, що в старшому дошкільному віці в дітей з'являється не лише потреба в спілкуванні, а й бажання бути зрозумілими для інших, що стає основним стимулом для вдосконалення мовленнєвих навичок [1; 4, с. 50].

Відповідно, щоб досягти взаєморозуміння з оточенням, дошкільники поступово починають будувати свої висловлювання більш осмислено, логічно та намагаються дотримуватися послідовності у викладі думок, використовують різноманітні мовні конструкції та збагачують свій словниковий запас. Цей процес сприяє формуванню вміння не лише висловлюватися, а й слухати співрозмовника, що є важливою умовою ефективної комунікації.

Вплив розвитку зв'язного мовлення в старшому дошкільному віці дає дитині змогу не лише ділитися інформацією, а й передавати власні почуття та емоції. Тому діти починають використовувати мовлення не тільки для опису навколишніх подій, а й для вираження власних переживань, формуванню оціночних суджень та встановленню причинно-наслідкових зв'язків. Збагачення словникового запасу дозволяє дитині більш точно передавати свої думки, тому, якщо раніше вона могла описувати предмети лише загальними словами, то тепер в її мовленні з'являються детальні характеристики, що робить висловлювання більш виразним і зрозумілим. Крім того, у цьому віці дошкільники починають активно застосовувати різні граматичні конструкції, що дозволяє їм будувати складні речення, що сприяє розвитку логічного мислення, адже дитина вчиться підбирати слова, дотримуватися правил синтаксису та використовувати різні мовні засоби для вираження своїх думок.

Ефективний розвиток мовлення дітей неможливий без активної участі батьків та педагогів, адже саме вони є головними носіями мовленнєвих норм і прикладом для наслідування. Спілкування з дорослими допомагає дитині збагачувати словниковий запас, засвоювати правила побудови речень і розширювати свої комунікативні можливості.

На нашу думку, одним із найефективніших способів розвитку мовлення є читання казок і художньої літератури. Читаючи тексти, діти знайомляться з різними виразами та стилістичними особливостями мови, що сприяє формуванню уявлення про правильну побудову висловлювань, а також стимулює розвиток уяви та творчого мислення. Не менш важливу роль відіграють дидактичні форми спілкування. Тому бесіди з дорослими допомагають дитині розвивати навички ведення діалогу, формулювання питань і відповідей, розумінню логіки розмови, тому в процесі такого спілкування дошкільники навчаються виражати свої думки, аргументувати власну позицію та враховувати думку співрозмовників.

Для розвитку зв'язного мовлення в дошкільників вихователь може використовувати різні методи та прийоми. Серед найефективніших – дидактичні та рухливі ігри, а також

126

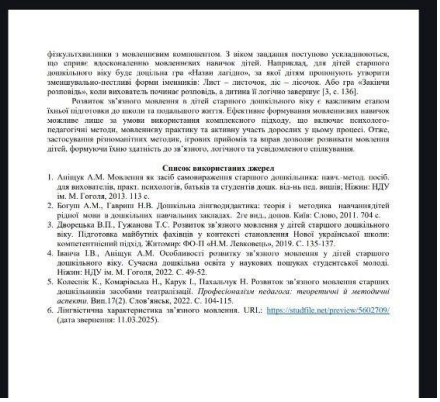
фізкультхвилинки з мовленнєвим компонентом. З віком завдання поступово ускладнюються, що сприяє вдосконаленню мовленнєвих навичок дітей. Наприклад, для дітей старшого дошкільного віку буде доцільна гра «Назви лагідно», за якої дітям пропонують утворити зменшувально-пестливі форми іменників: Лист – листочок, ліс – лісочок. Або гра «Закінчи розповідь», коли вихователь починає розповідь, а дитина її логічно завершує [3, с. 136].

Розвиток зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку є важливим етапом їхньої підготовки до школи та подальшого життя. Ефективне формування мовленнєвих навичок можливе лише за умови використання комплексного підходу, що включає психолого-педагогічні методи, мовленнєву практику та активну участь дорослих у цьому процесі. Отже, застосування різноманітних методик, ігрових прийомів та вправ дозволяє розвивати мовлення дітей, формуючи їхню здатність до зв'язного, логічного та усвідомленого спілкування.

Список використаних джерел

1. Аніщук А.М. Мовлення як засіб самовираження старшого дошкільника: навч.-метод. посіб. для вихователів, практ. психологів, батьків та студентів дошк. від-нь пед. вишів; Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 113 с.
2. Богуш А.М., Гаврилюк Н.В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. 2ге вид., допов. Київ: Слово, 2011. 704 с.
3. Дворецька В.П., Гужанова Т.С. Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Підготовка майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: компетентнісний підхід. Житомир: ФО-П «Н.М. Левковець», 2019. С. 135-137.
4. Іваниа І.В., Аніщук А.М. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 49-52.
5. Колесник К., Комарніська Н., Карук І., Пахальчук Н. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами театралізації. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Вип.17(2). Слов'янськ, 2022. С. 104-115.
6. Лінгвістична характеристика зв'язного мовлення. URL: https://studfile.net/preview/5602709/ (дата звернення: 11.03.2025).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
КНЗ «ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ»
ГОНЧАРЕНКО ЦЕНТР УМАНЬ
УМАНСЬКА ПОЧАТКОВА ШКОЛА №1 УМАНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЯСЛА-САДОК КОМБІНОВАНОГО ТИПУ №12, М. УМАНЬ
ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЯСЛА-САДОК КОМБІНОВАНОГО ТИПУ № 31, М. УМАНЬ
КОДИМСЬКИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (ЯСЛА-САДОК) «ТЕРЕМОК»
КОДИМСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ, М. КОДИМА
ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ № 9 «БАРВИСТИЙ ВІНОЧОК»
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВІЛЬШАНСЬКИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (ДИТЯЧИЙ САДОК) «РОМАШКА» ВІЛЬШАНСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ ЗВЕНИГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ТРОЇЦЬКА СПЕЦІАЛЬНА ШКОЛА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
СОБОРНЕНСЬКИЙ ЛІЦЕЙ БЕССАРАБСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ЛІЦЕЙ №13

ПРОГРАМА

VII Всеукраїнської науково-практичної конференції:

«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї»

24 вересня 2025 року

м. Умань

Долгова О. М., Дука Т. М. Вплив предметно-практичної діяльності на формування довільної поведінки у дітей молодшого дошкільного віку 80
Драган Л. Г., Підлипняк І. Ю., Дука Т. М. Специфіка організації педагогічного процесу в умовах різновікових груп 84
Дука Т. М. Формування читацького інтересу в дітей дошкільного віку засобами інноваційних технологій 91
Дунаєва О. А., Іщенко Л. В. Використання інноваційних технологій формування пізнавальної активності на заняттях математики у старших дошкільників у ЗДО 97
Дячук А. О., Кривошея Т. М., Хвилинки милування природою як засіб естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку 102
Журавко Т. В. Мандалотерапія у роботі з дітьми дошкільного віку з/без особливих освітніх потреб 108
Гаврилюк С. М. Педагогічні умови формування моральних якостей дітей дошкільного віку, що сприяють дружніх взаємин 111
Зубко О. С. Виклики толерантності в умовах війни 114
Кара О. М. Особливості використання сенсорних ігор у роботі з дитиною з особливими освітніми потребами 118
Карнаух Л. П. Особливості організації освітнього процесу здобувачів сучасних закладів вищої освіти на засадах студентоцентрованого підходу 123
Козярчук Л. С., Перетяга Л. Є., Колош Р. К., Карук І. В. Інноваційні технології для розвитку мовлення у дітей дошкільного віку 126
Коротуненко Д. О., Авраменко О. О. Костенко Ю.О., Кравчук Н. П. Впровадження практичних методів екологічного виховання у роботі з дітьми дошкільного віку 132
Кучінська А. А., Карнаух Л. П. Інноваційні технології як засіб розвитку допитливості у дітей дошкільного віку 138
Кушнір В. А., Карнаух Л. П. Спілкування дітей з дорослими як підґрунтя соціального розвитку дошкільника 148
Запровадження технології «Лялька як персона» як засобу мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку вітчизняними педагогами та зарубежем 151

Козярчук Л. С.
здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник: Перетяга Л. Є.
доктор педагогічних наук,
професор кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Система дошкільної освіти неодноразово звертала увагу на проблему розвитку мовлення у дітей дошкільного віку [5]. Мовлення є однією з ключових психічних функцій людини [3]. Педагоги мають ставити перед собою завдання стимулювання мовної та розумової діяльності, розвитку сенсорних процесів і функцій, які становлять основу формування мовлення дітей дошкільного віку.

У новій редакції БКДО розвиток мовленнєвої компетентності дитини визначено як один із основних освітніх напрямів. Основний акцент зроблено не на вирішенні окремих завдань, а на комплексному підході до розвитку мовлення дітей дошкільного віку [1]. Саме тому надзвичайно важливо розробляти та впроваджувати нові методи й підходи до розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Сучасний темп життя, активне використання цифрових технологій, зміни у способі спілкування у родині та дитячому середовищі створюють нові виклики для розвитку мовлення. Традиційні методи навчання не завжди враховують індивідуальні потреби дітей та не забезпечують достатньої мотивації для активного мовленнєвого спілкування. Саме тому впровадження інноваційних технологій є надзвичайно актуальним завданням. Вони дозволяють створювати інтерактивне та ігрове середовище, адаптоване до рівня кожної дитини, стимулювати пізнавальний інтерес, розвивати мовленнєві навички у різних формах – усній, письмовій, слуховій та креативній [6].

Дослідження і впровадження сучасних інноваційних технологій у дошкільній освіті сприяє розвитку мовлення та забезпечує комплексний розвиток особистості дитини, підвищує ефективність навчально-виховного процесу та відповідає вимогам сучасної освіти.

Інноваційні технології – це новітні методи, прийоми, засоби та програми навчання, що спрямовані на підвищення ефективності освітнього процесу та врахування індивідуальних особливостей дітей [4]. У контексті розвитку мовлення у дітей дошкільного віку інноваційні технології можна розглядати як комплекс інтерактивних, творчих та мультимедійних підходів, які стимулюють розвиток словникового запасу, граматичних навичок, зв'язного мовлення та комунікативних умінь.

Важливо зазначити, що інноваційні технології не обмежуються використанням сучасних гаджетів чи комп'ютерних програм. Вони включають інтеграцію ігрових технологій, театралізованих занять, мультимедійних вправ, казкотерапії та інтерактивних вправ на розвиток мовлення. Головна їхня мета – зробити навчання більш мотивуючим, доступним і приємним для дитини, формуючи при цьому активну мовленнєву діяльність.

Застосування інноваційних технологій у дошкільній освіті дає змогу:

- індивідуалізувати навчання, тобто адаптувати завдання до рівня розвитку кожної дитини;
- стимулювати активне мовлення через рольові ігри, інтерактивні вправи, мультимедійні завдання;
- розвивати творче та критичне мислення;
- формувати здатність комбінувати слова, будувати зв'язні речення та створювати власні висловлювання;
- підвищувати мотивацію до навчання;
- робити процес пізнання цікавим, емоційно забарвленим та інтерактивним.

У ранньому дошкільному віці позитивний результат у розвитку мовлення дає використання таких інноваційних технологій, як: мнемотаблиці,

мнемодоріжки, картки Проппа, кільця Луллія та використання сухого басейну [4].

У молодшому дошкільному віці основна мета у розвитку мовлення полягає в формуванні первинних мовленнєвих навичок, розширення активного словникового запасу та розвитку здатності до простого висловлювання. Інноваційні технології для молодшого дошкільного віку включають використання ігрових методик, зокрема сюжетно-рольових ігор, де дитина відтворює побутові ситуації та взаємодіє з однолітками, а також дидактичні вправи, такі як складання карток із предметами та з'єднання слів з картинками.

Активно застосовуються мультимедійні вправи, аудіо- та відеоказки, що знайомлять дітей з новими словами та простими реченнями, музично-ритмічні вправи для розвитку фонематичного слуху та інтонаційної виразності. Ефективними є маніпуляції з предметами, такими як пластилін, піщані та водні ігри, які супроводжуються словесними інструкціями, а також використання сенсорних панелей і планшетів з інтерактивними програмами для розпізнавання звуків і образів.

Діти середнього дошкільного віку починають формувати складніші мовленнєві конструкції, з'являється здатність до розповіді, опису дій та явищ. Інноваційні технології для середнього дошкільного віку включають:

- інтерактивні навчальні програми та додатки;
- вправи на розвиток граматичних структур через ігрові завдання;
- електронні інтерактивні книги з аудіо супроводом, що сприяють розвитку зв'язного мовлення;

– електронні інтерактивні книги з аудіо супроводом, що сприяють розвитку зв'язного мовлення;

– рольові ігри, де діти розігрують невеликі сценки, відтворюють казки або створюють власні історії;

– проєктна діяльність у міні-групах;

– спільне створення міні-книг, плакатів, колажів з підписами та описами;

– використання фото та відео для обговорення спільних дій та подій, що стимулює зв'язне мовлення [2].

Для старших дошкільників головне завдання – формування повноцінного зв'язного мовлення, розвиток креативності, логічного мислення та готовності до навчання у школі. У старшому дошкільному віці активно використовуються такі методи розвитку мовлення, як «Асоціативна квітка», «Словниковий ланцюжок», «Мовленнєвий колаж» тощо.

Метод «Асоціативна квітка» є ефективним інструментом розвитку зв'язного мовлення та словникового запасу. Його суть полягає в тому, що у центрі аркуша або дошки зображується основне поняття або слово, яке є темою заняття. Діти навколо центрального слова додають «пелюстки» асоціації, пов'язані з цим поняттям. Кожна пелюстка може містити одне слово, коротке речення або малюнок, який пояснює асоціацію.

Цей метод дозволяє дітям старшого дошкільного віку розширювати виражати свої думки у логічній послідовності та розвивати творче мислення. Вихователь стимулює дітей ставити запитання, пояснювати свої асоціації та складати короткі розповіді на основі «квітки». Використання цього прийому робить заняття інтерактивним і цікавим, розвиваючи здатність дітей до аналізу та систематизації інформації.

Метод «Словниковий ланцюжок» спрямований на розвиток зв'язного мовлення та активного словникового запасу. Діти по черзі додають слова, пов'язані з певною темою або сюжетом, створюючи «ланцюжок». Наприклад, тема «Осінь»: одна дитина говорить «листок», наступна додає «вітер», потім «дощ» тощо. Діти повинні не просто складати прості речення, а пояснювати чому вони обрали саме це слово.

За допомогою методу «Мовленнєвий колаж» діти створюють колаж на задану тему, використовуючи картинки, вирізки з журналів або власні малюнки. Кожен елемент колажу супроводжується словесним описом, коротким реченням або розповіддю про те, що зображено. Зі старшими дошкільниками також використовуються такі інноваційні методи, як:

«Мікрофон», «Дебати», «Передбачення», «Спігова куля», «Уявна картина», «Синтез думок», «Коло ідей», «Дерево рішень» тощо [7].

Велике значення у розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку відіграють мультимедійні вправи. Вони передбачають роботу з різними електронними ресурсами, такими як відео, аудіо, інтерактивні презентації чи освітні програми. До прикладу, сервіс LearningApps.org є потужним інструментом для розвитку мовлення у дітей дошкільного віку. Цей онлайн-ресурс дозволяє створювати інтерактивні вправи, які сприяють розвитку мовленнєвих навичок через ігрові та мультимедійні методи [8].

Таким чином, розвиток мовлення у дітей дошкільного віку є надзвичайно важливим етапом формування особистості, підготовки до навчання та соціальної адаптації. Використання інноваційних технологій – різноманітних ігрових методик, мультимедійних вправ, інтерактивних платформ та творчих прийомів дозволяє значно підвищити ефективність мовленнєвого розвитку. Ці методики сприяють розширенню словникового запасу, розвитку креативності та логічного мислення, а також підвищують мотивацію дітей до навчання.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з пошуком і науковим обґрунтуванням ефективності нових інноваційних технологій у розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Особливу увагу доцільно приділити вивченню можливостей штучного інтелекту та адаптивних освітніх платформ, які здатні враховувати індивідуальні потреби дитини, створювати персоналізовані траєкторії мовленнєвого розвитку та забезпечувати інтерактивний зворотний зв'язок.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Київ: Редакція журналу «Вихователь-методист дошкільного навчального закладу». 2021. 28 с.

2. Карпова О. О. Формування мовленнєвої компетентності дошкільників. *Збірник студент. наук. праць*. 2019. Вип. 2 (12). С. 37–43.

3. Куренкова А. Інноваційні технології мовленнєвого розвитку дітей з ЗНМ в роботі вчителя-логопеда. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. С. 248–254.

4. Мишолов Н. В. Використання інноваційних технологій задля розвитку мовлення дошкільників. *Вісник Науково-методичного центру «Формування національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти»* 2016. С. 30.

5. Ткаченко Л. П., Михальчук Л. І., Калюжна Є. М., Перетята Л. Є. Інноваційні підходи до мовленнєвого розвитку дитини у дошкільній і початковій освіті. *«Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)»*. 2024. Вип. № 10 (44). С. 1035–1043.

6. Шевченко І. М. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2017. №. 1 (3). С. 165–166.

7. Яворська С. Розвиток мовленнєвотворчої діяльності дошкільників. Освітні обрії. 2019. Т. 49. №. 2. С. 41–44.

8. LearningApps.org: official site. URL: https://learningapps.org/index.php?overview&s=&category=0&tool (дата звернення: 20.09.2025).

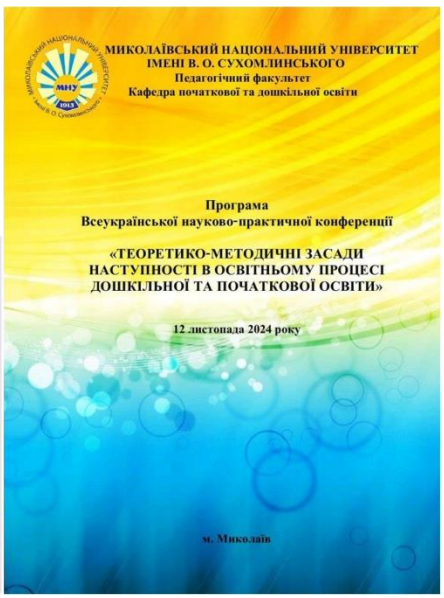

КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ І СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ
Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю
ДОШКІЛЬНА І СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: ТЕНДЕНЦІЇ, ІДЕЇ, МОЖЛИВОСТІ
29 травня 2025 року
10:00 - 17:00
Конференція відбудеться у змішаному форматі: офлайн та онлайн (Google Meet)
Центр інноваційних освітніх технологій «PNU EcoSystem» (м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, к. 233
Посилання на відеодзвінок: https://meet.google.com/wte-szds-qsk

Funded by the European Union
Erasmus + UA
Jean Monnet Module
СЕРТИФІКАТ
№ Мк-2025-245
засвідчує, що
Лариса Ящук
взяла участь у роботі IX Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"
в рамках проєктів програми Еразмус + Модуль Jean Monnet
101085267 — SEEDUE4UA — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
101085248 — PEGEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
26-27 березня 2025 року, м.Вінниця
Тривалість 15 год / 0,5 кредита ECTS
Інформація про конференцію
Проф. Наталія Лазаренко,
ректор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет дошкільної та спеціальної освіти
Кафедра психології та педагогіки розвитку дитини

СЕРТИФІКАТ

цим засвідчує участь

Козярчук Л. С.

у VII Всеукраїнській науково-практичній конференції

«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї»

(6 академічних годин)

В. о. декана
факультету дошкільної
та спеціальної освіти

Олена ДУДНИК

24 вересня 2025 р. м. Умань

Додаток Б

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ ТА ВИХОВАТЕЛІВ

Інструкція:

Шановні батьки та педагоги!

Пропонуємо Вам взяти участь в анкетуванні, яке має на меті виявити наявні форми й методи стимулювання мовленнєвої активності дітей у домашньому середовищі та в умовах дошкільного закладу. Ваші відповіді допоможуть визначити основні труднощі та потреби дітей у розвитку зв'язного мовлення, а також покращити роботу в цьому напрямку. Будь ласка, уважно прочитайте запитання та дайте відповіді, які найбільше відповідають вашій думці або практичному досвіду. У випадку закритих запитань оберіть один або кілька варіантів відповіді, де це передбачено. Якщо потрібно, дайте розгорнуту відповідь у вільній формі. Анкета анонімна. Отримані результати будуть використані лише з науково-практичною метою.

№	Питання	Варіанти відповіді
1	Чи приділяєте ви увагу розвитку мовлення дитини вдома?	□ Так □ Ні
2	Які форми роботи ви використовуєте для стимулювання мовлення дитини? (можна обрати кілька варіантів)	□ Читання книг □ Бесіди □ Ігри з правилами □ Перегляд і обговорення мультфільмів □ Інше (вкажіть): _____
3	Як часто ви читаєте дитині художню літературу?	□ Щодня □ Кілька разів на тиждень □ Рідко □ Ніколи
4	Чи заохочуєте ви дитину переказувати прослухані або прочитані тексти?	□ Завжди □ Іноді □ Ні
5	Наскільки активно дитина бере участь у	□ Дуже активно

	діалогах під час спілкування в родині?	□ Помірно активно □ Пасивно □ Не бере участі
6	Чи виникають у дитини труднощі з побудовою розповідей, переказів?	□ Часто □ Іноді □ Рідко □ Ніколи
7	Які саме труднощі ви помічаєте у мовленні дитини? (можна обрати кілька варіантів)	□ Бідний словниковий запас □ Неправильна побудова речень □ Труднощі у вимові звуків □ Невміння зв'язно викладати думку □ Інше (вкажіть): _____
8	Чи потребує дитина додаткової підтримки у розвитку мовлення?	□ Так □ Ні □ Важко сказати
9	Які види ігор ви використовуєте для розвитку мовлення дитини?	□ Сюжетно-рольові ігри □ Дидактичні ігри □ Театралізовані ігри □ Настільно-друковані ігри □ Інше (вкажіть): _____
10	Чи відвідує дитина заняття з розвитку мовлення у дошкільному закладі?	□ Так, регулярно □ Інколи □ Ні
11	Як ви оцінюєте рівень розвитку мовлення вашої дитини?	□ Високий □ Середній □ Низький
12	Яку роль відіграє сім'я у формуванні мовленнєвої компетентності дитини?	□ Визначальну □ Допоміжну (основна роль належить закладу освіти) □ Важко сказати
13	Чи співпрацюєте ви з педагогами щодо розвитку мовлення дитини?	□ Так, постійно □ Іноді □ Ні

14	Які труднощі у співпраці з педагогами ви відчуваєте?	□ Немає труднощів □ Недостатня поінформованість □ Відсутність часу □ Інше (вкажіть): _____
15	Які, на вашу думку, заходи могли б покращити мовленнєвий розвиток дитини?	Ваша відповідь: _____

Ключі для оцінки результатів анкети

Аспекти оцінки:

1. **Формування мовленнєвого середовища вдома**
   - Питання: 1, 2, 3, 5, 9, 12
   - Високий рівень: регулярне читання, активні бесіди, використання різних форм роботи та ігор.
   - Середній рівень: використання окремих методів, але несистематично.
   - Низький рівень: рідке використання або відсутність стимулювання мовлення.
2. **Активність дитини у спілкуванні**
   - Питання: 4, 5, 6
   - Високий рівень: активна участь у діалогах, регулярні перекази, відсутність труднощів.
   - Середній рівень: час від часу бере участь, виникають окремі труднощі.
   - Низький рівень: пасивна участь, систематичні проблеми у спілкуванні.
3. **Виявлення труднощів у мовленнєвому розвитку**
   - Питання: 6, 7, 8, 11
   - Наявність труднощів: потреба у підтримці, низька оцінка рівня мовлення, часті труднощі з розповідями.
4. **Співпраця сім'ї та педагогів**
   - Питання: 13, 14

- Активна співпраця: регулярний контакт з вихователями, відсутність труднощів.
- Пасивна співпраця: періодична взаємодія або її відсутність, наявність бар’єрів.

5. **Потреба в додаткових заходах розвитку мовлення**
   - Питання: 15
   - Важливо звернути увагу на пропозиції батьків і педагогів для формування рекомендацій та плану роботи.

Додаток В

Методика «Назви іграшки та предмети»

Мета методики: Дослідження рівня сформованості активного словника у дітей дошкільного віку. Методика спрямована на виявлення вміння дітей правильно впізнавати та називати знайомі об’єкти, що оточують їх у повсякденному житті, зокрема іграшки, предмети побуту, речі особистого користування тощо.

Завдання:

Дитині пропонують назвати 20 зображень або реальних предметів. Це можуть бути як предмети, якими дитина користується щодня, так і ті, що мають для неї пізнавальний або емоційний інтерес (наприклад: лялька, м'яч, автомобіль, ложка, книга, телефон, квітка, годинник, парасолька тощо).

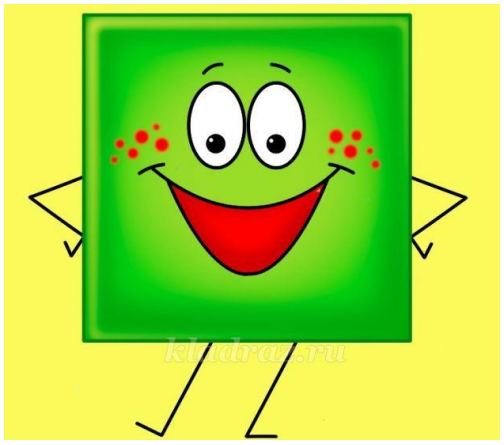

Рис. 1 Малюнки до методики

- Дослідник по черзі демонструє кожне зображення або предмет і ставить запитання: **«Що це?»**
- Від дитини очікується чітка, правильна відповідь – назва предмета одним словом.
- За потреби допускається повторне запитання або підказка (у складних випадках), але це враховується при оцінюванні.

Процедура проведення:

1. Дослідження проводиться індивідуально, у знайомій та комфортній для дитини обстановці.
2. Дитині пояснюють завдання простою мовою: «Зараз я тобі покажу картинки або предмети. Якщо ти знаєш, що це таке, скажи мені, як воно називається».
3. Дослідник записує всі відповіді дитини, фіксуючи правильність, точність і своєчасність реакції.

Оцінювання результатів

Кожна відповідь оцінюється за трьома критеріями:

1. Правильність назви
2. Точність відповіді (конкретність терміна)
3. Швидкість реакції (без довгих пауз і сумнівів)

Система балів:

- 2 бали – відповідь правильна, чітка, без пауз, додаткових запитань або допомоги.
- 1 бал – відповідь правильна, але з паузою або після додаткового стимулювання (наприклад, уточнюючого запитання: «Подивись уважніше. Що це?»).
- 0 балів – відповідь неправильна, предмет названий невірно або дитина взагалі не дала відповіді.

Інтерпретація результатів:

- 36–40 балів – високий рівень розвитку активного словника, дитина легко орієнтується у знайомих поняттях і предметах.
- 26–35 балів – середній рівень розвитку активного словника, дитина знає більшість назв, але може мати труднощі з менш знайомими предметами або потребує додаткових стимулів.
- 25 балів і менше – низький рівень розвитку активного словника, спостерігається обмеженість словникового запасу, можливі мовленнєві труднощі.

Додаткові спостереження:

Під час проведення методики фіксуються додаткові ознаки:

- Наявність граматичних помилок у відповідях (наприклад, неправильні закінчення або узгодження).
- Випадки використання узагальнених понять замість конкретних назв (наприклад, «звір» замість «ведмідь»).
- Рівень мовленнєвої активності дитини, її зацікавленість завданням, емоційна реакція на запитання.

Додаток Г

Методика «Опиши улюблену іграшку»

Мета методики:

Оцінити рівень сформованості в дітей уміння будувати зв'язне описове мовлення, виявити здатність до логічної структуризації висловлювання, використання різноманітних граматичних конструкцій та активного словникового запасу.

Процедура проведення:

Дитині пропонується завдання описати свою улюблену іграшку. Перед початком виконання вправи дорослий (педагог, психолог або дослідник) коротко пояснює, що потрібно детально розповісти про цю іграшку так, щоб слухач міг чітко уявити її зовнішній вигляд, зрозуміти, чим вона цікава, як з нею можна гратися. За необхідності задаються допоміжні питання для стимуляції мовленнєвої активності, але не для підказування конкретних відповідей.

Приклад формулювання завдання:

"Розкажи мені про свою улюблену іграшку. Як вона виглядає? Якого вона кольору? З чого зроблена? Що тобі в ній подобається? Як ти з нею граєшся? Чому саме вона твоя улюблена?"

Структура висловлювання (орієнтовний план):

1. Назва іграшки.
2. Опис зовнішнього вигляду (розмір, форма, колір, матеріал).
3. Опис функцій або способів використання (як із нею грають, що вона вміє робити).
4. Вираження емоційного ставлення до іграшки (чому подобається, які почуття викликає).
5. Інші цікаві деталі або історії, пов'язані з цією іграшкою.

Критерії оцінювання:

Оцінювання здійснюється за кількома параметрами. Для кожного критерію передбачається бальна шкала (від 0 до 2 балів), де:

- 0 балів – відсутність проявів або недостатній рівень сформованості навички.
- 1 бал – часткова сформованість, поодинокі правильні прояви.
- 2 бали – повна сформованість, систематичне використання.

1. ***Структурованість висловлювання***
    - 0 балів – висловлювання хаотичне, без чіткої послідовності.
    - 1 бал – часткова логічність, деякі елементи плану присутні, але немає цілісності.
    - 2 бали – чітка структура, логічна послідовність розповіді.
2. ***Повнота опису (характеристики і властивості іграшки)***
    - 0 балів – опис мінімальний або відсутній.
    - 1 бал – описано 1-2 характеристики або властивості.
    - 2 бали – детальний опис зовнішнього вигляду, функцій, властивостей.
3. ***Використання граматичних конструкцій***
    - 0 балів – елементарні прості речення, багато помилок.
    - 1 бал – використання простих і деяких складних речень, поодинокі помилки.
    - 2 бали – граматично правильне мовлення, використання складних речень, узгодження.
4. ***Лексичне багатство (словниковий запас)***
    - 0 балів – бідний словниковий запас, повторення одних і тих самих слів.
    - 1 бал – наявні прикметники, дієслова, але лексика обмежена.
    - 2 бали – використання різноманітної лексики, описові слова, емоційно забарвлені вислови.
5. ***Емоційна виразність і ставлення до іграшки***
    - 0 балів – відсутність емоційного залучення або байдужість.
    - 1 бал – помірне вираження емоцій, одне-два оціночних судження.

- 2 бали – чітке емоційне ставлення, вираження почуттів, аргументоване пояснення, чому іграшка важлива.

Максимальна сума балів:

За всіма критеріями дитина може отримати від 0 до 10 балів.

Інтерпретація результатів:

- 8–10 балів – високий рівень розвитку зв’язного мовлення, сформовані навички опису.
- 5–7 балів – середній рівень, є певні недоліки, що потребують корекції.
- 0–4 бали – низький рівень, потрібна цілеспрямована робота над розвитком мовленнєвих навичок.

Додаток Г

Методика «Розкажи казку»

Мета методики:

Виявлення рівня сформованості у дошкільників уміння складати зв'язний текст-розповідь, що передбачає логічність, послідовність викладення, мовленнєву виразність і граматичну правильність мовлення. Досліджується здатність дитини до творчого мислення, уяви та мовленнєвого оформлення власних думок.

Процедура проведення:

Дитині пропонується скласти казку за запропонованою серією сюжетних ілюстрацій (від 3 до 6 малюнків) або придумати власну розповідь за обраною темою. Можливий вибір між готовими сюжетами або самостійне створення нового сюжету за власним задумом. Дорослий спонукає дитину до розповіді запитаннями, якщо це необхідно, але не підказує змісту.

Перед початком роботи дитині надають коротку інструкцію:

- «Поглянь на малюнки й склади казку, яка могла б відбутися з цими героями».
- Або: «Придумай свою казку й розкажи мені її».

Тривалість завдання – орієнтовно 10–15 хвилин.

Завдання для дитини:

1. Скласти зв'язну розповідь за серією картинок або власним задумом.
2. Передати хід подій у логічній послідовності.
3. Використати мовні засоби, що роблять казку цікавою та образною (епітети, порівняння, прямі висловлювання персонажів тощо).
4. Завершити казку логічним висновком або мораллю (за бажанням дитини).

Критерії оцінювання та бальна система (максимум – 12 балів):

Критерій	Бал	Опис
1. Структурна цілісність розповіді	0–3	0 – відсутня цілісна розповідь; 1 – наявні частини, але без єдності; 2 – помірно зв'язно; 3 – розповідь має чітку структуру (початок, розвиток, кінець).
2. Логічність і послідовність викладення	0–3	0 – немає послідовності; 1 – часткова логіка викладення; 2 – допущено незначні порушення логіки; 3 – повна логічна послідовність подій.
3. Мовне оформлення (лексика, граматика)	0–3	0 – грубі помилки, мова невиразна; 1 – багато помилок, мова бідна; 2 – є незначні помилки, мова достатньо виразна; 3 – правильне, різноманітне мовлення, використання виразних засобів.
4. Творчий підхід, оригінальність сюжету	0–3	0 – відсутність творчих елементів; 1 – мінімальні прояви уяви; 2 – виявлена уява, є цікаві моменти; 3 – оригінальна, самостійно побудована казка з яскравими деталями.

Інтерпретація результатів:

- 10–12 балів – високий рівень: дитина складає цілісну, логічну, цікаву казку з багатим мовленням і вираженою творчістю.
- 7–9 балів – середній рівень: дитина складає розповідь, що має чітку структуру, але можливі деякі порушення послідовності або бідність мовних засобів.
- 4–6 балів – достатній рівень: є окремі логічні фрагменти, розповідь недостатньо структурована, мова проста.
- 0–3 бали – низький рівень: розповідь фрагментарна, логічно не побудована, дитина не володіє достатніми мовними засобами для створення казки.

Додаток Д

План екскурсії до Вінницького обласного краєзнавчого музею

Тема екскурсії:

Подорож у минуле рідного краю: знайомство з природою, історією та культурою Поділля.

Мета екскурсії:

Стимулювати розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку шляхом формування навичок описового, пояснювального та розповідного мовлення. Розширити знання дітей про історію, традиції та природу рідного краю, закріпити новий лексичний матеріал, сформувати вміння ставити питання, відповідати на них, висловлювати власні враження та будувати логічно послідовні розповіді на основі особистого досвіду.

Завдання екскурсії:

1. Ознайомити дітей з історико-культурною спадщиною рідного краю та природними багатствами Поділля.
2. Розвивати у дітей уміння слухати розповідь екскурсовода та педагога, розуміти зміст, переказувати побачене й почуте.
3. Вчити дітей складати прості й розгорнуті розповіді, давати опис предметів та явищ, порівнювати їх, виділяти основні ознаки.
4. Формувати вміння ставити запитання, висловлювати свої думки, враження, обґрунтовувати свою точку зору.
5. Активізувати словник дітей тематичними словами на історико-культурну та природничу тематику (експонат, археологія, етнографія, експозиція, предмет побуту тощо).
6. Виховувати почуття гордості за історію та культурну спадщину рідного краю, шанобливе ставлення до природи, культурних пам'яток та традицій.

Етапи проведення екскурсії:

І. Підготовчий етап (у дошкільному закладі):

Мета підготовчого етапу – викликати у дітей зацікавленість темою екскурсії, налаштувати їх на сприйняття нової інформації та підготувати до активної мовленнєвої діяльності під час екскурсії.

1. **Вступна бесіда на тему "Що таке музей?"**
    - Діти знайомляться з поняттями "музей", "експонат", "виставка", "експозиція".
    - Розглядаються ілюстрації, фотографії з музею: тварини, предмети побуту, історичні пам’ятки.
    - Обговорюється питання: чому музеї важливі для людей? Що цікавого можна побачити у краєзнавчому музеї?
2. **Мотивація дітей до участі в екскурсії:**
    - Вихователь розповідає легенду або цікаву історію, пов’язану з експонатами музею (наприклад, про знахідки археологів на території Вінниччини).
3. **Вивчення правил поведінки в музеї:**
    - Повторення норм етикету: не шуміти, не торкатися експонатів, уважно слухати екскурсовода, піднімати руку, якщо хочеш поставити запитання.
4. **Попереднє знайомство з лексичним матеріалом:**
    - Засвоєння нових слів, наприклад: "подільські орнаменти", "глиняний посуд", "ткацький верстат", "мисливський трофей".
5. **Постановка мовленнєвих завдань:**
    - Вихователь пропонує дітям звертати увагу на деталі, думати, що вони хотіли б розповісти про екскурсію батькам або товаришам.

ІІ. Основний етап (безпосередньо під час екскурсії до музею):

Мета основного етапу – сприяти накопиченню у дітей яскравих вражень, збагаченню досвіду, активізації мовлення шляхом безпосереднього спостереження та діалогу.

1. **Зустріч з екскурсоводом. Вступна частина:**
    - Діти знайомляться з працівником музею, слухають коротку розповідь про історію створення музею, його основні зали.
    - Пояснення маршруту екскурсії.
2. **Огляд природничої експозиції (Зал природи Поділля):**
    - Демонстрація опудал тварин, гербаріїв, моделей природних зон області.
    - Вихователь задає дітям запитання: "Яка це тварина?", "Де вона живе?", "Чим вона харчується?"
    - Діти складають короткі речення-описи, наприклад: "Це лисиця. Вона руде хутро. Вона живе в лісі."
3. **Відвідування етнографічного залу:**
    - Огляд старовинного одягу, предметів домашнього вжитку, ремісничих інструментів.
    - Діти порівнюють старовинні речі з сучасними аналогами (наприклад, одяг, посуд).
    - Колективне складання розповіді за питаннями вихователя: "Для чого потрібна була піч? Як ткали полотно? Хто носив такі сорочки?"
4. **Огляд археологічної експозиції:**
    - Ознайомлення з давніми знаряддями праці, прикрасами, посудом.
    - Пропозиція дітям уявити, як жили люди в давнину, придумати історію одного з експонатів: "Цей глечик належав майстрові. Він носив у ньому воду…"
5. **Фінальна бесіда:**
    - Діти діляться враженнями: "Що найбільше сподобалося?", "Що здивувало?", "Про що хочете дізнатися більше?"
    - Підведення підсумків, подяка екскурсоводу.

ІІІ. Заключний етап (після повернення до закладу дошкільної освіти):

Мета – закріпити отримані знання та враження, сприяти розвитку зв'язного мовлення через різні види діяльності.

1. **Обговорення побаченого на занятті-бесіді:**
    - Вихователь допомагає дітям пригадати послідовність подій екскурсії.
    - Обговорення: "Що нового ви дізналися?", "Про що розкажете батькам?"
2. **Колективне складання оповідання "Наша подорож до музею":**
    - Вихователь записує розповідь дітей на фліпчарт або дошку.
3. **Творча робота:**
    - Малювання улюблених експонатів, ілюстрації до колективної розповіді.
    - Виготовлення аплікацій або макетів (наприклад, глиняного посуду з пластиліну).
4. **Рольова гра "Ми екскурсоводи":**
    - Діти діляться знаннями з іншими групами, виступають із короткими розповідями, демонструють малюнки, коментують їх.
5. **Формування виставки "Скарби нашого краю" у груповій кімнаті:**
    - Розміщення дитячих робіт, фото з екскурсії, підписів-розповідей дітей.

Очікувані результати після екскурсії:

- Діти вільно використовують у мовленні нові слова і словосполучення, набуті під час екскурсії.
- Вміють складати логічно послідовні оповідання за планом або самостійно.
- Демонструють уміння ставити запитання й відповідати на них.
- Виявляють інтерес до історії рідного краю та збагачують уявлення про нього.

- Виявляють навички комунікативної взаємодії, слухання та діалогу.

Продовження Додатку Д

План екскурсії до Вінницької обласної наукової бібліотеки імені Тімірязєва

Мета екскурсії:

Формування та розвиток зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку шляхом ознайомлення їх з роботою бібліотеки, правилами користування бібліотечними послугами, значенням книги в житті людини. Стимулювання діалогічного та монологічного мовлення, збагачення словникового запасу тематичною лексикою (книга, бібліотека, читач, полиця, бібліотекар, каталог тощо). Розвиток уміння ставити запитання, висловлювати власні враження, складати зв'язні розповіді на основі побаченого.

Етапи екскурсії:

1. Підготовчий етап (у дошкільному закладі):

- Бесіда з дітьми про бібліотеку: що це за заклад, хто працює в бібліотеці, які книги там зберігаються.
- Ознайомлення з новими словами: **бібліотека**, **бібліотекар**, **читальна зала**, **абонемент**, **каталог**, **полиця**, **читач**.
- Проведення дидактичних ігор:
  – «Скажи одним словом» (наприклад: казки, вірші, енциклопедії – **книги**).
  – «Що було б, якби зникли всі книги?».

2. Основний етап (безпосередньо екскурсія):

- **Організований вихід групи дітей до бібліотеки з дотриманням правил безпеки.**
- **Знайомство з бібліотекарем**, вступна розповідь про призначення бібліотеки, її історію, відмінності між бібліотекою та книгарнею.
- **Відвідування основних приміщень бібліотеки**:
  – **Абонементний відділ** – показ, як видаються книги додому, що таке читацький формуляр.

– **Дитяча читальна зала** – огляд місця, де можна почитати книги, журнали. Розповідь про правила користування книгами (бережливість, акуратність).

- **Огляд книжкових полиць**, знайомство з різними жанрами дитячої літератури (казки, енциклопедії, вірші).
- **Читання бібліотекарем короткої казки або оповідання**, обговорення прочитаного з дітьми.
- **Інтерактивна частина**:

  – Діти ставлять запитання бібліотекарю (що найбільше їх зацікавило).

  – Відгадування загадок про книги, читачів, бібліотеку.

3. Заключний етап (повернення до закладу дошкільної освіти):

- Підведення підсумків: бесіда про побачене, обговорення вражень.
- Пояснення завдань на наступне заняття.

Завдання після екскурсії (у дошкільному закладі):

1. **Розвиток монологічного мовлення:**
   - Діти складають **колективну розповідь** на тему «Моє перше знайомство з бібліотекою».
   - Індивідуальні **усні оповідання** за схемою:

     – Де ми були?

     – Що ми побачили?

     – Що сподобалося найбільше?

     – Про що б ти хотів розповісти другу?
2. **Творчі завдання:**
   - **Малювання ілюстрацій** до улюбленої книги або казки, яку вони бачили в бібліотеці.
   - **Виготовлення колективної книжки-саморобки** з власними малюнками й короткими текстами дітей.
3. **Дидактичні ігри на закріплення лексики:**
   - «Хто де працює?» (бібліотекар – у бібліотеці, продавець – у магазині тощо).

- «Знайди пару» (книга – бібліотека, читач – читальна зала тощо).

4. **Розігрування міні-сценок** за мотивами казок, які діти слухали в бібліотеці.

Продовження Додатку Б

План екскурсії до Центрального міського парку ім. Леонтовича

Мета екскурсії:

Розвиток зв'язного мовлення дітей шляхом збагачення словникового запасу лексикою, пов'язаною з природою, об'єктами соціальної інфраструктури та дозвіллям; формування вміння спостерігати, аналізувати та описувати побачене, складати зв'язні висловлювання та короткі оповідання за власними враженнями.

Завдання екскурсії:

- Ознайомити дітей з різними об'єктами парку (природа, інфраструктура, місця відпочинку).
- Розширити знання дітей про сезонні явища природи.
- Стимулювати дітей до активного мовлення під час спостережень та обговорень.
- Сприяти розвитку уміння будувати зв'язні висловлювання, складати розповіді, описувати об'єкти, явища, події.

Етапи екскурсії:

1. Підготовчий етап (у закладі дошкільної освіти):

- Бесіда з дітьми на тему парків та їх призначення.
- Ознайомлення з правилами поведінки під час екскурсії.
- Повторення назв дерев, квітів, птахів, що можуть зустрічатися в парку.
- Ознайомлення з новими словами, які знадобляться на екскурсії (атракціон, алея, фонтан, майданчик тощо).
- Формулювання індивідуальних завдань: наприклад, уважно роздивитися квіти на клумбах, запам'ятати назви атракціонів, звернути увагу на звуки природи тощо.

2. Основний етап (проведення екскурсії безпосередньо в парку):

Зупинка 1. Алеї парку

- Спостереження за деревами, кущами, квітниками.

- Опис зовнішнього вигляду рослин, звернення уваги на їхні кольори, форму листя, запах квітів.
- Питання-відповіді: «Яке дерево тобі найбільше сподобалося?», «Чим пахнуть ці квіти?»

Зупинка 2. Озеро та фонтан

- Спостереження за водною поверхнею, обговорення руху води у фонтані.
- Опис звуків води, переливів світла на хвилях.
- Завдання: придумати кілька речень про озеро або фонтан, використовуючи прикметники.

Зупинка 3. Дитячий майданчик і атракціони

- Ознайомлення з назвами атракціонів, спостереження за їх роботою.
- Обговорення емоцій: «Які емоції відчувають діти, коли катаються на каруселі?», «Що б ти хотів спробувати?»
- Завдання: скласти коротку розповідь про те, як діти відпочивають у парку.

Зупинка 4. Кафе або місце для пікніка

- Бесіда про правила поведінки на відпочинку.
- Опис того, що бачать діти: столи, лавочки, меню в кафе.
- Завдання: придумати діалог між продавцем і покупцем морозива.

3. Заключний етап (підбиття підсумків екскурсії у парку):

- Колективне обговорення побаченого і почутого.
- Узагальнення вражень: «Що найбільше запам’яталося?», «Що нового дізналися?»

Завдання після екскурсії:

1. **Бесіда в групі:** обговорення вражень від екскурсії, активне використання нових слів, прикметників, дієслів дій.
2. **Колективне складання розповіді** на тему «Моя подорож до парку ім.Леонтвича». Вихователь допомагає дітям збудувати логічну

послідовність подій, наголошує на необхідності вживати зв’язки між реченнями.

3. **Малювання ілюстрацій** до власних розповідей або спільної історії про прогулянку до парку.
4. **Дидактичні ігри на розвиток мовлення**, наприклад, гра «Опиши, не називаючи» (діти описують об’єкт або явище, а інші відгадують, про що йдеться).
5. **Індивідуальні завдання:** скласти розповідь або казку про улюблений об’єкт парку (наприклад, «Пригоди Фонтанчика» або «Дружба дерев на алеї»).

Очікувані результати:

- Розвиток уміння дітей будувати зв’язні розповіді на основі спостережень.
- Збагачення активного та пасивного словника дітей новими словами та словосполученнями.
- Формування навичок діалогічного та монологічного мовлення.
- Розвиток емоційно-ціннісного ставлення до природи та культурних об’єктів рідного міста.